

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БИЦЮК ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378.4:796.071.4 (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

01 – освіта/педагогіка; зі спеціальності 011 – освітні, педагогічні науки;
спеціалізація – теорія і методика професійної освіти
(галузь знань)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **Мазін Василь Миколайович**, доктор педагогічних наук, доцент

Запоріжжя – 2020

АНОТАЦІЯ

Бицюк В. В. Формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Класичний приватний університет, Спеціалізована вчена рада Д 17.127.04, Запоріжжя, 2020.

У дисертації викладено нове вирішення проблеми формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки.

Актуальність теми підтверджується наявністю низки суперечностей, що стримують формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки, зокрема, між: актуальною парадигмою професійної освіти, яка проголошує активну суб'єктну роль учителя фізичного виховання в професійній діяльності, і недостатнім теоретичним підґрунтям для її втілення у фаховій підготовці майбутніх учителів фізичного виховання; очікуванням стейкхолдерів щодо професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання й реаліями навчання на факультетах фізичного виховання, що не створюють умов для прояву з боку студентів автономності, активності, креативності у виборі форм і засобів самореалізації; необхідністю набуття майбутніми вчителями фізичного виховання досвіду прояву своєї суб'єктності в конкретних педагогічних ситуаціях та дефіцитом методів професійної підготовки, спрямованих на формування й розвиток відповідних компетентностей; необхідністю комплексного оцінювання рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання та браком об'єктивних діагностичних інструментів, адаптованих до специфіки освітнього процесу в ЗВО.

Установлено, що першорядною рисою, яка відрізняє американську систему фахової підготовки від української, є приділення першорядної уваги формуванню так званих *soft skills*, які надають змогу випускникам ЗВО бути успішними на своєму робочому місці. При цьому серед *soft skills* виділяють компетентності, що безпосередньо забезпечують успішність ствердження особистості в соціальному середовищі.

Доведено, що одним із важливих напрямів оптимізації системи фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в Україні є створення та впровадження академічно незалежних, альтернативних освітньо-професійних програм, що задовольняють як суспільні запити, так і потреби здобувачів освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізичне культура). У цих програмах належне місце має бути відведено розвитку компетентностей, що гарантують конструктивний прояв суб'єктної позиції вчителів фізичного виховання у професійно зумовлених соціальних діях.

Однак, фаховій підготовці майбутніх учителів фізичного виховання до формування в них професійної суб'єктності притаманна поверховість і неорганізованість, що дає підстави для постановки відповідної наукової проблеми.

Обґрунтовано, що цільовим орієнтиром фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, який відповідає очікуваним результатам навчання, є понятійний конструкт “професійна суб'єктність учителя фізичного виховання”, що позначено в роботі як *інтегративну особистісну якість, що характеризує здатність учителя бути суб'єктом педагогічної діяльності й виражається в спроможності формулювати її мету згідно із суспільними імперативами, самостійно планувати, виконувати та корегувати дії з досягнення цієї мети, а також оцінювати результат цих дій, спираючись на власну педагогічну позицію*.

Визначено структуру професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання через буттєвий, особистісний, діяльнісний та соціально-педагогічний компоненти професіографічного конструкту, кожен з яких інтегрує низку підпорядкованих характеристик.

До таких характеристик у буттєвій сфері зараховано активність, автономність, цілісність, безпосередність, креативність, гідність; в особистісній сфері – сформованість професійного Я-образу, ідентифікацію з професією; потребу в професійному успіху; принциповість у дотриманні світоглядних орієнтирів. До головних характеристик у діяльнісній сфері зараховано виваженість у педагогічних діях; справедливість при вирішенні педагогічних конфліктів. У соціально-педагогічній сфері – авторитет в учнів та колег.

Показано, що теоретичним підґрунтям формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в системі фахової підготовки є суб'єктно-буттєвий підхід, розроблений С. Рубінштейном та його послідовниками, ідеї М. Фуко про владу як соціальний феномен, що формується суб'єктними позиціями окремих осіб – членів соціуму, а також його думки про становлення суб'єкта в контексті влади; імперативи Болонського процесу; компетентнісний, діяльнісний, рефлексивний, контекстний підходи в професійній освіті; гуманістична педагогіка та психологія; методологія емпіричних досліджень у соціології, педагогіці й психології.

Обґрунтовано, що перспективним напрямом формування суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання є розробка методичної системи, що передбачає створення таких педагогічних умов:

- удосконалення змісту наявних дисциплін змістовими модулями, орієнтованими на формування професійної суб'єктності;
- формування образу привабливого професійного майбутнього;
- створення рефлексивного середовища з метою усвідомлення розбіжностей між бажаним і наявним станом розвитку професійних компетентностей;
- заохочення студентів до прояву своєї особистості в позааудиторний час у соціально значущій діяльності;
- упровадження методик контролю, орієнтованих на оцінювання рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Розроблено авторську модель процесу формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, яка містить цільовий, процесуальний та результативний блоки. Цільовий блок моделі інтегрує мету фахової підготовки, яка визначена на основі запитів суспільства, персональних потреб майбутніх учителів фізичного виховання, а також нормативно-правових імперативів, поданих у державних документах. Процесуальний блок моделі репрезентує логіку побудови освітнього процесу через демонстрацію змісту етапів фахової підготовки, методів та форм розвитку професійної суб'єктності. Результативний блок моделі інтегрує критерії, показники, рівні й діагностичні методики визначення рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Розроблено та представлено методичне забезпечення формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, серед якого тематичний план процесу формування професійної суб'єктності; частина освітньо-професійної програми підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, що містить компетентності та програмні результати навчання здобувачів освіти, пов'язані з професійною суб'єктністю; систему оцінювання професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, що інтегрує методику “Педагогічні ситуації” Р. Немова, методику “Рівень розвитку суб'єктності особистості” М. Щукіної, авторський особистісний опитувальник, методику оцінювання на педагогічній практиці.

Упровадження методичної системи формування професійної суб'єктності в режимі педагогічного експерименту істотно вплинуло на рівень сформованості професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання експериментального ЗВО. Зокрема, встановлені факти засвідчили, що в експериментальному ЗВО, на відміну від контрольного ЗВО, розвиток суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання відбувався більш ефективно, підтверджуючи тим самим ефективність розроблених автором педагогічних умов формування цієї професійної якості.

До перспективних напрямів досліджень належить розробка технологій розвитку професійної суб'єктності педагогічних працівників з урахуванням здатності до навчання й самонавчання, віку, статі, досвіду та інтересів.

Ключові слова: фахова підготовка, професійна суб'єктність, майбутні вчителі фізичного виховання, формування, педагогічні умови.

ANNOTATION

Bytsyuk V. V. Formation of professional subjectivity of future teachers of physical education in the process of vocational training.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences (Doctor of Philosophy) in the specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Classical Private University, Specialized Scientific Council D 17.127.04, Zaporozhye, 2020.

The dissertation presents a new solution to the problem of formation of professional subjectivity of future teachers of physical education in the process of professional training.

The relevance of the topic is confirmed by the presence of a number of contradictions that constrain the formation of professional subjectivity of future teachers of physical education, in particular between: the current paradigm of professional education, which proclaims the active subjective role of the future teacher of physical education in professional activity and insufficient fiction. training of future physical education teachers; expectations of employers about the professional subjectivity of future teachers of physical education and the realities of study at the faculties of physical education, which do not create conditions for students to show autonomy, activity, creativity in the choice of forms and means of self-realization; the need for future physical education teachers to display their subjectivity in specific pedagogical situations of the educational process and the lack of training methods aimed at the formation and development of relevant competencies; the need for a comprehensive assessment of the level of professional subjectivity of future physical education teachers and the lack of objective diagnostic tools adapted to the specifics of the educational process in the HEA.

It is shown that one of the important directions of optimization of the existing system of professional training of future teachers of physical education in Ukraine is the creation of necessary and sufficient conditions for the development and implementation of academically independent, alternative programs that will satisfy both the public requests and the professional needs of existing teachers of physical education. However, traditional professional training is characterized by superficiality in the aspect of forming professional subjectivity, which gives grounds for posing a relevant scientific problem.

It is substantiated that the conceptual construct “professional subjectivity of the teacher of physical education”, which is described in the work as an integrative personal quality, characterizing the teacher’s ability to be a subject of pedagogical activity, is an adequate target benchmark that accurately reflects the relevant result of professional training. formulate its purpose in accordance with social imperatives, independently plan, execute and adjust actions to achieve this goal, and evaluate the outcome of these actions based on lasnu teaching position.

The structure of professional subjectivity is defined through the social, personal, activity and social-pedagogical components, each of which integrates a number of subordinate characteristics.

Such characteristics in the everyday sphere include: activity, autonomy, integrity, immediacy, creativity, dignity. The characteristics in the personal sphere – the formation of the professional self-image, identification with the profession; the need for professional success and personal development; principles of observance of worldviews. The main characteristics in the field of activity include a systematic and constructive manifestation of their own pedagogical position when solving pedagogical tasks; prudence in pedagogical actions; justice in the resolution of pedagogical conflicts. In the social and pedagogical sphere – the authority of students and colleagues.

It is substantiated that the promising way of forming the subjectivity of future teachers of physical education is the development of technology, which implies the improvement of the educational process on the basis of the development and implementation of additional

modules of individual educational disciplines, aimed at acquiring the educational entities of the individual subjectivity, development, introduction of means of stimulating students to professional self-development, saturation of the educational process quasipr professional situations.

The actual theoretical basis for the formation of professional subjectivity of future teachers of physical education in the system of vocational training is defined??.

It has been established that in the countries of Europe and the USA there are educational standards, which reflect the levels of training (qualification) of teachers of physical education, and professional characteristics are given taking into account the pedagogical component of functional responsibilities and ethical standards. The main advantage, which distinguishes the European and American professional training systems from the Ukrainian one, is the strong influence of professional communities, as well as the availability of alternative organizations that offer independent professional training programs.

It is proved that the effective formation of the professional subjectivity of future teachers of physical education in the process of vocational training requires the creation of such organizational and pedagogical conditions:

- improving the content of existing disciplines with content modules oriented towards the formation of professional subjectivity;
- forming an image of an attractive professional future;
- creation of a reflective environment in order to realize the difference between the desired and the existing state of development of professional competences;
- encouraging students to express their personality in extra-curricular time in socially significant activities;
- implementation of control techniques aimed at assessing the level of professional subjectivity of future physical education teachers.

The author's model of the process of forming the professional subjectivity of future physical education teachers consists of target, procedural and result blocks. The target unit of the model integrates the purpose of professional training, which is defined on the basis of

society's requests, personal needs of future teachers of physical education, as well as regulatory and legal imperatives, presented in state documents. The procedural block of the model represents the logic of constructing the pedagogical process on the basis of certain pedagogical conditions through demonstrating the content of the stages of professional training, methods and forms of professional identity development. The resulting model unit integrates the criteria, indicators, levels, and diagnostic techniques for determining the level of professional subjectivity of future physical education teachers.

The practical significance of the obtained results is that developed and implemented in the process of professional training of future teachers of physical education: educational and professional program of professional training of future teachers of physical education; educational and methodological support of the process of professional preparation (plan, programs, schemes of development of individual trajectory of development, methods of diagnostics, programs of role and imitation games, requirements for writing of individual creative works, templates of thesaurus, etc.); a method for assessing the professional subjectivity of future physical education teachers in professional training, which integrates knowledge tests, the technique of peer evaluation, an author's personal questionnaire.

It is proved that a convenient, reliable, technological way of measuring the level of professional subjectivity of future teachers of physical education is to use a diagnostic complex that integrates M. Shchukina's methodology; author's personal questionnaire; methodology "Pedagogical situations"; method of assessment in pedagogical practice.

The implementation of certain pedagogical conditions within the framework of the pedagogical experiment significantly influenced the level of professional subjectivity of the future teachers of physical education of the experimental educational complex.

Perspective areas of research include the development of technologies of different levels of professional subjectivity of teaching staff, taking into account the ability to learn and self-study, age, gender, experience and interests.

Key words: professional training, professional subjectivity, future teachers of physical education, formation, pedagogical conditions.

СПИСОК ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА

Праці, в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Бицюк В. В. Професійна суб'єктність як орієнтир професійної освіти вчителя фізичного виховання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2017. Вип. 55. С. 87–94.
2. Бицюк В. В. Формування професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання як проблема фахової підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2017. Вип. 56–57 (109–110). С. 75–81.
3. Бицюк В. В. Ознаки професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2018. № 4 (318), травень. Ч. 2. С. 30–36.
4. Бицюк В. В. Модель формування професійної суб'єктності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. № 4 (327), травень. Ч. 2. С. 36–49.
5. Bytsuk V., Mazin V. Pedagogical conditions for formation of professional subjectivity of future physical education teachers. *International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE)*. 2019. Vol. 6. Issue 7, June. P. 7–13. DOI: <http://dx.doi.org/10.20431/2349-0381.0607002>.
6. Bytsuk V. Results of research about forming professional subjectivity of future physical education teachers. *International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE)*. 2019. Vol. 6. Issue 10, October. P. 01–06. DOI: <http://dx.doi.org/10.20431/2349-0381.0610008>.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бицюк В. В. Професійна суб'єктність майбутніх учителів фізичного виховання як орієнтир базової професійної освіти. *Науковий пошук молодих дослідників. Педагогічні науки: зб. наук. пр. студентів*. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. № 1. Ч. II. С. 199–203.
2. Бицюк В. В., Мазін В. М. Понятійний апарат для описання виховної роботи. *Педагогіка здоров'я: зб. наук. пр. VI Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка*. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. С. 569–572.
3. Бицюк В. В. До проблеми формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки. *Тиждень науки: тези доповідей наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 18–22 квітня 2016 р.) / редкол.: Ю. М. Внуков (відпов. ред.) та ін.* Запоріжжя: ЗНТУ, 2016. Т. 4. С. 34–35.
4. Бицюк В. В. Методика визначення рівню професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання. *Теорія і практика професійного зростання сучасного педагога: матеріали Другого Всеукр. наук.-практ. семінару (14–15.11.2016)*. Запоріжжя: ЗОІППО, 2016. URL: <http://ukrseminar.blogspot.com/p/3.html>.
5. Бицюк В. В. Аналіз засобів виявлення рівню професійної суб'єктності фахівців різних категорій. *Тиждень науки: тези доповідей наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 18–21 квітня 2017 р. / редкол.: В. В. Наумик (відпов. ред.)*. Електрон. дані. Запоріжжя: ЗНТУ, 2017. С. 1588–1589. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. Назва з тит. екрана.
6. Бицюк В. В. Конструкт професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання. *Тиждень науки: тези доповідей наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 18–21 квітня 2018 р.) / редкол.: В. В. Наумик (відпов. ред.)*. Електрон. дані. Запоріжжя: ЗНТУ, 2018. С. 1840. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. Назва з тит. екрана.
7. Бицюк В. В., Мазін В. М. Залежність фізичного та психологічного здоров'я жінок України та Австралії від занять фітнесом. *Фізична активність і якість життя*

людини: зб. тез доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф. (11–13 червня 2019 р.). Луцьк; Світязь, 2019. С. 72.

Методичні публікації:

8. Методичні рекомендації з організації самостійної та індивідуальної роботи з навчальної дисципліни «Сучасні технології виховної роботи у фізичній культурі та спорті» для студентів освітнього рівня «магістр» усіх форм навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» / укл. В. В. Бицюк, В. М. Мазін. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2019. 32 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	25
1.1. Постановка проблеми розвитку професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання.....	25
1.2. Сутність професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання	48
1.3. Конструкт професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання	61
Висновки до першого розділу.....	75
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	78
2.1. Педагогічні умови формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.....	78
2.2. Модель і навчально-методичне забезпечення формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.....	93
Висновки до другого розділу.....	116
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	119

3.1. Система оцінювання професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.....	119
3.2. Організація, хід та результати педагогічного експерименту	144
3.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту.....	156
Висновки до третього розділу.....	169
ВИСНОВКИ.....	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	175
ДОДАТКИ	198

ПЕРЕЛІК УМОВИХ ПОЗНАЧЕНЬ

n – кількість респондентів;

NBP – National Board for Professional Teaching Standards;

NCTAF – National Commission on Teaching and America's Future;

ЗВО – заклад вищої освіти;

ЗК – загальна компетентність;

ЗНТУ – Запорізький національний технічний університет;

ЗНУ – Запорізький національний університет;

КПУ – Класичний приватний університет;

ОПП – освітньо-професійна програма;

ПРА – програмні результати навчання в аспекті автономії та відповідальності;

ПРК – програмні результати навчання в аспекті комунікації;

РСК – рівень суб'єктивного контролю;

СПВ – спортивно-педагогічне вдосконалення;

УФКС – управління фізичною культурою та спортом.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Процес гуманізації всіх сфер суспільного життя Західної цивілізації сьогодні вступає в нову фазу, родовою тенденцією якої є зміщення джерела активності в усіх сферах життєдіяльності людини із суспільного на індивідуальний рівень.

Проявом цієї тенденції є соціальний запит на перетворення трудової діяльності вчителів фізичного виховання з рутинного виконання зовнішньо зумовлених предметних дій, спрямованих на формування в дітей та підлітків фізичної культури, на творчу діяльність з професійної самореалізації – опредметнення змісту своїх уявлень, цінностей та особистісного змісту через професійну діяльність. Відповідно, утвердження вчителя фізичного виховання як суб'єкта професійної діяльності стає новим освітнім імперативом, відображеним у Законах України: «Про освіту» (2017 р.) [130], «Про вищу освіту» (2014 р.) [127], «Про загальну середню освіту» [128], «Про фізичну культуру і спорт» [52], а також у низці підзаконних актів, як-то Концепція Нової української школи [100].

Важливим чинником, що визначає результативність професійної самореалізації вчителя фізичного виховання, є його суб'єктність, під якою розуміють ставлення людини до себе як суб'єкта професійної діяльності, що виражається в здатності виступати її стратегом, ставити й корегувати мету, усвідомлювати мотиви, самостійно планувати та оцінювати свої професійні дії. Ця професійна якість формується, перш за все, на етапі базової професійної освіти. Утім, відповідній підготовці майбутніх учителів фізичного виховання на профільних факультетах заважає низка суперечностей, зокрема, між:

– актуальною парадигмою професійної освіти, яка проголошує активну суб'єктну роль учителя фізичного виховання в професійній діяльності, і недостатнім

теоретичним підґрунтям для її втілення у фаховій підготовці майбутніх учителів фізичного виховання;

– очікуванням стейкхолдерів щодо професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання й реаліями навчання на факультетах фізичного виховання, що не створюють умов для прояву з боку студентів автономності, активності, креативності у виборі форм і засобів самореалізації;

– необхідністю набуття майбутніми вчителями фізичного виховання досвіду прояву своєї суб'єктності в конкретних педагогічних ситуаціях і дефіцитом методів професійної підготовки, спрямованих на формування та розвиток відповідних компетентностей;

– необхідністю комплексного оцінювання рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання та браком об'єктивних діагностичних інструментів, адаптованих до специфіки освітнього процесу в ЗВО.

Наявність нерозв'язаних суперечностей вказує на необхідність удосконалення професійної освіти майбутніх учителів фізичного виховання в аспекті формування їхньої суб'єктності.

Підґрунтя для цього закладено в наукових працях, у яких здійснено спроби вирішення проблеми визначення «самості» як родової специфіки людини, що забезпечує її відмінність від тварин (Р. Бернс [13], Г. Гегель [34], І. Кант [62], І. Кон [74], К. Юнг [187]). У дослідженнях цих авторів «Я» особистості описано як центральний елемент її свідомості, що збирає розрізнені дані особистого досвіду в єдине ціле, формуючи з них цілісне й усвідомлене сприйняття людиною самої себе. При цьому наголошено, що «Я» прагне протистояти всьому, що загрожує його цілісності та зв'язності й виступає прообразом зовнішніх і внутрішніх проявів суб'єктності людини.

Внутрішні причини й зовнішні прояви суб'єктності як передумови надситуативної активності розкрито в публікаціях О. Ленглера [82], В. Петровського [150], І. Тітова [156]. У працях авторів суб'єктність постає як похідна від «Я»-ідеї,

відповідно до якої людина мислить, сприймає, переживає й реалізовує себе як причину себе самої (*causa sui*). Показано, що суб'єктність людини виявляється в її вітальності, діяльності, спілкуванні, самосвідомості як тенденція до самовідтворення. Суб'єктність необхідним чином розкривається в актах цілепокладання; у суб'єктивному відчутті свободи; у розвитку індивіда [150].

Професійна суб'єктність педагогів була предметом дослідження О. Бартків [12], Є. Волкової [32], С. Глазачова [35], Д. Зубова [60], Ю. Журат [51], Н. Ларіонової [81], О. Мешко [95], С. Певної [115], Т. Северіної [144], О. Цимбал [177], С. Шехавцової [180; 182; 182]. Становлення суб'єктності інших категорій працівників розглядали Т. Вільхова [31], Т. Маркелова [91], С. Пелепчук [116]. У працях авторів професійна суб'єктність постає як ставлення людини до себе як суб'єкта професійної діяльності, що виражається в здатності виступати її стратегом, ставити й корегувати мету, усвідомлювати мотиви, самостійно планувати та оцінювати дії.

Разом з тим, аналіз публікацій показав, що розроблені на сьогодні теоретичні концепції та практичні методики не можуть бути використані для створення цілісної системи формування професійної суб'єктності в майбутнього вчителя фізичного виховання без суттєвого доопрацювання.

Остання теза ґрунтується також на результатах аналізу наукових праць із проблематики професійної підготовки вчителів фізичного виховання, які прямо або побічно стосуються проблематики формування їхньої професійної суб'єктності (Р. Карпюк [66], В. Мазін [90], О. Петунін [118; 119], Н. Степанченко [149] та ін.). Хоча на сьогодні висвітлено теоретичні й методичні засади формування більшості особистісних якостей і предметних компетентностей, що знайшли відображення в освітньо-кваліфікаційних характеристиках, проблему формування професійної суб'єктності вчителів фізичного виховання на етапі базової вищої освіти передчасно вважати вирішеною.

Про відсутність наукового доробку в плані вирішення проблеми формування професійної суб'єктності вчителів фізичного виховання свідчить і аналіз протоколів

Ради з координації наукових досліджень АПН України. На сьогодні започатковано низку досліджень, присвячених проблематиці професійної суб'єктності різних категорій педагогів (наприклад, Н. Арістової «Теоретичні і методичні засади формування професійної суб'єктності майбутніх філологів», В. Григор'євої «Теоретичні і методичні основи формування професійної суб'єктності майбутніх учителів музичного мистецтва», О. Цимбал «Психолого-педагогічні умови формування суб'єктної позиції студента у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу» та ін.), однак за останні десять років наукові розвідки, орієнтовані на обґрунтування процесу формування професійної суб'єктності вчителів фізичного виховання, так і не набули логічного завершення.

Актуальність формування суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання в базовій професійній освіті, а також те, що цій проблематиці на сьогодні не приділено належної уваги в наукових публікаціях, зумовили вибір теми дисертації: *«Формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи Класичного приватного університету «Роль творчої особистості в історії та теорії педагогіки» (номер державної реєстрації 0114U006397), одним із виконавців якої є автор.

Тему дисертації затверджено вченою радою Класичного приватного університету (протокол № 1 від 05.09.2016), узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 3 від 16.05.2017).

Мета й завдання дослідження. *Мета дослідження* – наукове обґрунтування педагогічних умов формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в базовій професійній освіті.

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

– проаналізувати сучасний стан розробленості проблеми формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання;

- уточнити зміст якості «професійна суб'єктність майбутнього вчителя фізичного виховання»;
- розробити методичну систему формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, що інтегрувала б педагогічні умови, відповідну модель та методичне забезпечення процесу;
- експериментально перевірити доцільність упровадження методичної системи формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Об'єкт дослідження– процес фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання.

Предмет дослідження– педагогічні умови формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Гіпотеза дослідження. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання в аспекті формування їхньої суб'єктності стане більш ефективною в разі створення таких педагогічних умов:

- удосконалення освітнього процесу впровадженням змістових модулів навчальних дисциплін, орієнтованих на формування професійної суб'єктності;
- формування адекватних уявлень про сутність і закономірності набуття особистістю професійної суб'єктності на аудиторних заняттях;
- формування під час навчальних практик та спортивно-педагогічного вдосконалення образу професійного майбутнього, в якому прояви суб'єктності ставали б причиною особистого ствердження та визнання з боку суспільства;
- створення рефлексивного середовища в науково-дослідній роботі та на практично орієнтованих лабораторних заняттях з метою залучення здобувачів освіти до перманентного аналізу проявів власної суб'єктної позиції;
- заохочення майбутніх учителів фізичного виховання до вільного самовираження особистості в позааудиторний час у громадській діяльності;

– упровадження в освітній процес методики оцінювання рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Методи дослідження. У ході дослідження було використано такі методи:

– *теоретичні*: аналіз наукової літератури з наступним узагальненням і систематизацією його результатів – для конкретизації сутності ключових ознак професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в контексті їхньої професійної підготовки; аналіз та інтерпретація сучасної нормативної бази професійної діяльності й підготовки вчителів фізичного виховання – для з'ясування ключових особливостей формування професійної суб'єктності здобувачів освіти; моделювання – з метою формалізації й унаочнення суттєвих елементів системи формування суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання;

– *емпіричні*: спостереження, експертне оцінювання, анкетування, тестування, опитування – для визначення переліку ключових ознак професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розробленої технології формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання;

– *статистичні*: визначення середнього арифметичного, ранжування, порівняння за критерієм знаків – для опрацювання й оцінювання даних пілотних досліджень і педагогічного експерименту.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає в тому що:

– *уперше теоретично обґрунтовано та розроблено* педагогічні умови, серед яких: удосконалення освітнього процесу впровадженням змістових модулів навчальних дисциплін; формування адекватних уявлень про сутність і закономірності набуття особистістю професійної суб'єктності на аудиторних заняттях; формування під час навчальних практик та спортивно-педагогічного вдосконалення образу професійного майбутнього; створення рефлексивного середовища в науково-дослідній роботі та на практично орієнтованих лабораторних заняттях; заохочення майбутніх учителів фізичного виховання до вільного самовираження особистості в позааудиторний час;

упровадження в освітній процес методики оцінювання рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання; *упроваджено* модель формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, яка інтегрує підготовчий, формувальний, контрольний етапи;

– *уточнено* дефініцію професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання як інтегративної особистісної якості, що характеризує його здатність бути суб'єктом педагогічної діяльності й виражається в спроможності формулювати її мету згідно із суспільними імперативами, самостійно планувати, виконувати та корегувати дії з досягнення цієї мети, а також оцінювати результат цих дій, спираючись на власну педагогічну позицію; критерії (буттєвий, особистісний, соціально-педагогічний, діяльнісний) та відповідні показники її сформованості;

– *удосконалено* освітньо-професійну програму та навчальний план освітнього процесу бакалаврів спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура);

– *набули подальшого розвитку* наукові положення компетентнісного, діяльнісного, рефлексивного та контекстного підходів у фаховій підготовці майбутніх учителів фізичного виховання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

– розроблено й запроваджено в навчальний процес низку компетентнісно орієнтованих змістових модулів наявних у навчальному плані дисциплін, зокрема: «Сутність і закономірності становлення професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання» («Вступ до спеціальності», 1-й сем.); «Психологічне підґрунтя професійної суб'єктності» («Психологія», 2-й сем.); «Педагогічна позиція вчителя фізичного виховання» (дисципліна «Педагогіка», 2-й сем.); блок модулів «Підготовка та проведення занять зі спортивних дисциплін» (дисципліни «Гімнастика», «Легка атлетика», «Рухливі ігри», 1–4-й сем.); «Організація і проведення спортивно-масових заходів» (дисципліна «СПВ», 6-й сем.);

– підготовлено й запроваджено в освітній процес програму практики у 6-му семестрі. При цьому використано контекстно орієнтовані методичні

рекомендації з формування в майбутніх учителів фізичного виховання професійної суб'єктності;

– розроблено засоби встановлення рівня професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання.

Авторські практичні здобутки використовують у процесі підготовки фахівців з фізичного виховання і спорту в Інституті фізичного виховання і спорту Державного закладу «Луганський національний університет імені Т. Г. Шевченка», Харківській державній академії фізичної культури (акт № 793/01-16 від 04.11.2019), Університеті митної справи та фінансів (довідка № 10-38/01/1398 від 03.10.2019), Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (довідка № 03-28/04/2559 від 30.09.2019), Класичному приватному університеті (довідка № 12-98 від 16.12.2019), Інституті управління і права Національного університету «Запорізька політехніка» (довідка № 10/12 від 17.12.2019).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження доповідались та обговорювались на науково-практичних конференціях:

– *міжнародних*: «Оновлення соціально-психологічної та педагогічної науки на етапі націєтворення» (м. Запоріжжя, 2012 р.); «Современные проблемы спорта, физической культуры и физической реабилитации» (м. Донецьк, 2014 р.); II Міжнародний науковий конгрес істориків фізичної культури «Історія фізичної культури і спорту народів Європи», (с. Золотий потік, 2018); «Фізична активність і якість життя людини» (м. Луцьк, Світязь, 2019 р.);

– *всеукраїнських*: «Педагогіка здоров'я» (м. Харків, 2016 р.); «Науковий пошук молодих дослідників: педагогічні науки» (м. Старобільськ, 2016 р.); «Теорія і практика професійного зростання сучасного педагога» (м. Запоріжжя, 2016 р.);

– *регіональних*: «Тиждень науки Запорізького національного технічного університету» (м. Запоріжжя, 2016, 2017, 2018 рр.).

Публікації. Основні наукові положення й результати дослідження відображено в 14 працях, з них: 4 – статті в наукових фахових виданнях України, 2 – статті в

міжнародних наукових журналах, які входять до наукометричних баз, 7 – матеріали конференцій, 1 – методичні рекомендації.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 227 сторінок, із них основний текст – 170 сторінок, список використаних джерел (203 найменування) – 23 сторінки, 6 додатків – 20 сторінок. Робота містить 16 таблиць і 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У розділі схарактеризовано суб'єктність учителя фізичного виховання як орієнтир професійної освіти; обґрунтовано зміст поняття «професійна суб'єктність учителя фізичного виховання»; визначено теоретичний базис для формування цієї професійної якості; висвітлено її значення як складової soft skills; проаналізовано підходи до формування й вимірювання soft skills у вищій освіті; розроблено конструкт професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання.

1.1. Постановка проблеми розвитку професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання

Конструктивний розвиток суспільства пов'язують сьогодні з втіленням індивідом свого особистісного змісту в соціальному просторі. При цьому внесок окремої людини виступає тим підґрунтям, на якому вибудовуються економіка, політика, наука, освіта та інші сфери діяльності соціуму.

Виконання окресленого суспільного запиту можливо лише в разі наявності педагогів нової формації, для яких характерна самостійність у світогляді, думках та діях. Тому в наші дні зростає роль вільної, відповідальної, самоактуалізованої особистості вчителя, який не підкоряється інерції буденної свідомості, тиску авторитету, традиції, ідеологічному чи соціальному диктату [14].

Відповідні імперативи покладено в основу реформи «Нова українська школа», успіх якої залежить від того, чи зможуть вчителі загальноосвітніх навчальних закладів

перетворитися з виконавців регламентованих дій, спрямованих на формування в учнів абстрактних знань з того чи іншого предмета, на творчих суб'єктів, які формують, крім знань, стійкі вміння й творче ставлення до навколишнього світу.

Такі очікування суспільства задекларовано в Законі України «Про освіту» (2017 р.), у якому наголошено, що сьогодні необхідно навчити педагога самостійно здобувати знання, «озброїти» його знаряддям, яке дасть змогу самостійно здійснювати цілеспрямовані дії щодо отримання, аналізу й примноження інформації впродовж усієї професійної діяльності [130].

У системі чинників, що впливають на здоров'я й працездатність підростаючого покоління, велике значення мають учителі фізичного виховання, які різноманітними засобами забезпечують гармонійний фізичний розвиток дітей та молоді, їх підготовку до здорового повноцінного життя.

Саме вчителі фізичного виховання своєю працею забезпечують формування фізичної культури учнів – «якісного системного динамічного стану особистості, що характеризується високим рівнем її фізичного розвитку й освіти, усвідомленням способів досягнення цього рівня, який виявляється в різноманітних видах і формах діяльності (професійній, суспільній, родинній, спортивній тощо) та спонукається мотиваційною сферою» [167, с. 9].

Серед професійних завдань та обов'язків учителя фізичного виховання (професійна назва роботи, за Державним класифікатором професій України (2010 р.) [69], – «Вчитель середнього навчально-виховного закладу», код 2320) є такі:

– здійснення організації та планування освітнього процесу, а також виконання навчальних програм зі свого предмета згідно з навчальним планом та графіком освітнього процесу;

– навчання та виховання учнів, враховуючи їхні психологічні й фізіологічні особливості та специфіку навчального предмета;

- забезпечення формування особистості учнів, а також їх соціалізації в ході освітнього процесу;
- організація педагогічної взаємодії з учнями, використовуючи різноманітні форми, прийоми й методи навчання;
- забезпечення дотримання учнями норм і правил техніки безпеки в освітньому процесі;
- проведення з учнями індивідуальних занять, упорядкування їхньої самостійної роботи та контроль за її результатами;
- організація самостійної пізнавальної (дослідницької) діяльності учнів;
- координація взаємодії учнів між собою як під час уроків, так і поза межами школи;
- контроль за навчальною успішністю учнів з предмета шляхом аналізу засвоєння ними навчального матеріалу;
- систематичний контроль за виконанням учнями домашніх завдань;
- підготовка учнів до підсумкової атестації;
- проведення просвітницької роботи для батьків (законних представників);
- відповідальність за стан закріплених за ним приміщень, наочних матеріалів, мультимедійного обладнання, навчально-методичних ресурсів;
- застосування у своїй професійній діяльності сучасних технічних засобів навчання;
- підтримка обдарованих і талановитих учнів, а також учнів, які мають відхилення в розвитку. Навчання цієї категорії учнів у рамках державних освітніх стандартів за індивідуальними навчальними планами, прискореними курсами, сучасними освітніми технологіями;
- забезпечення вчасної підготовки та коректного подання звітної документації;

- використання у професійній діяльності інформаційно-комунікаційні технології для підготовки до уроків, а також для забезпечення контрольно-оцінювальної діяльності;

- дотримання педагогічного такту й етики, повага до гідності учнів, захист їх від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігання шкідливим звичкам, популяризація здорового способу життя;

- формування в учнів поваги до моральних імперативів, батьків, культурних, духовних, історичних цінностей українського народу, а також дбайливого ставлення до природи й соціального середовища;

- вимагання від учнів дотримання традицій, правил і статуту освітньої установи;

- контроль за забезпеченням здорових і безпечних умов навчання, виховання, праці в освітній установі;

- безпосередня участь в організації позакласних культурно-виховних заходів;

- підтримка постійного зв'язку з батьками, надання їм консультативної педагогічної допомоги з питань освіти, фізичного й психічного розвитку їхніх дітей;

- удосконалення педагогічної майстерності, загальної культури, постійне підвищення фахового та кваліфікаційного рівня [129].

У нормативних документах наголошено, що вчитель повинен знати:

- державні законодавчі документи, що регламентують діяльність у галузі освіти (Конституція України; Закони України; акти Президента, Верховної Ради й Кабінету Міністрів України);

- накази та розпорядження МОН України;

- Декларацію прав і свобод людини; Конвенцію ООН про права дитини;

- нормативно-правові документи з питань навчання й виховання дітей та молоді, що регламентують освітню діяльність на регіональному рівні, а також у конкретному загальноосвітньому закладі;

– основи загальнотеоретичних дисциплін в обсязі, необхідному для вирішення педагогічних, методичних і організаційно-управлінських завдань професійної діяльності;

– педагогіку, психологію, вікову фізіологію, шкільну гігієну;

– методику викладання профільного предмета;

– теорію й методику виховної роботи;

– технічні та гігієнічні вимоги до оснащення й обладнання навчальних кабінетів або інших місць проведення занять і підсобних приміщень до них;

– технічні засоби навчання та їхні дидактичні можливості;

– сучасні педагогічні технології навчання;

– основи наукової організації праці;

– основи роботи із сучасними програмними засобами та інформаційно-комунікаційними технологіями;

– правила з охорони праці та пожежної безпеки, а також правила внутрішнього трудового розпорядку освітнього закладу [129].

Аналіз наукових праць, у яких висвітлено різні аспекти професійної діяльності вчителя фізичного виховання (В. Абрамова [1], В. Барков [11], М. Данилко [40], П. Єфіменко [50], М. Карченкова [67], О. Петунін [119], Л. Сущенко [152], В. Філанковський [167], В. Фідельський [166], Г. Хозяїнов [174], Б. Шиян [183]), надав змогу виділити специфічні завдання, що стоять сьогодні перед ними, зокрема:

– зміцнити, зберегти й відновити здоров'я учнів, сформувати в них гармонійну тілобудову;

– дати учням знання, які допоможуть зрозуміти сутність фізичної культури, уявити життєву необхідність фізичних вправ, оволодіти здатністю до аналізу своїх відчуттів та рухів, усвідомити важливість рухових умінь, яких набувають у школі;

- навчити учнів стояти, ходити, плавати, бігати, кидати й ловити предмети, зберігати рівновагу, долати протидію партнера тощо, іншими словами, раціонально сформувати в них індивідуальну рухову культуру;

- розвинути в учнів фізичні якості (силу, швидкість, спритність, витривалість, гнучкість, здатність орієнтуватися в просторі та часі, а також пластичність і ритмічність рухів) у міру їхніх генетичних задатків;

- сформувати в учнів мотиваційні установки на фізичне й духовне самовдосконалення, культивування здорового способу життя як необхідні умови високих досягнень у соціально значущих видах діяльності;

- сприяти вихованню інтелекту, морального та естетичного почуттів.

Виконання цих завдань інтегровано в загальній меті вчителя фізичного виховання: «окультурити» учня – надати йому образу, наближеного до ідеалу, який створений народом у ході історичного процесу. При цьому вчитель фізичного виховання має бути переконливим. Як слушно зауважує М. Фуко, «щоб мовчання учня принесло результати, щоб у глибинах цього мовчання збереглися сприйняті від учителя слова й щоб учень міг спорудити з них щось своє та одного разу сам став суб'єктом справжніх промов, для цього мова вчителя не повинна бути штучною, удаваною, побудованою за законами риторики й емоційною. Не потрібно, щоб мова приваблювала. Потрібно, щоб мова була такою, яку учень захотів і зміг би засвоїти, а засвоївши її, іти з її допомогою до своєї мети, до знання самого себе» [172, с. 397].

Разом з тим, професійна діяльність учителя фізичного виховання має низку особливостей, які відрізняють його роботу від діяльності вчителя інших спеціалізацій. Так, наприклад, М. Карченкова вважає, що діяльність учителя фізичного виховання на уроці має такі особливості:

- велика, порівняно з класною кімнатою, навчальна площа (спортивний зал, ігровий майданчик, басейн);

– керівництво учнівським колективом, який активно переміщується по місцю проведення заняття протягом усього уроку, що вимагає значної концентрації уваги; постійне візуальне спостереження за правильністю виконання завдань із метою запобігання травмам і перевантаженням;

– складна й різноманітна обстановка при проведенні занять з окремих розділів навчальної програми;

– постійний контроль за високою руховою активністю школярів на уроці;

– раціональне використання часу, відведеного для занять за будь-яких погодних умов; одночасне керівництво й контроль за роботою декількох підгруп на різних спортивному знарядді;

– своєчасне забезпечення допомоги та страховки при виконанні важких фізичних вправ;

– використання численного спортивного інвентарю й устаткування без ризику для здоров'я дітей;

– робота з різними віковими групами дітей в один день; підбір фізичного навантаження з урахуванням індивідуального та вікового рівня розвитку дітей і стану їх здоров'я;

– наявність вольового, командного голосу;

– спрямування діяльності на виховання фізичних якостей учня, його здоров'я тощо [67, с. 18].

При цьому мова й дії вчителя не можуть бути реактивними, вони повинні бути тільки проактивними та закликати до пізнання, до дії, до самовдосконалення [58].

Названі особливості професійної діяльності, а також вольове напруження, що доводиться витримувати вчителю фізичного виховання під час проведення кожного уроку, диктують низку специфічних вимог до нього, серед яких такі: наявність досвіду занять спортом; бажаність різнобічної підготовки, яка б водночас включала

туристичну, спортивну, організаційну та технічну; необхідність знань і вмінь медично-прикладного характеру; наявність певного рівня сили та рухливості нервових процесів тощо.

Навіть якщо ці специфічні вимоги формально задовольняють, для формування фізичної культури учня ще потрібні його «рух назустріч» вчителю, готовність до співробітництва, розуміння необхідності цієї взаємодії.

Проте, відносини між учителем та учнями ускладнені деякими згубними, з погляду сьогодення, традиціями. Так, наприклад, не є таємницею, що більшість учнів у процесі фізичного виховання вважає основною метою отримання оцінки, при повній байдужості щодо стану свого здоров'я, що є причиною виконавчого характеру їхньої діяльності на уроках фізичного виховання. При цьому основним (і єдиним) професійним завданням велика кількість учителів вважає фізичну підготовку школярів, а змістом професійної діяльності – примушення учнів до виконання фізичних вправ.

Таке поєднання поглядів на шкільне фізичне виховання призводить до того, що учні засвоюють у школі не основи фізичної культури, а фізичну підготовку, яка відбувається, до того ж, усупереч їхній волі [179, с. 6] (зауважимо, що висловленим ми не применшуємо значення фізичної підготовки школярів, а лише підкреслюємо обмеженість підходу, заснованого на пріоритеті фізичної підготовки).

Останнє, усупереч очевидним аргументам на користь провідної ролі фізичної культури в становленні здорової підростаючої людини, принижує предмет «Фізичне виховання» в очах учнів, їх батьків, учителів-предметників, що, у свою чергу, спричиняє низький статус у суспільній свідомості вчителів фізичного виховання й студентів відповідних спеціальностей, несерйозне ставлення до їхньої праці та повне нерозуміння особливостей професійної діяльності й підготовки до неї.

Виконання вчителем узагалі й учителем фізичного виховання зокрема професійних ролей і функцій пов'язане з необхідністю бути завжди на виду у своїх

учнів, батьків, громадськості, що зумовлює підвищені вимоги до його особистості та професійних якостей. Крім того, ці вчителі мають щоденно опрацьовувати велику кількість інформації, самостійно визначаючи стратегію й тактику виконання професійних завдань [158].

Оскільки сьогодні професія вчителя фізичного виховання не належить до високооплачуваних і престижних, часто спостерігається байдуже ставлення до процесу й результатів професійної діяльності. Останнє стає причиною розбіжностей між очікуванням соціуму щодо прояву професійної дієздатності вчителів і її реальним станом.

Чимало вчителів фізичного виховання сьогодні сприймає свою роботу як покарання. Щодо них справедливі слова Л. Виготського: «...Професія вчителя стала місцем, куди стікається все непристосоване, невдачливе... Школа – це та пристань, до якої життя відводить поламані кораблі. Це символічно, що колись у вчителі йшли відставні солдати. Відставні солдати життя й тепер ще на три чверті заповнюють учительські лави» [8, с. 8].

Водночас відповідь на питання про те, яким має бути вчитель, щоб зробити урок фізичного виховання захопливим і корисним, знаходимо в літературі, де описано працю вчителів-майстрів, а також у повсякденній праці кращих учителів фізичного виховання. Проте, зазвичай цей опис побудований лише на переліку зовнішніх проявів особистості вчителя, без аналізу їхніх причин та наслідків [114, с. 18].

На практиці дуже часто низький рівень результативності та задоволеності професійною діяльністю вчителів фізичного виховання спричинені відсутністю в них належного рівня компетентностей, що забезпечують ефективність прояву педагогічної позиції, відстоювання своїх принципів, набуття й підтримку авторитету.

Це підтверджують результати дослідження В. Постникової та Г. Хозяїнова, згідно з якими молоді вчителі фізичного виховання визначають такі труднощі у своїй професійній діяльності:

- робота з батьками;
 - відповідальність за здоров'я тих, хто займається;
 - відсутність в учнів сформованого інтересу до занять фізичною культурою;
- слабка мотивація дітей до навчання;
- необхідність діяти нестандартно в зв'язку з розмаїттям дитячих характерів;
 - утруднення в забезпеченні дисципліни;
 - відсутність у тих, хто займається, необхідних знань, умінь, навичок у момент початку роботи з групою;
 - класне керівництво;
 - недостатня виразність і переконливість власної мови, погана дикція [126].

Як бачимо, велика частка труднощів молодих учителів фізичного виховання зумовлена як раз недостатнім рівнем знань і вмінь, пов'язаних із проявом власного «Я» в контексті виконання професійних завдань та функцій.

За отриманими М. Данилко даними, молоді вчителі фізичного виховання явно не володіють достатньою мірою вмінням використовувати на уроці «живе» образне слово, розгублюються при виборі оптимальних способів педагогічного впливу на учнів у мінливих умовах педагогічної діяльності [40].

Практика показує, що в школах сьогодні працює велика кількість учителів фізичного виховання, які не мають ніякої зацікавленості в результатах своєї професійної діяльності. Учні їх не люблять, тому повсякденна праця стає для них джерелом постійного роздратування та незадоволеності.

Підготовка вчителів фізичного виховання нового покоління має враховувати те, що без мужності спиратися на розум, а не на почуття, без прийняття повної

відповідальності за своє самовизначення, без культури самореалізації всі чесноти вчителя фізичного виховання можуть перетворитися на агресивність як форму самоствердження [14].

Зважаючи на сказане, у роботі сучасного вчителя фізичного виховання на чільне місце виходять компетенції, що відповідають за прояв внутрішнього змісту особистості в професійній діяльності.

Очевидно, що прояв внутрішнього змісту вчителем фізичного виховання може мати як конструктивний, так і деструктивний характер; виражатися як у прагненні до конформізму («бути, як усі»), так і до необмеженого прояву всього без винятку потенціалу, незважаючи на суспільні норми.

Стає очевидним, що діяльність кожного вчителя фізичного виховання відбувається у своєрідній системі координат, осі якої створюють напрями прояву суб'єктної позиції, обмежені полярними полюсами [99, с. 115].

Вивчення педагогічного досвіду кращих представників професії разом з аналізом педагогічної діяльності пересічних учителів фізичного виховання дає підстави для висновку, що тяжіння в самореалізації вчителя до якогось з полюсів призводить до того, що він припиняє належно виконувати свої професійні функції. Це часто є причиною нерозуміння й відкидання педагогічним середовищем окремих дуже активних, при цьому, можливо, талановитих учителів, переживання ними депресії, жалю щодо втрачених можливостей тощо [90].

Найважливішим чинником, що впливає на вибір напрямку та засобів об'єктивації вчителем змісту своєї особистості в професійній діяльності, є професійна підготовка, у якій провідною ідеєю має стати орієнтація на створення умов для ствердження майбутнім учителем себе в навчальній та квазіпрофесійній діяльності як підготовці до об'єктивації змісту його особистості в навколишньому соціальному просторі.

Ця теза ставить перед професійною освітою вчителів фізичного виховання нові завдання.

Орієнтири для професійної підготовки вчителів фізичного виховання визначено в Законах України «Про освіту», «Про фізичну культуру і спорт», «Про загальну середню освіту»; Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» та інших документах.

Відповідно до чинної нормативної бази, підготовка майбутніх учителів фізичного виховання здійснюється за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура) галузі знань 01 «Освіта».

На сьогодні немає державного стандарту підготовки цієї спеціальності. Виходячи із цього, програмні результати навчання майбутніх учителів фізичного виховання на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти мають відповідати сьомому рівню Національної рамки кваліфікацій [46].

Згідно із чинною нормативною базою, програмними результатами навчання майбутнього вчителя фізичного виховання є здатність вирішувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в обраній галузі професійної діяльності або в процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідних наук і характеризується комплексністю та невизначеністю умов [135].

Зауважимо, що здобуття ступеня бакалавра за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура) надає змогу продовжити навчання за освітнім ступенем магістра за цією або іншою спеціальністю.

Підвищення якості цієї підготовки набуває актуальності також і у зв'язку з появою даних про системне погіршення здоров'я молодих громадян, а також інформації про часті випадки погіршення самопочуття школярів на уроках фізичного виховання.

У наукових працях, присвячених фаховій підготовці вчителів фізичного виховання (В. Байдак [9], М. Данилко [40], В. Постнікова [126], В. Філанковський [167] та ін.), указано низку недоліків і суперечностей, що не надають змоги повною мірою забезпечити відповідність молодого вчителя наявним суспільним вимогам щодо якості підготовки вчителя до різних аспектів професійної дії та взаємодії.

Утім, привертає увагу те, що останнім часом у системі вищої освіти нашої країни підвищилася увага до формування так званих гнучких або м'яких навичок (англ. *soft skills*), під якими розуміють комплекс неспеціалізованих, важливих для кар'єри надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність роботи. Ці навички є наскрізними, тобто не пов'язані з конкретною предметною областю і є цінними на будь-якому робочому місці, незалежно від професійної сфери [193; 206].

Soft skills протиставляють *hard skills* як навички роботи з людьми й навички роботи зі знаряддями праці або інформацією. У цьому контексті *hard skills* – постійні (після набуття їх складно втратити), а *soft skills*, навпаки, мінливі та ситуативні. Іноді вживають синонімічний термін *transferable skills* (навички, які можна переносити).

До *soft skills* належать навички комунікації; лідерство; здатність брати на себе відповідальність, працювати в критичних умовах, креативно вирішувати конфлікти й проблеми, працювати в команді, управляти своїм часом; розуміння важливості *deadline* (вчасного виконання поставлених завдань); здатність логічно й критично мислити, самостійно приймати рішення тощо [193; 206].

Іноді *soft skills* прирівнюють до особистих якостей, тому що вони залежать від характеру людини й корелюють з особистим досвідом.

Вважають, що оволодіти *hard skills* можна в різних навчальних закладах (школа, інститут, додаткові курси). Зазвичай для них виділяють певні рівні складності, якими можна поступово підніматися, як сходами. Водночас для освоєння *soft skills* не існує

покрокових інструкцій: людина або володіє тією чи іншою якістю з дитинства (наприклад, дружелюбність, спокійний характер), або набуває її з досвідом, шляхом спроб і помилок (наприклад, уміння працювати в команді, лідерські якості). При цьому soft skills формуються повільніше, ніж hard skills.

Для hard skills існують сертифікати та дипломи про те, що підтверджують володіння працівником необхідними професійними навичками. Soft skills не мають сертифікації, і довести їх наявність набагато важче.

Зауважимо також, що soft skills складніше виміряти кількісними показниками [195].

Сьогодні вчені визначають гнучкі навички як критично важливий фактор працевлаштування в умовах сучасного ринку праці [201; 197].

Аналіз документів, що регламентують навчальний процес у ЗВО, свідчить про зміщення акцентів з формування hard skills на формування soft skills. Так, у Пораднику щодо заповнення відомостей самооцінювання освітньої програми (для закладів вищої освіти), виданому у 2019 р. Національною агенцією із забезпечення якості вищої освіти, зазначено, що кожна освітня програма має передбачати набуття здобувачами вищої освіти соціальних навичок (soft skills), що відповідають її меті та завданням.

Наголошено на тому, що ці навички потрібно формувати впродовж періоду навчання. При цьому для аналізу якості освіти в підсумковому звіті має бути вказано, зміст яких саме освітніх компонентів (дисциплін, модулів, практик тощо) сприяє набуттю soft skills, які форми та методи навчання сприяють набуттю соціальних навичок.

У звіті, який готує ЗВО для підсумкової акредитації, рекомендовано назвати конкретні освітні компоненти та відповідні навички, що спрямовані на формування soft skills, а також вказати, чим обґрунтовано акцент на тих або інших соціальних навичках у межах освітньої програми [125].

У контексті формування soft skills особливе місце в освітніх програмах покликані зайняти силабуси – документи, у яких роз'яснено взаємну відповідальність викладача й студента. У ньому відображено процедури (у тому числі стосовно deadlines і принципів оцінювання), політику (у тому числі академічної доброчесності) і зміст курсу, а також календар його виконання. У силабусі мають бути озвучені вимірювані цілі, які викладач ставить перед своєю дисципліною. При цьому він включає в себе анотацію курсу, мету (компетентності), перелік тем, матеріали для читання, правила стосовно зарахування пропущених занять. На основі аналізу силабусу здобувач освіти має зрозуміти, чого він/вона зможе навчитися, чим саме може бути корисним цей курс [125].

Наголошено, що кожен ЗВО повинен мати власну політику стосовно розвитку soft skills у здобувачів вищої освіти та викладачів. Ця політика також зумовлює співпрацю з працедавцями й випускниками, впливає на репутаційний капітал ЗВО [125].

Учені зауважують, що професії можна класифікувати за принципом важливості soft skills. Так, прикладом професій, у яких превалює hard над soft, буде професія токаря та водія.

Професії, в яких превалюють soft skills, належать до сфери продажів, бізнесу, політики. Представники цих професій змушені «працювати» своєю чарівністю. При цьому задіяні найрізноманітніші соціальні компетентності: уміння говорити красиво й грамотно, виступати публічно й слухати, заручатися підтримкою співрозмовника, впевненість у собі тощо.

Професії, в яких необхідні рівною мірою обидва види навичок, – юрист, бухгалтер, митник.

Як видається, у професії вчителя фізичного виховання важливість soft і hard skills приблизно однакова. Проте, традиційно в професійній підготовці останнім часом

спостерігається перекіс на формування hard skills, що поступово входить у суперечність із соціальними реаліями й світовим досвідом професійної підготовки цієї категорії фахівців.

Відповідно до тематики нашого дослідження зосередимо свою увагу на компетентностях у складі soft skills, які забезпечують здатність учителя фізичного виховання виступати стратегом і тактиком професійної діяльності, ставити й корегувати її мету, усвідомлювати мотиви, самостійно планувати та оцінювати свої професійні дії, асоціюючи цю здатність із професійною суб'єктністю.

З метою аналізу стану формування цієї професійної якості звернемось до аналізу навчальних планів і освітньо-професійних програм типових ЗВО, у яких готують фахівців спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура).

Цей аналіз засвідчив, що забезпеченню формування професійної суб'єктності фахівців відведено в освітньому процесі не першочергове, проте значне місце.

Так, наприклад, в освітньо-професійній програмі ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» як інтегральну компетентність визначено «здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері дошкільної та шкільної освіти з фізичної культури і спорту або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів відповідних наук, і характеризується комплексністю та невизначеністю умов, а також у сфері туризму», що очікувано співвідноситься із 6-м рівнем Національної рамки кваліфікацій [106].

Загальні компетентності, представлені в освітній програмі, сформульовані так, що із загального контексту стає зрозумілим, що програма передбачає формування в здобувачів освіти суб'єктної позиції стосовно таких процесів і явищ:

– професійної інформації (**ЗК 1.** Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу інформації на основі логічних аргументів та перевірених фактів.

ЗК 10. Здатність здійснювати аналіз й осмислення загальнонаукової та професійно орієнтованої літератури, у тому числі іноземної);

– обраної професійної діяльності (**ЗК 2.** Знання і розуміння значення та змісту обраної професії. **ЗК 7.** Здатність визначати і формулювати професійні завдання, приймати обґрунтовані рішення);

– інших суб'єктів професійної діяльності (**ЗК 4.** Здатність до організаційної роботи, взаємодії в колективі, вміння враховувати психоемоційні особливості окремих осіб, зокрема, та колективу, загалом. **ЗК 8.** Здатність працювати в команді, виконувати роботу в групі під керівництвом лідера, мати навички, що демонструють здатність до врахування вимог трудової дисципліни і інтересів колективу);

– саморозвитку (**ЗК 5.** Здатність до самоосвіти і самовдосконалення, постійного підвищення особистого рівня кваліфікації. **ЗК 6.** Здатність у процесі навчання та при самостійній підготовці до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, вміння використовувати інформаційні та комунікаційні технології) [106].

При формулюванні професійних компетентностей автори програми теж підкреслюють суб'єктну позицію здобувача освіти, використовуючи словосполучення «здатність формувати», «здатність здійснювати», «здатність аналізувати», «здатність оволодівати», «здатність самостійно проводити» тощо.

Програмні результати навчання в цій програмі пов'язані з компетентностями. При цьому в контексті завдань нашого дослідження особливу увагу привертають програмні результати навчання в підрозділі «Комунікація»:

– **ПРК 1.** Володіє прийомами спілкування і вміє використовувати їх при роботі з колективом і кожним індивідумом;

– **ПРК 2.** Володіє прийомами формування через засоби масової інформації, інформаційні та рекламні агентства громадської думки про фізичну культуру як частину загальної культури і фактор забезпечення здоров'я;

– **ПРК 3.** Здатний з дотриманням етичних норм формувати комунікаційну стратегію з колегами, соціальними партнерами, учнями й вихованцями та їхніми батьками;

– **ПРК 4.** Організовує співпрацю учнів і вихованців та ефективно працює в команді (педагогічному колективі освітнього закладу, інших професійних об'єднаннях);

– **ПРК 5.** Здатний розуміти значення культури як форми людського існування, цінувати різноманіття та мультикультурність світу і керуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу і співробітництва.

Як бачимо, автори програми очікують, що вчитель фізичного виховання зможе бути не лише сумлінним виконавцем вказівок, а й конструктивним діячем, який упредметнюватиме зміст власної психіки в процесі професійної діяльності.

Також становлять інтерес програмні результати навчання, наведені в розділі «Автономія і відповідальність»:

– **ПРА 1.** Здатний вчитися упродовж життя і вдосконалювати з високим рівнем автономності набуту під час навчання кваліфікацію;

– **ПРА 2.** Здатний аналізувати соціально та особистісно значущі світоглядні проблеми, приймати рішення на основі сформованих ціннісних орієнтирів і гуманістичних ідеалів, розуміння концепції сталого розвитку людства;

– **ПРА 3.** Здатний створювати рівноправний і справедливий клімат, що сприяє навчанню всіх учнів, незалежно від їх соціально-культурно-економічного контексту.

Отже, розробники програми передбачають, що учитель фізичного виховання володітиме *soft skills*, пов'язаними із соціальною дією та взаємодією; буде активним перетворювачем соціального простору, а не пасивним спостерігачем.

Аналіз інших освітньо-професійних [105; 107; 108; 109; 6; 7] програм підготовки здобувачів освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура) дає підстави для висновку, що визначені вище моменти стосуються їх також.

Отже, аналіз ОПП підготовки здобувачів освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура) нашої країни в контексті формування в майбутніх учителів фізичного виховання суб'єктності, засвідчив, що розробники, формулюючи компетенції та програмні результати навчання, закладають певний потенціал для формування цієї професійної якості.

Утім, це відбувається несистемно, без чіткого розуміння сутності й значення професійної суб'єктності для успішного виконання вчителем професійних функцій.

Не спостерігається також цілеспрямованої уваги до формування професійної суб'єктності в робочих програмах навчальних дисциплін. Хоча, варто визнати, що окремі методи навчання, а також вправи, орієнтовані на формування професійної суб'єктності, традиційно присутні в програмі підготовки майбутніх учителів фізичного виховання (наприклад, вправи, спрямовані на формування командного голосу на практичних заняттях).

Для порівняння проаналізуємо досвід професійної підготовки майбутніх педагогів фізичної культури і спорту в США.

Перш за все, зазначимо, що на національному рівні в США працюють різноманітні комісії та агенції, покликані забезпечити якість викладання вчителями своїх дисциплін. Так, Національна комісія з навчання та майбутнього Америки (National Commission on Teaching and America's Future – NCTAF) у своїх програмних документах наголошує, що всі діти та молодь повинні мати можливість вчитися в компетентних, зацікавлених, кваліфікованих учителів [42, с. 60].

Національна рада зі стандартів професійного викладання в школі (National Board for Professional Teaching Standards – NBPTS) розробила чіткі стандарти щодо

рівня знань та вмінь учителя; створила систему добровільної сертифікації учителів за цими стандартами. Отримання сертифіката NBPTS є найвищим досягненням у професії педагога [79].

NBPTS здійснює оцінювання діяльності учителя за такими критеріями:

– відданість своїй справі, повага до кожного учня, забезпечення для всіх рівних можливостей у навчанні, використання індивідуального підходу в педагогічній діяльності;

– високий рівень знання предмета, розуміння зв'язку своєї дисципліни з іншими, можливість застосування знань у реальному житті, спеціальні знання щодо способу ефективної передачі досвіду учням;

– уміння створювати навчальне середовище, яке мотивує учнів, сприяє ефективному використанню вільного часу;

– здатність і бажання аналізувати свій досвід та педагогічний досвід своїх колег, постійно вдосконалювати педагогічну майстерність;

– прагнення досягнути еталонних характеристик освіченої особи (зокрема фізичних), здатність педагога до формування в дітей якостей, очікуваних суспільством;

– уміння ефективно співпрацювати з колегами, батьками, професіоналами з інших галузей для оптимізації навчального процесу [200].

Як бачимо, серед очікуваних американською державою та суспільством результатів професійної підготовки вчителів фізичного виховання провідну роль відіграють *soft skills*, пов'язані із самореалізацією вчителів фізичного виховання; прояви їхньої активності в реалізації власного професійного потенціалу.

Названі та інші нормативні документи стають підґрунтям для створення кожним фахівцем фізичної культури і спорту своєї власної програми навчання для конкретного класу, що враховує всі фактори та особливості місцевої громади. При цьому в цій

програмі повинні бути чітко сформульовані на національному рівні цілі фізичного виховання та запропоновані шляхи їх досягнення [42, с. 61].

Компетентний учитель фізичного виховання, за визначенням американських дослідників, – це професіонал, який приймає рішення залежно від конкретної ситуації, аналізуючи, узагальнюючи дані про учнів (рівень їх фізичного, розумового, емоційного розвитку), самостійно розробляє та ефективно використовує відповідну програму фізичного виховання для осіб різного віку [205].

Сучасний учитель фізичного виховання в процесі навчання у закладі вищої освіти повинен мати інтегровані знання, уміння та навички, а також здібності й уміння застосовувати їх відповідно до ситуації.

Програми підготовки фахівців фізичного виховання в США формують такі компетентності:

- особисту рухову компетентність – наявність відповідного рівня розвитку умінь та навичок у таких видах рухової активності як: гімнастика, водні види спорту, танці, види рухової активності, традиційні для різних культур, ігри-«пригоди» тощо;

- педагогічну – уміння створювати шкільну програму фізичного виховання з урахуванням особливостей різних культурних та соціальних груп населення тієї чи іншої громади, рівня фізичного розвитку й підготовленості всіх груп учнів;

- соціально-діяльнісну (комунікативну) – створення та підтримання ефективного освітнього середовища;

- організаційно-управлінську – планування уроків та використання методик навчання, що сприяють вирішенню завдань уроку й ефективній реалізації всієї програми фізичного виховання;

- педагогічну – оцінювання шкільної програми фізичного виховання;

- науково-дослідницьку – знання з методології наукових досліджень [104, с. 47].

Важливим, на нашу думку, є також і те, що однією з пріоритетних складових ефективного викладання фізичного виховання американські фахівці вважають виконання вчителем виховних завдань, серед яких:

- створення колективу учнів;
- формування в учнів відповідальності за свої дії перед однокласниками та вчителями;
- формування бажання брати участь у досягненні успіху всього класу чи групи;
- налагодження співпраці між учнями;
- формування довіри учнів один до одного;
- формування гордості за свій клас, за належність до групи;
- виховання в групі справедливості та товарищескості.

Отже, особливу увагу при підготовці вчителя фізичного виховання приділяють нормуванню soft skills, які забезпечують готовність до прийняття власних тактичних і стратегічних рішень [202].

Орієнтованість програмних результатів навчання на здатність до прояву професійної суб'єктності простежується й при оцінюванні ефективності викладання вчителем фізичного виховання свого предмета. Так, оцінюванню підлягають:

- конкретна поведінка вчителя та учнів (наприклад, коментарі, питання викладача, виконання навчальних дій учнями);
- взаємодія вчителя та учнів (наприклад, процес переходу від одного завдання до іншого);
- активність учнів на уроці за такими показниками: 1) кількість часу, протягом якого учні активно займаються різними видами рухової активності (моторна щільність уроку); 2) кількість ефективно виконаних дій учнями в процесі навчання (визначається співвідношенням між усіма навчальними діями учнів та їх ефективними діями) [203; 42].

Особливо потрібно зазначити, що вища освіта США має відповідну систему відбору майбутніх педагогів у галузі фізичного виховання, контролю за готовністю абітурієнта й випускника до ефективної професійної діяльності. До вступу на програму підготовки в абітурієнта визначають та оцінюють професійно-педагогічні здібності й базовий рівень знань і вмінь, необхідних для успішного навчання, що вважають більш важливим, ніж загальноспортивну підготовку [42].

Такий підхід гарантує, що серед учителів фізичного виховання опиняться тільки мотивовані фахівці, які свідомо обрали свій професійний шлях і мають високий рівень особистої та соціальної відповідальності [42, с. 62].

Отже, на основі проаналізованих джерел можна констатувати, що першорядною рисою, що відрізняє американську систему фахової підготовки від української, є приділення більшої уваги формуванню soft skills, що надає змогу вчителям фізичного виховання, які здобули професійну підготовку, бути більш задоволеними виконанням професійних ролей і функцій на своєму робочому місці.

Таким чином, на сьогодні в підготовці майбутніх учителів фізичного виховання нашої країни приділяють увагу формуванню особистісних якостей, що лежать в основі здатності до прояву особистісного змісту у професійній діяльності, однак у реальній професійній діяльності вчителі фізичного виховання часто не здатні виявити свою суб'єктність у професійному контексті. Багато в чому це пов'язано з недостатньою увагою до формування soft skills під час навчання в ЗВО.

Водночас, закордонний досвід підготовки вчителів фізичного виховання (зокрема в США) вказує на зміщення акцентів від формування предметних компетентностей до формування м'яких компетентностей, серед яких чільне місце посідає здатність виступати суб'єктом професійної діяльності як на тактичному, так і на стратегічному рівні.

Зважаючи на сказане, вважаємо, що проблему формування професійної суб'єктності вчителів фізичного виховання як складової soft skills на етапі базової вищої освіти передчасно вважати вирішеною.

Одним із напрямів оптимізації існуючої системи фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в Україні є створення та впровадження академічно незалежних, альтернативних освітньо-професійних програм, що задовольняють як суспільні запити, так і потреби здобувачів освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізичне культура). У цих програмах належне місце має бути відведено розвитку компетентностей, що забезпечують суб'єктну позицію вчителів фізичного виховання в соціальній дії та взаємодії.

1.2. Сутність професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання

Цивілізаційним імперативом, відображеним у нормативних документах, а також у Конституції нашої країни, є створення умов для найбільш повного прояву будь-якою людиною свого особистісного потенціалу в професійній діяльності.

Утім, на сьогодні реалізація актуального суспільного запиту в площині професійної підготовки вчителів фізичного виховання стикається із суперечністю: з одного боку, соціальні інститути вимагають від учителя «бути, як усі», а з іншого – уміти в певних ситуаціях постійно творчо виходити за рамки правил, зумовлених життєвими стереотипами.

Порівняно з іншими представниками професій типу «людина-людина», учителі фізичного виховання постійно стикаються з необхідністю вільного вибору способів самовираження й самоздійснення в безлічі запланованих і спонтанних, конфліктних та

безконфліктних педагогічних ситуацій, так чи інакше пов'язаних із виконанням учнями фізичних вправ.

Гарантом успішності самореалізації вчителя фізичного виховання виступає складова *soft skills*, що забезпечує його здатність мати власну позицію щодо соціальних процесів та відстоювати її у професійній взаємодії, яку ми в нашому дослідженні позначаємо терміном «професійна суб'єктність».

Для визначення витоків суб'єктності ми звернулися до філософських ідей про те, що ключовою відмінністю представників біологічного виду *homo sapiens* від усіх інших живих організмів є схильність до осмислення ними свого буття й протиставлення його природі, набута на певному еволюційному етапі в результаті появи уяви, мовлення, спілкування, культури [72; 139].

З праць І. Павлова у цьому контексті можна зробити висновок, що схильність людини до осмислення свого буття та опредметнення змісту уяви є похідною від еволюційного опанування другою сигнальною системою [110].

Унаслідок фундаментальної потреби людини в самовідтворенні, зумовленої прагненням до протиставлення себе природі, щодо матеріального світу вона виступає суб'єктом діяльності, характеристикою якого є суб'єктність.

Підґрунтя для розуміння сутності феномена суб'єктності закладено в працях Р. Бернса [13], Г. Гегеля [34], І. Канта [62], І. Кона [74], К. Юнга [187], у яких здійснюються спроби вирішення проблеми визначення «самості» як родової специфіки людини, яка забезпечує її відмінність від тварин. У працях цих авторів «Я» людини описано як центральний елемент особистої свідомості, що збирає розрізнені дані особистого досвіду в єдине ціле, формуючи з них цілісне й усвідомлене сприйняття людиною самої себе. При цьому науковці наголошують, що «Я» прагне протистояти всьому, що загрожує його цілісності та зв'язності й виступає прообразом зовнішніх і внутрішніх проявів суб'єктності людини.

Саме у відповідальності особистості перед власним «Я» вбачав І. Кант суть освіти: «Освіта – це вихід людини зі стану свого неповноліття... Неповноліття полягає в нездатності користуватися своїм розумом без управління з боку когось іншого. Людина повинна мати мужність користуватися власним розумом!» [63, с. 27].

Витоки й зовнішні прояви суб'єктності як передумови надситуативної активності людини, розкрито в працях В. Петровського [150], О. Ленглера [82], С. Рубінштейна, І. Тітова [156], які розглядають суб'єктність як похідну від «Я»-ідеї, відповідно до якої людина мислить, сприймає, переживає та само реалізується, виступаючи причиною себе самої. Психологи обґрунтовують, що суб'єктність людини виявляється в її діяльності та спілкуванні як тенденція до самовідтворення. При цьому суб'єктність необхідним чином розкривається в актах цілепокладання, суб'єктивному відчутті свободи та вчинках індивіда [150].

На основі аналізу зазначених праць сформульовано такі положення щодо суб'єктності: по-перше, це психологічне утворення, основою якого є ставлення людини до себе як до перетворювача світу; по-друге, вона є похідною від усвідомлення людиною свого буття; по-третє, виступає властивістю людини бути джерелом активності з опрідметнення власних уявлень, іншими словами, способом своєрідного «здійснення» свого буття.

У нашому дослідженні провідною теоретичною основою для розуміння витоків суб'єктності є положення філософії та психології про першочергову роль уяви в бутті людини, яке сходить до тези Аристотеля, згідно з якою образи «фантазії» слугують передумовою мислення, а також тези І. Канта про те, що уява – це здатність людини уявляти предмет без його присутності в спогляданні.

Ці тези на сьогодні є загальновизнаними й не вимагають додаткового обґрунтування. Так, наприклад, у Вікіпедії подано тлумачення уяви як здатності

свідомості створювати образи, уявлення, ідеї та маніпулювати ними. При цьому мається на увазі, що всякий процес, який відбувається «в образах», є уявою.

Вивченню уяви як «психічної реальності» присвячені праці представників гуртка «Еранос»: Г. Башляра, Ж. Дюрана, А. Корбена, Р. Отто, К. Юнга та ін.

За А. Корбеном, уява становить основу психічного життя людини й «перебуває» між суб'єктом (його почуттями) та об'єктами зовнішнього світу [77].

Основою світу уяви виступає образ як суб'єктивна представленість предметів навколишнього світу, зумовлена ознаками об'єкта, що сприймаються чуттєво, а також гіпотетичними конструктами [154].

Образи можуть відповідати як фізичним (стіл, стілець, стіна), так і ментальним об'єктам (біль, судження, рішення тощо), які можуть і не мати аналогів у реальній дійсності.

Зауважимо, що в сучасній антропології, аналітичній психології, а також філософії поряд з терміном «образ» вживають термін «імаго», який у контексті нашого дослідження є більш точним, вказуючи, насамперед, на комбінацію особистісного переживання та архетипів, а також на відміну об'єктивної реальності того чи іншого предмета від суб'єктивного сприйняття його значення [55].

Згідно з А. Корбеном, формування образів (імаго) як структур уяви є процесом безперервним, що триває протягом усього життя людини. Процес цей має як об'єктивний, так і суб'єктивний характер [77].

У нашому дослідженні ми беремо до уваги сукупність наукових фактів, які вказують на те, що зміст уяви конкретної людини прагне до опредметнення. Продовженням цієї думки є те, що соціальне обличчя людини, а також стиль її життя великою мірою визначаються змістом її уяви.

Термінологічну й теоретичну базу для опису соціальної зовнішності людини знаходимо в працях П. Бурдьє, у яких одним з ключових термінів є «габітус» (від лат.

habi – на, tus – зовнішність) – система стійких диспозицій, що піддаються перенесенню, яка, інтегруючи минулий досвід, функціонує в кожний момент як матриця сприйняття, розуміння й дій та робить можливим досягнення нескінченно різноманітних цілей [22].

Формуючись у процесі діяльності, габітус утворює глибинний набір уявлень про світ і принципи породження та структурування діяльності-практики, на підставі чого його характеризують як «історію, що стала природою» [22].

За П. Бурдьє, габітус як «система стійких набутих диспозицій» завжди лімітований історичними й соціальними умовами його формування. При цьому диспозиції, інтегровані в габітусі, виступають основою породження конкретних соціальних практик індивіда, а також його вчинків у несподіваній ситуації [24].

На думку П. Бурдьє, габітус, як соціальна зовнішність, надає змогу людині спонтанно орієнтуватися в соціальному просторі й адекватно реагувати на події та ситуації. При цьому структури габітусу становлять основу сприйняття й оцінювання всякого подальшого досвіду [184].

Таким чином, габітус, як система диспозицій, визначає змістовий бік спрямованості особистості і є основою ставлень людини до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, а також основою її світогляду, життєвої мотивації, «Я-концепції» й «філософії життя».

Отже, у подальшому будемо виходити з того, що зміст уяви є основою для соціального обличчя та соціальної поведінки людини, що описують через терміни «соціальне поле», «стиль життя», «спосіб життя», «соціальні практики» тощо. Іншими словами, основою соціального буття людини є, перш за все, її внутрішні психічні процеси.

«Демаркаційною межею», що відокремлює соціальне від індивідуального, виступає феномен, для позначення якого введено поняття «особистість» або «персона».

Персона – це та частина нашого внутрішнього змісту, яка показується світу, відображаючи те, якими ми хочемо бути в очах інших людей. Саме персона визначає типові для нас ролі, стиль поведінки й одяг, способи самовираження. Функції персони полягають, з одного боку, у збереженні людиною індивідуальності шляхом захисту від тиску соціального середовища, з іншого – у наданні допомоги в спілкуванні, особливо з незнайомими людьми [94].

Феномен персони (особистості) може бути розглянутий у двох проекціях: внутрішній (яку вивчає переважно психологія) і зовнішній (яку намагається досягнути соціологія).

З огляду на педагогічну специфіку нашого дослідження варто звернутися не до «психологічного», а до «соціологічного» підходу до розуміння особистості, згідно з яким це «людина в аспекті її соціальної природи, розглянута як суб'єкт соціокультурного життя, носій індивідуального начала, що саморозкривається в контекстах соціальних відносин, спілкуванні й предметній діяльності» [3].

З погляду соціології, перш за все, становлять інтерес зовнішні прояви буття людини як соціального суб'єкта.

Вважаємо, що доцільність такого підходу в нашому дослідженні зумовлена такими обставинами:

- на конкретно-психологічному рівні аналізу суб'єкта розглядають як джерело породження й подолання суперечностей між об'єктивними умовами діяльності та можливостями й домаганнями особистості [2];

- категорія «суб'єкт» пов'язана з якістю «перетворення дійсності», що відкриває перспективу не просто прогнозування, а й конструювання дійсності;

- категорія «суб'єкт» дає можливість урахувати духовний вимір особистості [10; 11; 12].

На основі аналізу концепцій особистості можна констатувати, що набуття людиною особистісної зрілості пов'язане з експансією «Я» на зовнішній простір, унаслідок чого об'єктивні простори стають буттєвими просторами особистості, її продовженням і частиною [34; 35; 36].

При цьому, за С. Рубінштейном, людина у своїй діяльності реалізує три базові потреби:

- у самоактуалізації, в експансії, у реалізації потенцій Self, що виявляється через тенденцію до оволодіння зовнішніми просторами;
- у внутрішній узгодженості та збереженні психічної цілісності;
- у підтвердженні значущості суб'єктивно-внутрішнього змісту з боку зовнішнього соціального простору [139, с. 29].

Ці потреби – сторони єдиної глобальної інтенції, з якою людина з'являється на світ: бути, тобто підтримувати й розширювати своє буття.

Отже, для особистості характерне прагнення до набуття сенсу, а сенс життя (у межах діяльнісного підходу) полягає в найбільш повній реалізації себе (своїх уявлень) у процесі досягнення стану автентичного буття. При цьому відчуття автентичності буття виникає в особи внаслідок створюваного нею за своїми принципами сценарію життя [139, с. 29].

Буття особистості – це процес втілення смислового змісту особистості у фактах перетворень навколишнього світу. У зв'язку із цим є принциповою диференціація буття на автентичне та неавтентичне. Автентичне буття – процес перебудови середовища відповідно до структури особистісних смислів. Неавтентичне буття – відтворення й трансляція в середовище формально освоєних особистістю соціальних приписів, що створює ілюзію адекватної поведінки, але такою не є, оскільки характеризується розривом, відсутністю змістовного зв'язку між способами поведінки та смислами, цінностями й установками особистості. Така поведінка виглядає

адекватною щодо середовища, але не перебуває в гармонії з внутрішнім світом особистості.

Неавтентичне буття вступає в суперечність зі спрямованістю особистості на задоволення потреб у розбудові й підтриманні цілісності зовнішнього та внутрішнього, досягнення гармонії об'єктивного й суб'єктивного простору особистості, тоді як автентичне буття є необхідною умовою психічного здоров'я особистості [36].

Зауважимо, що справжнє (автентичне) буття С. Рубінштейн пов'язує з проблемою відчуження й проблемою відповідальності. Він розглядає відчуження на психологічному рівні як проблему взаємин людей як «масок», що не відповідають сутності їх носіїв. Крім того, справжнє буття, за С. Рубінштейном, передбачає дієвість, активність суб'єкта з перетворення як світу, що оточує, так і власної сутності [32].

Згідно з позицією С. Рубінштейна, розвиток особистості в напрямі автентичного буття відбувається завдяки усуненню суперечностей різних рівнів [32, с. 385].

Думки С. Рубінштейна певною мірою перетинаються із позицією Ж. Батая, який вважає, що кожна людина, яка претендує на звання суб'єкту має досвід так званих «суверенних моментів» (екстаз, сміх, жаль, піднесення тощо), які змінюють людину, тим самим звільняючи її для справжнього буття. Розвиваючи цю думку, автор докладає зусиль для створення адекватної наукової мови для описання відповідного «суверенного досвіду» [122].

Відповідно до сказаного вище, визначаємо *суб'єктність людини як її властивість бути джерелом активності з предметнення власних уявлень з метою досягнення стану автентичного буття.*

У контексті предмета нашого дослідження становлять інтерес міркування М. Фуко про владу як соціальний феномен, що формується суб'єктними позиціями окремих людей – членів соціуму, а також його думки про становлення суб'єкта в контексті влади.

Відповідно до М. Фуко, влада являє собою «множинність силових зв'язків», джерелами яких є неоднорідні точки, розподілені в соціальному просторі. Ці точки не локалізуються в якомусь єдиному «владному центрі», який би здійснював універсальне управління. Навпаки, владні відносини виявляються в безлічі актів тиску та насильства, суб'єкти яких діють анонімно й завжди відсилають до чогось іншого [21].

Така організація влади приходить на зміну новоєвропейському порядку, якому було притаманне єдине та чітко визначене джерело сили – монархічна влада, яка, на думку М. Фуко, була менша тоталітарною, ніж сучасна владна практика.

Іншими словами, М. Фуко вважає, що на зміну «суб'єкту влади» приходить «агент влади». У цьому контексті важливою властивістю влади є те, що вона діє не як суб'єкт, нехай і множинний, який примушував би інших суб'єктів до вигідних йому дій. Влада в сучасному соціумі інкорпорована в практики, які здійснюють люди будь-якого статусу й соціального класу, тобто вона виявляється в способах говорити, організовувати простір, повсякденність, сексуальні практики тощо. Стосовно цього М. Фуко зауважує: «Влада в усіх напрямках; не тому, що вона все охоплює, але тому, що вона звідусіль виходить» [171, с. 193].

У контексті нашого дослідження важлива така думка М. Фуко: тією мірою, якою влада формує суб'єкта, суб'єкт формує сам себе в процесі опору цій владі. При цьому на рівні суспільства опір владі має таку саму структуру, як і вона сама: він виступає як сукупність множинних, точно не локалізованих центрів. З одного боку, влада організовує «гетерогенні ансамблі» апаратів, що пригнічують суб'єкта, а з іншого – суб'єкт завжди має можливість індивідуалізуватися за допомогою цих апаратів, опираючись їм і свідомо ними користуючись [4, с. 14–15].

Із цього приводу М. Фуко зазначає, що «найчастіше дослідники мають справу з точками опору, що блукають і які вносять у суспільство розшарування, деструкцію,

викликають перегрупування. Такий опір прокладає борозни в самих індивідах, окреслює в їх тілі й душі чіткі екзистенційні сфери» [171, с. 197].

Для пояснення механізмів функціонування влади М. Фуко вживає термін «дискурс», під яким розуміє все те, у чому, за допомогою чого й стосовно чого реалізується влада. Дискурс виступає сукупністю «промов, текстів і практик» та організований таким чином, що суб'єкт може вступити у відносини з іншим суб'єктом, тільки посівши певне місце у відповідному дискурсі (економічному, політичному, сексуальному, педагогічному й багатьох інших).

«Владу» М. Фуко розглядає в широкому сенсі – як техніки та процедури, покликані спрямовувати поведінку людей: «управління дітьми, душами чи совістю, будинком, державою або самим собою» [172].

Ці думки М. Фуко вважаємо цінними для нашого дослідження, оскільки вони надають змогу сформулювати тезу про те, що на шляху до соціальної комунікації, індивідуації, соціалізації, самореалізації особистості самовизначення вчителя фізичного виховання у владних відносинах є неминучим. При цьому ці відносини можна розглядати як стосовно «вищих інстанцій», якими виступають адміністрація, місцева влада, держава, так і стосовно «нижчих інстанцій», якими виступають учні.

Вважаємо, що саме в такому самовизначенні вчитель фізичного виховання буде констатувати себе як соціального суб'єкта.

Аргументи на підтвердження цієї тези знаходимо в інших працях М. Фуко, де він поступово переміщуються від «аналітики влади» до «генеалогії суб'єкта» та формування суб'єктності.

Що стосується другого аспекту – становлення суб'єкта, то погляди М. Фуко найбільш повно викладено в праці «Герменевтика суб'єкта» [172], де автор розглядає так звані «техніки себе», іншими словами, соціальні техніки, через які суб'єкт конститує себе в цій іпостасі. Спираючись на результати досліджень на матеріалі

раннього християнства, учений показує, що людина як соціальний суб'єкт формує свою особистість, більшою мірою вдаючись до технік самоствердження, санкціонованих тією чи іншою культурою, ніж завдяки зовнішній владі або дискурсивним технікам [172].

Аналіз текстів М. Фуко дає підстави стверджувати, що суб'єктність як прояв буття людини виявляється:

- у ставленні людини до самої себе;
- у ставленні до інших людей;
- у ставленні до істини в контексті знання [172].

У наших подальших міркуваннях будемо виходити з ідей М. Фуко, сформульованих у «Герменевтиці суб'єкта», згідно з якими людина стверджує себе як суб'єкт, пізнаючи істину в процесі роботи над собою, духовної практики, яка нерозривно пов'язана з розумінням своєї унікальності й усвідомленням своєї неповторної діяльної ролі в соціальному просторі та матеріальному світі.

Атрибутами відповідних практик виступають: концентрація уваги на своїй особистості; пізнання, що здійснюється в ході освітленого почуттям прийняття праці; постійна включеність у життя; перебування в усвідомленому стані, що надає змогу зберігати свою унікальність і перебувати в постійному зв'язку-відносинах з навколишнім простором; підтримання в собі здатності гармонізувати соціальне й матеріальне оточення; коригувати напрями свого розвитку [175].

При цьому серед «практик себе» (термін, який співвідноситься з термінами «самореалізація», «самоздійснення», «тренування особистості»), у яких суб'єктність проходить становлення, М. Фуко особливо відзначає читання й письмо. «...Читання потрібно для того, щоб дати підставу для роздумів» [172, с. 384]; «...Писання – вправа для творення себе. Воно продовжує, підкріплює, реактивує читання, це теж вправа, що активує роздуми» [172, с. 387].

Вважаємо, що запропонована М. Фуко програма формування суб'єкта може бути використана як основа розвитку суб'єктності майбутнього вчителя фізичної культури як його професійної якості.

На нашу думку, погляди М. Фуко на владу та становлення суб'єктності мають безпосередній стосунок не лише до проблематики формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, а й до безпосереднього здійснення вчителем своїх професійних функцій.

На підтвердження цієї тези можна навести низку цитат:

«Суб'єкт – той, хто обертає істину на самого себе. Не можна істину зараховувати лише до зовнішнього, істиною може бути тільки те, що знаходить відгук у власній душі» [58].

«Питання про гнів, про стан, коли люди “виходять з себе” й не можуть себе контролювати, – скажімо точніше: не можуть здійснити свою владу й суверенітет над собою в тій мірі та в ту мить, в який і коли здійснюють свою владу й суверенітет над іншими, – питання це постає саме там ... де артикулюється ідея володіння собою та правління іншими» [172, с. 405].

Звертаємо увагу на те, що, на думку М. Фуко, гнів – це феномен влади. Ця думка дає можливість для такого міркування: скільки б учитель не стримував свого гніву, справа не тільки у володіння собою, а й у самій можливості реалізації влади. Отже, щоб зупинити гнів, або не впасти в гнів, мало самого лише володіння собою, потрібно змінити зміст, форму й спосіб влади.

Надалі окреслимо підходи до визначення характеристик суб'єктності людини, звернувшись до аналізу наукових праць за цією проблематикою.

Зокрема, у дослідженнях Г. Фоменко та З. Рябікіної уточнено поняття «дійсна та нав'язана суб'єктність» [138; 168].

Авторки визначили такі характеристики дійсної суб'єктності, як:

- власна (невід’ємна) активність [169; 170] на тлі оптимального співвідношення потреб з можливостями, наданими умовами життя;
- оптимальна збалансованість усіх особистісних буттєвих просторів;
- сприйняття й позиціонування себе як суб’єкта, внутрішня потреба займати суб’єктну позицію;
- цілісність сприйняття свого життя, внутрішній транситуаційний локус контролю та ситуаційна сміливість [78];
- переживання свого буття як «справжнього (автентичного) існування»;
- спонтанний прояв суб’єктних характеристик у співвідношенні з мінімальною ціною особистісних витрат;
- масштаб особистісних суперечностей, що виникають, і рівень їхньої конструктивності;
- гармонійне співвідношення активності й діяльності в кожному з особистісних буттєвих просторів;
- відповідальність за скоєне й упушення [2; 137];
- уміння приймати рішення на основі свідомих моральних переконань, що виступають як сталі регулятори особистісної активності [139, с. 34].

У межах суб’єктного підходу таку здатність прийнято називати соціальною суб’єктністю, яка визначається як базова характеристика людини, що виявляється в здатності бути суб’єктом соціальних відносин, тобто виступати їх ініціатором і «керівником» на противагу існування в суспільстві як об’єкта соціальних впливів.

На думку А. Плеханової, суб’єкта соціальних відносин характеризують такі атрибути (невід’ємні елементи):

- активність;
- свобода (здатність до самовизначення своєї активності й несення відповідальності за неї);

- креативність (широкий поведінковий репертуар та поведінкова гнучкість);
- цілісність (психологічна цілісність «Я», наявність меж «Я», здатність розширювати межі свого «Я» до розмірів контексту, в якому виявляється активність);
- опосередкованість (знання й уміння застосовувати правила того контексту, в якому функціонує суб'єкт; здатність до рефлексії суб'єктивного досвіду, а також власних програм дій);
- самоцінність (усвідомлення своєї соціальної цінності) [120].

Необхідно також підкреслити, що перелічені вище характеристики істинної суб'єктності «працюють» на розвиток особистості по висхідній лінії. При цьому автентична (істинна) суб'єктність «перетворює» людину:

- знімаючи суперечності нижчих рівнів: психофізіологічного, характерологічного тощо;
- долаючи обмеженість особистих ресурсів [139].

Вважаємо, що такий розгляд істинної суб'єктності надає змогу уточнити її міру в кожному конкретному випадку й на певному етапі розвитку особистості.

Дослідженню сутності, закономірностей і професійних особливостей суб'єктності педагогів присвячені праці О. Бартків [12], Є. Волкової [32], С. Глазачова [35], Д. Зубова [60], Ю. Журат [51], Н. Ларіонової [81], О. Мешко [95], С. Певної [115], Т. Северіної [144], О. Цимбал [177], С. Шехавцової [182]. Становлення суб'єктності інших категорій працівників досліджували Т. Вільхова [31], Т. Маркелова [91], С. Пелепчук [116]. У публікаціях цих авторів професійна суб'єктність постає як ставлення людини до себе як суб'єкта професійної діяльності, що виражається в здатності виступати її стратегом, ставити й корегувати мету, усвідомлювати мотиви, самостійно планувати та оцінювати дії.

Зокрема, О. Бартків визначає суб'єктність педагога як інтегральну його якість і необхідну складову професійної позиції, що виявляється в прагненні до саморегуляції, самовизначення, самодетермінації та самовдосконалення в професійній діяльності [12].

Аналіз наявних наукових джерел свідчить, що єдиного визначення професійної суб'єктності немає, однак у вітчизняній літературі найбільш актуальним є погляд на неї як на особистісну якість, тобто науковці виходять з того, що цей феномен може бути оцінений кількісними засобами [180].

Зокрема, С. Шеховцова виокремлює такі характеристики суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей на підставі критеріїв, що співвідносяться з особистісними якостями студентів та характеристикою педагогічної діяльності студентів у певній навчальній ситуації.

Перший критерій стосується потребнісно-мотиваційної сфери особистості й характеризує рівень його соціально-професійної активності та ініціативності, а також потребу в суб'єктності в професійно-педагогічній діяльності.

Другий критерій співвідноситься з професійно-педагогічними знаннями та характеризує самопізнання й самоосвіту студента, знання загальнопедагогічних основ професійно-педагогічної діяльності.

Третій критерій надає змогу визначити суб'єктність студента до самовиховання та саморозвитку.

Четвертий критерій оцінює здатність здійснювати адекватну самооцінку та саморегуляцію педагогічної діяльності [181, с. 58].

Слід відмітити, що атрибути суб'єктності педагога достатньо повно описані у творчій спадщині А. Макаренка, К. Ушинського.

Наприклад, К. Ушинський вважав, що: «Виховна сила впливає лише із живого джерела людської особистості <...>. Тільки особистість може впливати на розвиток та

визначення особистості, тільки характером можна сформувати характер. Причини такого морального магнетизму криються глибоко в природі людини” [162, с. 265].

А. Макаренко наголошував, що: «у багатьох випадках педагог має право та не повинен відмовлятися від цілеспрямованої педагогічно обґрунтованої дії, навіть примусу <...>. Не можна будувати виховання на інтересі, адже, наприклад, виховання відчуття відповідальності часто суперечить інтересу дитини, особливо як вона сама його розуміє» [87].

З аналізу літературної та наукової спадщини А. Макаренка можна зробити що педагогічна діяльність ефективного вчителя апріорно відповідає програмам, що закладені у свідомості дитини стосовно передачі небіологічної інформації. Можливо, це ті самі архетипи, на яких побудований вплив командного голосу в армії, сугестивний вплив на натовп у політиці та ін. [114].

Безумовною заслугою А. Макаренка є те, що він уперше теоретично показав, що стати гарним педагогом можна під час навчання, і вказав шлях, яким це можна зробити. Зокрема, він писав: “<...> Я впевнений, що навчити виховувати так же легко, мабуть, як навчити математиці, як навчити читати, як навчити бути гарним фрезерувальником або токарем”. Таке навчання полягає “<...> передусім, в організації характеру педагога, вихованні його поведінки, потім в організації його спеціальних знань і навичок, без яких жоден вихователь не може бути гарним вихователем, не може працювати, тому що в нього не поставлений голос, він не вміє розмовляти з дитиною і не знає, у яких ситуаціях як краще говорити <...>. Не може бути гарним вихователем, який не володіє мімікою, який не може надати своєму обличчю необхідного виразу або стримати свій настрій. Вихователь повинен уміти організовувати, ходити, жартувати, бути веселим, сердитим. Він має так себе поводити, щоб кожний рух його виховував, і завжди має знати, чого він бажає в цей момент і чого він не бажає” [87, с. 144].

А. Макаренко наголошував на пріоритеті самостійної роботи педагога з розвитку своєї педагогічної майстерності: “<...> Будь-який учитель, який працює більш-менш тривало, – майстер, якщо він не ледар. І кожен із молодих педагогів буде обов’язково майстром, якщо він не залишить нашої справи, а наскільки він оволодіє майстерністю, – залежить від його особистісного натиску” [87, с. 145].

Вважаємо, що великою заслугою А. Макаренка стало те, що він свій педагогічний спадок зробив доступним для вивчення та використання. Цей досвід і до сьогодні не втратив своєї актуальності у контексті розвитку суб’єктності майбутніх учителів.

Отже, у результаті осмислення розрізнених дефініцій суб’єктності, а також описань її прояву, сформульовано тезу про те, що професійна суб’єктність учителя фізичного виховання – *інтегративна особистісна якість, що характеризує здатність учителя бути суб’єктом педагогічної діяльності й виражається в спроможності формулювати її мету згідно із суспільними імперативами, самостійно планувати, виконувати та корегувати дії з досягнення цієї мети, а також оцінювати результат цих дій, спираючись на власну педагогічну позицію.*

За нашим припущенням, для професійної суб’єктності характерні високий рівень розвитку, оптимальне співвідношення та збалансований прояв особистих просторів, професійно важливих знань і вмінь, творчих здібностей, необхідних для ефективної професійної самореалізації кожного вчителя фізичного виховання.

1.3. Конструкт професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання

Як було показано в попередніх підрозділах дисертації, однією з найважливіших soft skills учителя фізичного виховання є суб'єктність, прояв якої уможливорює реалізацію ним особистісного потенціалу в професійній діяльності.

У зв'язку із цим важливою є трансформація цільових орієнтирів і змісту підготовки вчителів фізичного виховання в напрямі набуття ними цієї професійної якості під час підготовки в закладі вищої освіти.

Останнє вказує на необхідність визначення ключових ознак суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, а також подання їх у формі структурної моделі.

Створення цієї моделі є метою окремого наукового дослідження й передбачає вирішення таких завдань.

1. Визначення первинних ознак суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання на основі аналізу наукової літератури.
2. Встановлення рейтингу ознак суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання на основі думок фахівців академічної сфери.
3. Уточнення змісту визначених ознак суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в контексті цільових орієнтирів системи освіти.
4. Синтез структурної моделі суб'єктності майбутніх учителів.

Першою ітерацією стало переведення абстрактних ознак суб'єктності людини, які висвітлено в підрозділі 1.2 дисертації, у характеристики, що могли б виступити орієнтиром для цілей професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, а також стати основою критеріальних показників успішності цієї підготовки.

Вихідні складники конструкту визначалися на основі характеристик суб'єктності, представлених у працях Г. Фоменко та З. Рябікіної [216; 258], А. Плеханової [120].

Додатково при виборі вихідних складників конструкту професійної суб'єктності ми звернулися до публікацій І. Бежа, у яких обгрунтовано значення справедливості й авторитету в професійній діяльності вчителя фізичного виховання [15].

Визначені на теоретичному рівні ознаки професійної суб'єктності було подано на розгляд викладачів кафедри УФКС Запорізького національного технічного університету, загальна чисельність яких становила 16 осіб. Обговорення ознак відбувалося на науковому семінарі цієї кафедри й передбачало присутність модератора, який мотивував групу експертів до конструктивної співпраці. Модератором виступала авторка дисертації.

Зауважимо, що характеристики суб'єктності особистості, включені до аналізу експертів, було дещо відредаговано в контексті специфіки професійної діяльності вчителя фізичного виховання.

Сформульований після аналізу список характеристик суб'єктності був переданий експертам з метою виявити серед них найбільш значущі в професійній діяльності вчителя фізичного виховання.

Експертами виступили науково-педагогічні працівники кафедри управління фізичною культурою та спортом Запорізького національного технічного університету, яким було запропоновано обрати з переліку 3–8 найбільш важливих ознак професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання та оцінити їхню значущість у балах від 1 до 8.

Отримані дані упорядковано за рангом згідно з їхньою значущістю. Результати обробки даних наведено в табл. 3.1.

Рейтинг ознак суб'єктності з погляду викладачів ($n = 16$)

№ з/п	Ознака суб'єктності	Кількість респондентів, %	Середній бал
1	Активність	91,7	7,8
2	Цілісність	75	7,1
3	Автономія	75	7,0
4	Цілісність	68,3	6,6
5	Професійна самоідентифікація	64	6,2
6	Виваженість педагогічних дій	64	7,0
7	Принциповість	56	6,2
8	Креативність	54	5,3
	Справедливість	52	
9	Мотивація до професійного успіху	50	5,2
10	Авторитет	50	5,3
11	Опосередкованість	50	4,7
12	Гідність	50	4,6
13	Внутрішній трансситуаційний локус контролю та ситуаційна сміливість	49	4,4
14	Масштаб екзистенційних суперечностей, що виникають, і рівень конструктивності їхнього розв'язання	48	4,3
15	Свобода	42	4,2
16	Відповідальність за скоєне й упущене	40	3,8
17	Спонтанний прояв суб'єктних характеристик у співвідношенні з мінімальною ціною особистісних витрат, безпосередність	22	3,6

Подальше опрацювання результатів анкетування полягало у визначенні ознак, що отримали найбільший ступінь однастайності експертів, при цьому:

- ознаки, які були відзначені менше ніж 50% експертів, виключені зі списку як характеристики що не є ключовими в прояві вчителем фізичного виховання професійної суб'єктності;

- ознаки, які відзначені більше ніж 50% експертів, розглядатимуться як такі, що забезпечують прояв учителем фізичного виховання професійної суб'єктності.

Встановлену таким чином ієрархію ознак суб'єктності можна вважати достатньо репрезентативною, оскільки вона спирається на емпіричні дані, а також значною мірою відповідає результатам досліджень О. Бартків [12], С. Глазачева [35], С. Певної [115], З. Рябикиної [139], С. Шеховцової [181] та інших учених, які визначили схожі характеристики суб'єктності педагога.

Цей перелік став базою для структурної моделі, основою якої є ідея про те, що професійна суб'єктність може бути описана через:

- характеристики, зумовлені реакцією на виклики буття;
- диспозиції стосовно себе як професіонала;
- стійкі способи дій у процесі професійної самореалізації;
- оцінку колегами та учнями результатів професійної діяльності, зумовлених проявом суб'єктності.

Отже, конструкт професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання інтегрує:

- у буттєвому аспекті: активність, автономність, цілісність, безпосередність, креативність, гідність;

- в особистісному аспекті: професійну самоідентифікацію; мотивацію до професійного успіху; принциповість;

- у діяльнісному аспекті: справедливість; виваженість педагогічних дій;
- у соціально-педагогічному аспекті: авторитет в учнів та колег.

Уточнимо значення складових описаного конструкту.

Першою його складовою є активність, яку в психології розуміють як діяльність, активну взаємодію з навколишньою дійсністю, у ході якого жива істота виступає як суб'єкт, цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє таким чином свої потреби.

При цьому активність – це дії суб'єкта, зумовлені специфікою внутрішніх станів, на відміну від реактивності, коли дії викликані попередньою ситуацією [158, с. 62].

Уточнюючи значення терміна «активність» у педагогічному контексті, С. Гончаренко тлумачить її як здатність людини до свідомої соціальної й трудової діяльності, міру цілеспрямованого та планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею змісту духовної та матеріальної культури [37, с. 20].

З погляду формування суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання, цінним є зауваження С. Гончаренка про те, що активність особистості (на відміну від її пасивності) виявляється в активній життєвій позиції, яка асоціюється з такими особистісними якостями, як: принциповість, здатність до послідовного відстоювання своїх переконань, ініціативність, діловитість, установка на конструктивну діяльність [37, с. 20].

Наступна складова конструкту професійної суб'єктності – автономія.

На думку А. Маслоу, автономія – це наявність у суб'єкта самостійності в діях, думках і почуттях, можливість постійного вибору серед різноманітних альтернатив. Автор вважає, що автономія особистості задовольняє прагнення людини відповідати своєму внутрішньому образу та досягати вищого рівня зрілості й особистісного зростання [205].

У словнику С. Гончаренка автономію подано як встановлення норм (правил) для себе самого, у протилежності до гетерономії. Відзначено, що суб'єктом автономії може бути як окрема особистість, так і група людей. Гетерономія поступається автономії в процесі соціального розвитку суб'єкта [37, с. 13].

У наукових працях педагогів для автономії особистості характерна здатність людини до самовизначення, самостійного прийняття рішень та їх виконання; дотримання індивідуальної позиції; незалежність у виборі мотивів, цілей, стилю поведінки; незалежність цінностей від зовнішнього впливу; самостійність у діях; дистанціювання особистості від соціального контексту [90, с. 74].

Схарактеризуємо складову конструкту «цілісність».

У психології, говорячи про цілісність особистості, найчастіше мають на увазі здатність людини в критичних ситуаціях зберігати свою життєву стратегію, залишатися на своїх життєвих позиціях і ціннісних орієнтаціях.

У повсякденному розумінні як цілісну особу сприймають, коли вона має сміливість подивитися на речі реалістично, зробити свої висновки і, якщо необхідно, сказати про це, зокрема опираючись зовнішньому тиску. Це особистість, у якої є стійка думка й система цінностей. Людина, яку не розривають суперечності, від якої віє спокоєм і впевненістю.

Протилежністю поняття «цілісна особистість» є поняття «фрагментарна особистість», тобто особистість, елементи якої входять у конфлікт один з одним і не утворюють єдиного образу.

У контексті нашої роботи цілісність виступає як гармонійна єдність тілесної, душевної й духовної сфер людини на тлі відповідності змісту внутрішнього життя людини її зовнішній діяльності. Іншими словами, цілісність розуміють як оптимальну збалансованість усіх особистісних буттєвих просторів, «гармонійність» особистості.

Щодо опосередкованості, то цим терміном позначають вираження, прояв чогось не самостійно, а за допомогою чого-небудь іншого. У контексті нашої роботи опосередкованість учителя фізичного виховання виражається в знаннях і вміннях застосовувати правила того контексту, в якому він функціонує; здатність до рефлексії суб'єктивного досвіду, а також перебудови власних програм дій [120].

Опосередкованість зумовлює широкий поведінковий репертуар та гнучкість поведінки [120].

Креативність у нашій роботі постає як здатність людини приймати творчі рішення, створювати принципово нові ідеї. Здатність до сміливих, нестандартних і дотепних вирішень проблеми, причому зазвичай неспеціалізованими інструментами або з використанням нестандартних ресурсів.

Зауважимо, що ця якість виявляється в повсякденному житті як кмітливість – здатність досягати мети, знаходити вихід зі складної ситуації, використовуючи обстановку, предмети й обставини незвичайним чином.

Згідно з позицією А. Плеханової, гідність – це усвідомлення людиною своєї соціальної цінності [120].

Додаткове уточнення значення цього поняття знаходимо в Хартії основних прав Європейського Союзу, де гідність визначено як самооцінку власних якостей, здібностей, світогляду, своєї поведінки, суспільного значення [173].

Професійну самоідентифікацію ми пов'язуємо із сприйняттям свого професійного буття як «справжнього існування». При цьому вважаємо, що професійна самоідентифікація є відносно стійким, більшою чи меншою мірою усвідомленим і зафіксованим у словесній формі уявленням майбутнього вчителя фізичного виховання про самого себе.

Професійна самоідентифікація майбутнього вчителя фізичного виховання є результатом пізнання й оцінювання ним самого себе через окремі Я-образи в уявних різноманітних професійних ситуаціях, а також через оцінки інших людей.

Професійна самоідентифікація є підґрунтям для прогнення до професійного успіху та кар'єрного зростання, яке ми розглядаємо як мотивованість – психофізіологічний процес, що задає спрямованість, організацію, активність і стійкість у набутті й розвитку професійних компетентностей учителя фізичного виховання.

Принциповість постає в нашій роботі як уміння приймати рішення на основі свідомих моральних переконань, що виступають як реальні й стійкі регулятори особистісної активності.

Це позитивна моральна якість, яке означає вірність людини певній ідеї в переконаннях і послідовне втілення цієї ідеї в поведінці.

У цій роботі розуміємо справедливість як уявлення про належне, що містить у собі вимогу щодо відповідності діяння й відплати: зокрема, відповідності прав і обов'язків; праці та винагороди; заслуг і їх визнання; злочину та покарання; відповідності ролі соціальних суб'єктів і їх соціального статусу тощо [97, с. 60].

На думку І. Беха, справедливість є «видом міжособистісної взаємодії, що ґрунтується тільки на значущості справ взаємодіючих суб'єктів» і є «найпростішою потребою, що властива людині незалежно від її особистісного розвитку й суспільних умов, у яких вона перебуває» [15].

Під виваженістю педагогічних дій розуміємо гармонійне співвідношення активності й діяльності в просторі професійної діяльності, що полягає в систематичному, конструктивному та послідовному прояві позиції вчителя фізичного виховання при вирішенні педагогічних завдань.

Це співвідношення виявляється в здатності до упорядкування діяльності учнів та їх батьків, швидкому знаходженні виходу з неочікуваного становища; володінні

педагогічною технікою, яка складається з мімічних, пластичних, інтонаційних, лексичних умінь, емоційності, відчуття міри й інших операційних умінь [97, с. 60].

Ще одним компонентом конструкту є авторитет, який являє собою визнання за суб'єктом видатних досягнень, знань, умінь, навичок, здібностей, його особливого становища в суспільстві, їх значущості для людства, тієї чи іншої сфери соціального життя, науки. На цій вірі базується ненасильницький вплив на інших людей, які підпорядковують свої дії й думки положенням і нормам, що випливають з установок людини – носія авторитету [48, с. 38].

Авторитет є атрибутом соціальних акторів – учасників соціальної взаємодії, які володіють певною автономністю (здатністю говорити «Я»), визнанням з боку інших людей, належністю до певної соціальної групи, наявністю ресурсної бази для досягнення поставлених цілей, найголовніше – здатністю діяти як суб'єкти і, як наслідок, змінювати своєю поведінкою соціальну реальність [196].

Спираючись на сказане вище, будемо розуміти авторитет як визнану колегами, учнями та їхніми батьками значущість знань, умінь та чеснот учителя й засновану на цьому силу його освітнього впливу на учнів [37, с. 14].

Отже, узагальнюючи результати емпіричних досліджень, викладених у цьому підрозділі дисертації, побудуємо структурну модель суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання (рис. 1.1).

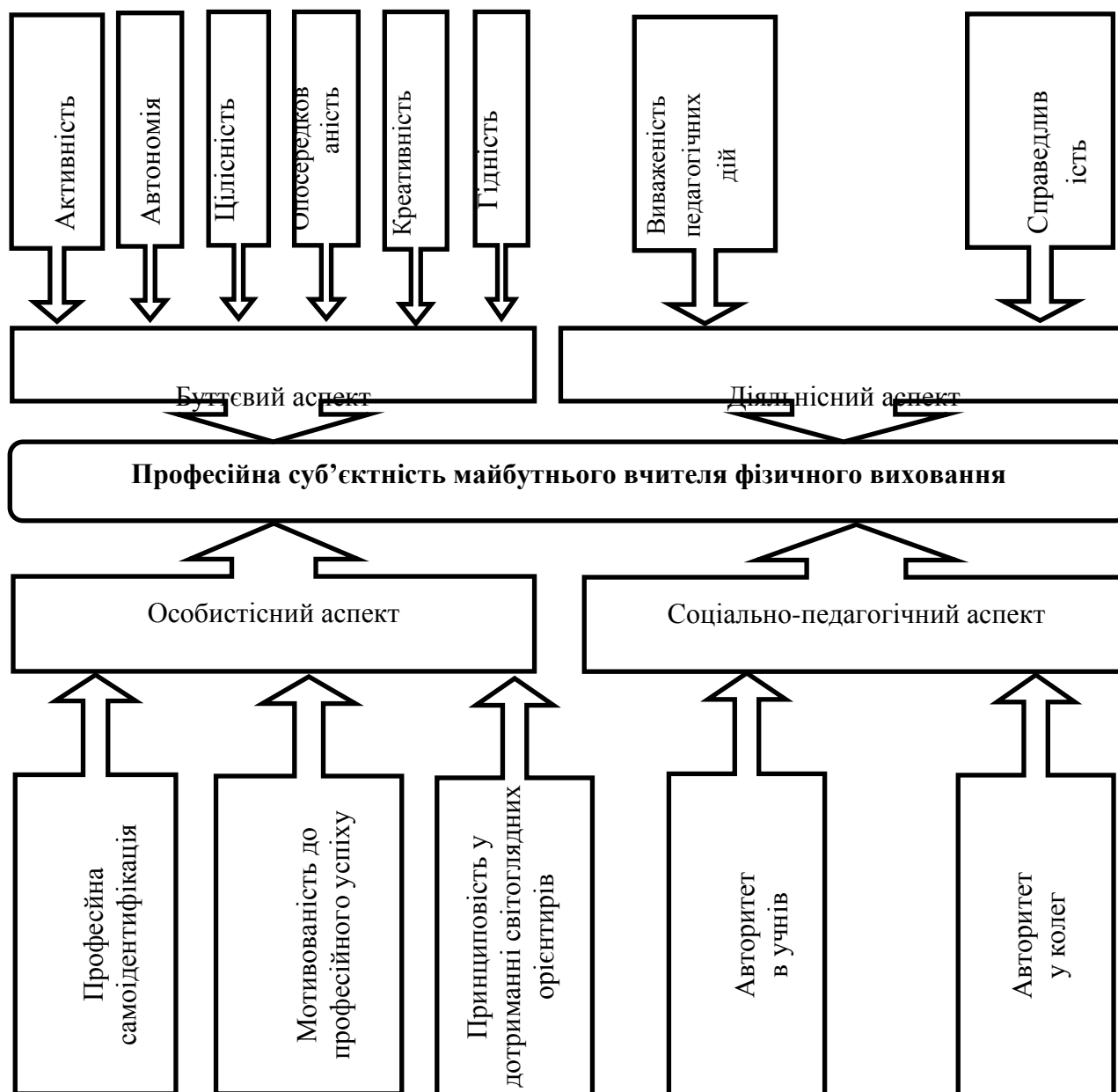

Рис. 1.1. Конструкт професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання

Вважаємо, що схарактеризовані вище ознаки можуть стати основою для критеріїв оцінювання сформованості цієї професійної якості (буттєвого, особистісного, діяльнісного та соціально-педагогічного), їх показників, а також підґрунтям для розроблення засобів оцінювання кінцевих результатів освітнього процесу.

Є підстави думати, що розроблений конструкт може стати основою для уточнення soft skills в освітньо-професійній програмі підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, а також формулювання компетентностей і програмних результатів навчання.

Висновки до першого розділу

На основі матеріалів досліджень, викладених у цьому розділі дисертації, сформулюємо такі висновки.

1. Сьогодні у фаховій підготовці вчителів фізичного виховання першечергового значення набуває формування в них здатності до соціального ствердження шляхом втілення змісту свого внутрішнього світу у творчій професійній діяльності. Це прагнення втрачає сенс без відповідальності вчителя за свою ідейну позицію, а також прийняття ним культурних норм.

Аналіз ОПП підготовки здобувачів освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура) нашої країни в контексті формування в майбутніх учителів фізичного виховання суб'єктності свідчить, що розробники при формулюванні компетентностей та програмних результатів навчання закладають певний потенціал для формування цієї професійної якості. Утім, це відбувається несистемно, без чіткого розуміння сутності й значення професійної суб'єктності для успішного виконання вчителем професійних функцій. Не зроблено наголосу на формуванні професійної суб'єктності в робочих програмах навчальних дисциплін. Хоча окремі методи навчання, а також вправи, орієнтовані на формування професійної суб'єктності, традиційно присутні в програмі підготовки майбутніх учителів фізичного виховання. Водночас закордонний досвід підготовки вчителів фізичного виховання (зокрема в США) вказує на зміщення акцентів від формування предметних компетентностей до

формування м'яких компетентностей, серед яких чільне місце посідає здатність виступати суб'єктом професійної діяльності як на тактичному, так і на стратегічному рівні.

Отже, при існуючому змістовому наповненні освітнього процесу цілеспрямоване формування професійної суб'єктності є ускладненим, що дає підстави для постановки відповідної наукової проблеми.

Доведено, що одним із важливих напрямів оптимізації системи фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в Україні в контексті формування професійної суб'єктності є створення та впровадження академічно незалежних, альтернативних освітньо-професійних програм, що задовольняють як суспільні запити, так і потреби здобувачів освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура). У цих програмах належне місце має бути відведено розвитку компетентностей, що забезпечують суб'єктну позицію вчителів фізичного виховання в соціальній дії та взаємодії.

2. Професійна суб'єктність майбутнього вчителя фізичного виховання – це *інтегративна особистісна якість, що характеризує здатність учителя бути суб'єктом педагогічної діяльності й виражається в спроможності формулювати її мету згідно із суспільними імперативами, самостійно планувати, виконувати та корегувати дії з досягнення цієї мети, а також оцінювати результат цих дій, спираючись на власну педагогічну позицію.*

3. Ознаками професійної суб'єктності є:

– у буттєвому аспекті: активність, автономність, цілісність, безпосередність, креативність, гідність;

– в особистісному аспекті: професійна самоідентифікація; мотивованість у професійному успіху та особистісному розвитку; принциповість;

– у діяльнісному аспекті: справедливість; виваженість педагогічних дій;

– у соціально-педагогічному аспекті: авторитет в учнів та колег.

Основні результати розділу відображено в публікаціях [18; 19; 20].

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ І МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У розділі обґрунтовано методичну систему підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, яка інтегрує педагогічні умови підготовки, модель відповідного освітнього процесу, а також відповідне методичне забезпечення.

2.1. Педагогічні умови формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання

Професійна діяльність вчителів фізичного виховання є одним із чинників, що забезпечує гармонійний фізичний розвиток дітей та молоді, їх підготовку до здорового повноцінного життя.

Результативність цієї діяльності значною мірою визначається рівнем суб'єктності вчителя, що характеризує його як стратега і тактика трудової діяльності, здатного ставити й корегувати її мету, усвідомлювати мотиви, самостійно планувати та оцінювати свої професійні дії. Тому при підготовці вчителів фізичного виховання їх необхідно «озброїти» знаряддям, яке забезпечить можливість найбільш повного прояву своєї особистості у професійній діяльності.

У цьому сенсі потреба в удосконаленні професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання перетинається із парадигмами розвитку вітчизняної системи вищої освіти. Зокрема, з декларуванням студентоцентрованого підходу (student-centered approach), який розглядає здобувача освіти як суб'єкта з власними

унікальними інтересами, потребами і досвідом, спроможного бути самостійним і відповідальним учасником освітнього процесу.

Беручи за основу такий підхід, ми розпочали розробку методичної системи формування суб'єктності у студентів спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура).

Провідною ідеєю нашої роботи стало те, що для підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання як повноцінного суб'єкта професійного та соціального життя необхідним є створення умов для його ствердження у навчальній, квазіпрофесійній та професійній діяльності через об'єктивацію особистісного змісту в соціальному просторі.

Побудова методичної системи ґрунтується на результатах аналізу наукових джерел для визначення найбільш цінних ідей попередників у контексті формування суб'єктності майбутніх вчителів. На основі результатів цього аналізу здійснено синтез здобутків професійної освіти у формі педагогічних умов формування професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання.

Результатом аналізу наукових публікацій, присвячених формуванню професійної суб'єктності педагогів, присвячені праці О. Бартків [12], Є. Волкової [32], С. Глазачова [35], Д. Зубова [60], Ю. Журат [51], Н. Ларіонової [81], О. Мешко [95], С. Певної [115], Т. Северіної [144], О. Цимбал [177], С. Шехавцової [182].

Серед основних методів формування цієї професійної якості вчені називають: розв'язання квазіпрофесійних завдань, ділові ігри, педагогічну практику, курсову роботу в процесі вивчення дисциплін, педагогічні практики та захист дипломної роботи [51, с. 13].

Утім, аналіз досліджень виявив, що розроблені на сьогодні теоретичні концепції та практичні методики не можуть бути використані для створення цілісної системи

формування професійної суб'єктності у майбутнього вчителя фізичного виховання без суттєвого доопрацювання.

Результатом аналізу наукових публікацій, присвячених різним аспектам професійної підготовки вчителів фізичного виховання, які прямо або побічно стосуються проблематики формування їхньої професійної суб'єктності (О. Петунін [24]), В. Мазін [20], Р. Карпюк [25] та ін.), стала констатація того, що на сьогодні висвітлено теоретичні й методичні засади формування деяких soft skills, необхідних для вчителя фізичного виховання.

У контексті нашого дослідження привертають увагу праці В. Мазіна, присвячені формуванню культури професійної самореалізації майбутніх учителів фізичного виховання. Серед методів і засобів формування такої культури автор називає: запровадження особистісно орієнтованого підходу до навчання, стимулювання виявлення студентами автономної поведінки під час засвоєння професійно орієнтованих дисциплін за оновленим та вдосконаленим змістом; розробка та впровадження спеціальної позааудиторної програми формування культури професійної самореалізації; спрямування освітнього процесу на передачу досвіду культури професійної самореалізації кращих педагогів і вчителів фізичного виховання й перетворення його в індивідуальний досвід студентів у середовищі, що максимально наближене до професійних реалій [90, с. 104].

Разом з тим аналіз наукових джерел засвідчив, що кожен з авторів пропонує власний підхід до формування суб'єктності. Водночас у працях зовсім не розкрито умови формування цієї якості у вчителів фізичного виховання, тоді як практика вказує на недостатню здатність випускників ЗВО спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура) до суб'єктної поведінки у перші роки професійної діяльності.

Вважаємо, що вирішенню проблеми формування професійної суб'єктності вчителів фізичного виховання на етапі базової вищої освіти сприятиме формування

відповідних педагогічних умов, в основі яких лежить ідея про першочергове значення для формування суб'єктності вправ з конструктивного ствердження себе – об'єктивації майбутнім вчителями фізичного виховання свого особистісного змісту в навколишньому соціальному просторі.

Зважаючи на сказане, ми сформулювали й обґрунтували педагогічні умови формування суб'єктності у студентів спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура).

Аналіз наукових праць у галузі педагогіки дав змогу виявити, що педагогічні умови автори визначають як:

– сукупність заходів навчально-освітнього процесу, які забезпечують необхідний рівень розвитку особистості того, хто навчається [5];

– обставини, що сприяють досягненням учня або, навпаки, гальмують його досягнення в освітньому процесі [146];

– обставини, що сприяють формуванню професійно-важливих якостей, а також уможливають здійснення професійно корисних особистісних перетворень [85].

Узагальнюючи наведені визначення, під педагогічними умовами розуміємо спеціально створені обставини, що є необхідними і достатніми для формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Першою такою умовою виступає **вдосконалення змісту наявних дисциплін введенням змістових модулів, орієнтованих на формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.**

Сутність цієї умови полягає в доповненні наявних у навчальному плані програм окремих дисциплін розділами і темами, поєднаними за характером матеріалу в змістові модулі, спрямовані на формування різних аспектів професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Аргументами на користь дієвості цієї умови виступає те, що підготовка фахівців фізичного виховання та спорту за наявності відмінностей у переліку дисциплін, термінах навчання, тривалості практики в європейських університетах здійснюється за кредитно-модульною системою. Проблематика організації навчального процесу у підготовці фахівців фізичного виховання та спорту за модульною технологією детально розглянута і вітчизняними науковцями (М. Буренко [25] та ін.), якими підтверджено ефективність такого навчання.

Умова ґрунтується на ідеях компетентнісного підходу в освіті, що являє собою науково обґрунтований спосіб побудови освітнього процесу, у якому визначаються цільові орієнтири (компетентності) і будується зміст навчання.

При цьому, як зазначає Л. Зданевич, компетентнісний підхід передбачає підвищення суб'єктності студента в навчальному процесі, пов'язану з активною участю здобувачів освіти у набутті знань, умінь, особистого досвіду, а також реалізації здібностей та формуванні корисних поведінкових моделей, у яких він здатний не тільки виконувати типові функції, але й самостійно вирішувати нестандартні завдання, а також (в ідеалі) самостійно визначати нові орієнтири професійної діяльності [54].

Створення названої педагогічної умови передбачає введення комплексу спеціально розроблених модулів до окремих дисциплін освітньої програми зі спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура), навчальний об'єкт яких асоціюється з тим чи іншим аспектом професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання. При цьому ми виходимо з того, що зміна навчальних планів у нашому випадку є недоцільною.

За своїм змістом модулі мають бути повними, відносно самостійними, логічно завершеними блоками. У кожному з них мають бути чітко визначені мета й завдання навчання, а також основні поняття, навички й уміння, що формуються в ході засвоєння змісту дисципліни; передбачено оцінку й вимірювання обсягу завдань, роботи,

відвідування студентом занять; описано початковий, проміжний й остаточний контроль підготовленості здобувачів освіти.

Кожен модуль має забезпечуватися необхідними дидактичними й методичними матеріалами. Крім того, модульна програма кожної навчальної дисципліни має бути подана здобувачам освіти із самого початку навчання. Зміст цієї програми має структуруватися з урахуванням комплексних, інтегрованих і часткових дидактичних цілей, які студент має усвідомити як особисто значущий й очікуваний результат. У свою чергу, сукупність модулів має становити єдине ціле в контексті тієї чи іншої навчальної дисципліни [25, с. 77].

При цьому в основу розробки змісту модулів покладаються конкретні важливі й емпірично обґрунтовані цільові орієнтири освіти, що дає змогу забезпечити високий рівень упорядкованості та технологічності процесу засвоєння студентами професійних знань.

Ми передбачаємо, що зміст кожного з описаних модулів буде розкритий у лекціях, практичних заняттях, самостійній роботі.

У контексті формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання нашу увагу привернули такі теоретичні дисципліни, як: «Вступ до спеціальності», «Теорія та методика фізичного виховання», «Педагогіка», «Психологія», а також практичні дисципліни як-то «Гімнастика з методикою викладання», «Легка атлетика з методикою викладання», «Спортивно-педагогічне вдосконалення», «Рухливі ігри» та ін. Вважаємо, що ці дисципліни можуть виступити найважливішим елементом загальної професійної освіти та необхідним «каталізатором» формування професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання.

Після конкретизації професійно орієнтованих дисциплін, нами було розроблено зміст таких одиниць освітнього процесу:

1. Модуль «Сутність і закономірності становлення професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання» («Вступ до спеціальності», 1-й сем.), завданнями якого є формування у студентів адекватних уявлень про сутність і закономірності формування суб'єктності людини.

2. Модуль «Психологічне підґрунтя професійної суб'єктності» («Психологія», 2-й сем.), завданням якого виступають формування у студентів уявлень про соціальне значення суб'єктності, а також знайомство їх із психологічною термінологією в аспекті формування професійної суб'єктності.

3. Модуль «Педагогічна позиція вчителя фізичного виховання» (дисципліна «Педагогіка», 2-й сем.), за нашим задумом, має бути присвячений створенню рефлексивного середовища.

4. Блок модулів «Підготовка та проведення занять зі спортивних дисциплін» (дисципліна «Гімнастика», «Легка атлетика», «Рухливі ігри» 1–4-й сем.), завданням якого є конкретизація набутих раніше уявлень та вмінь у квазіпрофесійній діяльності.

5. «Організація і проведення спортивно-масових заходів» (дисципліна «Спортивно-педагогічне вдосконалення» (СПВ) 6-й сем.), завданнями якого є забезпечення зв'язку між теорією та практикою виховної роботи через участь в організації і проведенні реальних заходів у закладах загальної середньої освіти.

6. Практика у 6-му семестрі, метою якої виступає навчання майбутніх вчителів фізичного виховання оцінюванню результатів виховного процесу .

7. Практика у 8-му семестрі, мета якої – підведення підсумків процесу формування професійної суб'єктності.

Спрямованість змісту одиниць освітнього процесу на формування ознак професійної суб'єктності наведено в табл. 2.1.

Спрямованість змісту модулів визначених дисциплін на формування ознак професійної суб'єктності

№ з/п	Ознаки професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання	Компоненти освітньої програми						
		1*	2	3	4	5	6	7
1	Активність		+		+	+		
2	Автономність			+	+			
4	Цілісність		+	+	+		+	
5	Безпосередність	+						
6	Креативність	+						
7	Гідність						+	
8	Сформованість професійного Я-образу	+					+	
9	Мотивація до професійного успіху						+	
10	Принциповість						+	
11	Виваженість педагогічних дій						+	
12	Справедливість			+				
13	Авторитет				+	+	+	+

* 1. Модуль: «Сутність і закономірності становлення професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання». 2. Модуль «Психологічне підґрунтя професійної суб'єктності». 3. Модуль «Педагогічна позиція вчителя фізичного виховання». 4. Блок модулів «Підготовка та проведення занять зі спортивних дисциплін». 5. Модуль «Організація і проведення спортивно-масових заходів». 6. Практика у 6-му семестрі. 7. Практика у 8-му семестрі.

Вважаємо, що вдосконалення наявних дисциплін модулями, спрямованими на формування професійної суб'єктності, сприятиме подоланню суперечності між актуальною парадигмою професійної освіти, яка проголошує активну суб'єктну роль майбутнього вчителя фізичного виховання у професійній діяльності, та недостатньою увагою до її втілення у фаховій підготовці студентів спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура).

За нашим задумом, другою умовою є **формування образу привабливого професійного майбутнього у процесі навчання.**

Сутність цієї умови полягає в наданні здобувачу освіти можливості впливати на формування своєї освітньої траєкторії.

Створення цієї умови є практичною реалізацією імперативів Болонського процесу щодо формування і гармонізації єдиного освітнього європейського простору за рахунок реалізації міжнародних програм студентського обміну між українськими та західними університетами на основі використання кредитно-модульної системи організації освітнього процесу [1].

Умова базується на діяльнісному підході (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн), згідно з яким, першопричиною діяльності людини є прагнення людини до втілення інтеріоризованих нею образів у навколишньому світі [137].

Відповідно до діяльнісного підходу в освіті, у навчальному процесі на основі прагнення до реалізації образів народжується особистість, яка самостійно обирає, оцінює, програмує і конструює різні види діяльності, що задовольняють потреби в саморозвитку й самореалізації.

Перший засіб створення цієї умови – підвищення кількості компонентів освітньої програми, які можуть обиратися здобувачами освіти на альтернативній основі.

Це передбачає вивчення студентами дисциплін, які представлені у навчальному плані ЗВО і передбачають можливість або вибір між двома або декількома альтернативними дисциплінами (принцип «або»), або вибір напрямків у межах однієї дисципліни, які різняться між собою специфікою обраних видів спорту. В останньому випадку відбувається поглиблення і розвиток знань, умінь і навичок, що спираються на минулий досвід здобувача освіти.

У нашому дослідженні описаний задум реалізуватиметься також через спілкування з представниками професійної спільноти, а також виконання професійних ролей і функцій в умовах, наближених до реальних.

Вважаємо, що образ привабливого професійного майбутнього дасть змогу структурувати як навчальну, так і подальшу професійну діяльність. При цьому він буде виступати джерелом подолання суперечностей між наявним станом розвитку професійних компетентностей і якостей студента та ідеальними характеристиками спортивного педагога.

Очікуємо, що означене сприятиме інтенсифікації розвитку ключових професійних компетентностей особистості, формування умінь самоосвіти і командної роботи, а також позитивно впливатиме на інтеграцію в професійну спільноту.

Разом з тим створення цієї умови приведе до значного підвищення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці за рахунок набуття ними передового досвіду.

Третя умова – створення рефлексивного середовища в квазіпрофесійній діяльності з метою усвідомлення здобувачами освіти розбіжностей між бажаним і наявним станом розвитку професійних компетентностей.

Сутність умови полягає в ініціюванні з наступною педагогічною підтримкою аналізу студентом процесу та результатів навчальної та квазіпрофесійної діяльності.

Необхідність створення цієї умови впливає з логіки особистісного та професійного зростання, відповідно до якої, рушійною силою цього процесу є

перманентне вирішення суперечностей між вимогами професійної діяльності та реальним рівнем суб'єктності студентів до виконання професійних ролей і функцій.

Окрім діяльнісного підходу, теоретичним підґрунтям цієї умови є рефлексивний та контекстний підходи.

Згідно з першим підходом, рефлексія розуміється як самоспостереження, самопізнання внутрішніх актів і психічних станів, до складу яких входять особистісні структури (цінності, інтереси, мотиви), мислення, механізми сприйняття, прийняття рішень, емоційного реагування, поведінкові шаблони тощо [113, с. 340].

Спусковим механізмом рефлексії у навчальному процесі є подолання певних перешкод. Через рефлексію професійного потенціалу відбувається професійна самоідентифікація людини, що розуміється як засвоєння професійних ролей, цінностей, норм, а також усвідомлення очікувань соціуму щодо результативності роботи конкретного фахівця [140, с. 62].

Основною ідеєю контекстного підходу (А. Вербицький) є наближення навчального процесу студентів ЗВО до умов професійної діяльності за рахунок перенесення навчальних дій здобувачів освіти у професійний контекст, поступового насичення навчального процесу елементами професійної діяльності, орієнтації на професійну самореалізацію студентів [28].

Контекстне навчання спирається на теорію діяльності, відповідно до якої, засвоєння соціального досвіду здійснюється в результаті усвідомленої, цілеспрямованої діяльності суб'єкта. Особлива увага звертається на реалізацію поступового, поетапного переходу студентів до базових форм діяльності вищого рангу: від навчальної діяльності академічного типу до квазіпрофесійної діяльності (ділові та дидактичні ігри) і потім – до навчально-професійної діяльності (науково-дослідна робота, практики, стажування тощо) [29].

Створення цієї умови пов'язуємо з низкою методів, інтегрованих у практичних заняттях, навчальній практиці, а також науково-дослідній роботі студентів.

Зокрема, на практичних заняттях ми передбачаємо відтворення суттєвих ознак уроку фізичної культури, а також штучне створення квазіпрофесійних конфліктних і безконфліктних ситуацій, що вимагають прояву педагогічної позиції і педагогічної техніки з наступною корекцією (за необхідності) диспозицій щодо засобів і методів професійної діяльності.

За нашим задумом, навчальні практики студентів у закладах середньої освіти та спортивних школах теж мають бути спрямовані на формування суб'єктності студентів. Для цього ми передбачаємо організацію оцінювання їх дій стейкхолдерами з наступним обговоренням.

Науково-дослідна робота, за нашим задумом, має бути спрямована на культивування рефлексивної поведінки в процесі проведення дослідження, об'єктом якого виступатиме сам здобувач освіти, а також його одногрупники.

Водночас ми виходимо з того, що використання різних форм, методів і засобів контекстного навчання має органічно поєднуватися з традиційними методами навчання.

Результатом використання названих методів ми очікуємо професійну самоідентифікацію особистості, що веде до прийняття професійних ролей, цінностей і норм.

Створення цієї умови сприятиме вирішенню суперечності між необхідністю набуття майбутніми вчителями фізичного виховання здатності до прояву своєї суб'єктності в конкретних педагогічних ситуаціях навчального процесу і професійної діяльності та дефіцитом методів професійної підготовки, спрямованих на формування та розвиток відповідних компетентностей.

Наступною умовою є заохочення студентів до прояву своєї особистості у позааудиторний час, а також у соціально значущій діяльності.

Сутність цієї умови полягає у стимулюванні студентів до прояву імагінативного змісту своєї особистості, перш за все, у діяльності, яка не скута обмеженнями навчального процесу. Родовими ознаками такої діяльності є практична реалізація власних рішень студентами у «зоні автономної поведінки», створення «ситуації успіху» тощо.

По суті ця умова передбачає, що дії здобувачів освіти будуть становити ряд вправ у використанні своєї влади на тлі перманентного самовизначення.

Доцільність створення цієї умови підтверджується імперативами суспільного розвитку, відображеними у державних нормативних документах, відповідно до яких, джерело активності в усіх сферах життєдіяльності людини сьогодні зміщується із суспільного на індивідуальний рівень. Проявом цієї тенденції є соціальний запит на опредметнення вчителем фізичного виховання змісту своїх уявлень, цінностей та особистісних рис через професійну діяльність.

Теоретичним підґрунтям тут виступає гуманістична педагогіка (І. Бех, А. Сущенко) та гуманістична психологія (Б. Бьотельгейм, К. Роджерс), в основу яких покладено філософську й етичну парадигму гуманізму, який надає першочергового значення людині (як на індивідуальному, так і на груповому рівні), а також віддає перевагу критичному мисленню та доказам над прийняттям релігійного догмату.

Зокрема, у нашому дослідженні базовими є такі положення: необхідність створення в навчально-виховному процесі умов для прояву особистістю своїх потенцій (К. Роджерс), а також корисність для формування особистості «області автономної поведінки» (Б. Бьотельгейм).

Теоретичним базисом у створенні цієї умови виступають також ідеї М. Фуко про учителя як агента влади.

За нашим задумом, логіка цієї умови полягає у самовизначенні студента, подоланні ним певних труднощів у випробуванні, переживанні ним ситуації успіху, а також наступному визнанні цього успіху спільнотою.

Також важливим тут є насичення освітнього процесу мікроініціативами – заходами, що позначають перехід особистості на новий ступінь розвитку у рамках професійного співтовариства вчителів фізичного виховання.

Методами, які забезпечують створення цієї умови, виступатимуть залучення студентів до волонтерської діяльності, а також добровільної участі у різноманітних суспільних заходах.

У рамках створення цієї умови ми пропонуємо також побудову рейтингу студентів на основі активності під час позааудиторної діяльності.

Вважаємо, що створення цієї умови сприятиме подоланню суперечності між очікуванням роботодавців щодо професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання й реаліями навчання на факультетах фізичного виховання, що не створюють умов для прояву з боку студентів автономності, добровільності, самостійності у виборі форм і засобів самореалізації.

П'ятою педагогічною умовою формування професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання є **впровадження методик контролю, орієнтованих на оцінювання рівня цієї професійної якості.**

Сутність умови полягає у створенні та системному використанні інструментарію з виявлення рівня професійної суб'єктності здобувачів освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура).

Доцільність оцінювання професійних знань, психологічних і професійних якостей майбутніх учителів в аспекті їхньої суб'єктності у нашому дослідженні зумовлена тим, що наявні засоби діагностики навчальних досягнень студентів (тести, контрольні завдання, контрольні роботи,

опитувальники тощо) не дають змоги визначити рівень суб'єктності студентів. Крім того, вважаємо, що розроблення такого інструментарію буде корисне не тільки для викладачів, але й для здобувачів освіти. Результати такого оцінювання дадуть їм змогу: краще усвідомити свої очікування відносно майбутньої професійної діяльності; дізнатися про свої сильні і слабкі сторони; визначитися із перспективними шляхами розвитку своїх здібностей.

Підґрунття для розробки системи оцінювання професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання знаходимо у працях, присвячених організації і проведенню емпіричних досліджень у соціології, педагогіці та психології.

У нашому дослідженні передбачається розроблення й обґрунтування методики оцінювання суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання, що включає:

- психологічні методики;
- тест-опитувальник, який містить пункти шкального типу, сформульовані з урахуванням специфіки професійної діяльності вчителя фізичного виховання (вважаємо за доцільне провести таке оцінювання на виробничій практиці у 8-му семестрі);
- експертне оцінювання навчальної та квазіпрофесійної діяльності студентів спеціальності 014 Середня освіта (Фізичне виховання) у плані прояву професійної суб'єктності.

За нашим очікуванням, використання методик контролю, орієнтованих на оцінювання професійної суб'єктності, сприятиме подоланню суперечності між необхідністю комплексного оцінювання рівня професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання та нестачею об'єктивного діагностичного інструментарію, адаптованого до специфіки навчального процесу студентів спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура).

Отже, формування професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання набуватиме ефективності за таких педагогічних умов:

- удосконалення змісту наявних дисциплін змістовими модулями, орієнтованими на формування професійної суб'єктності;
- формування образу привабливого професійного майбутнього;
- створення рефлексивного середовища з метою усвідомлення розбіжностей між бажаним і наявним станом розвитку професійних компетентностей;
- заохочення студентів до прояву своєї особистості у позааудиторний час у соціально значущій діяльності;
- впровадження методик контролю, орієнтованих на оцінювання рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Подальші зусилля плануємо спрямувати на розробку моделі процесу формування професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання.

2.2. Модель і навчально-методичне забезпечення формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання

Авторський задум з формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання наочно може бути поданий у вигляді моделі, під якою розуміємо уявлену або матеріально реалізовану систему, що адекватно відображає предмет дослідження та дає змогу отримати нову інформацію про цей предмет [121, с. 66].

У нашому випадку така модель має інтегрувати ряд різнопланових елементів, як-то:

- освітні орієнтири;
- нормативні засади;

- педагогічні умови найбільш раціональної реалізації особистісних функцій викладачів і студентів у цьому процесі;
- опис етапів організації взаємодії учасників процесу;
- стислий опис оптимальних форм, методів і засобів взаємодії учасників освітнього процесу на кожному з етапів;
- засоби оцінювання, контролю і корекції знань, навичок і вмінь студентів;
- коректне визначення очікуваного результату освітнього процесу.

При цьому графічне відображення сутності процесу підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання має відповідати критерію структурної та змістової цілісності, а також спрощувати подальше відтворення авторського задуму в практиці фахової підготовки.

Вважаємо за доцільне подати модель у формі трьох взаємопов'язаних блоків: цільового, який поєднуватиме освітню мету, нормативні засади, педагогічні умови, теоретичне підґрунтя; процесуального, який відображатиме форми, засоби й методи, згруповані відповідно до логіки певних етапів; результативного, який презентує у схематичному вигляді критерії, показники, засоби контролю, а також очікуваний кінцевий стан майбутнього вчителя фізичного виховання.

У загальному вигляді зв'язок цих блоків відображено на рис. 2.1.

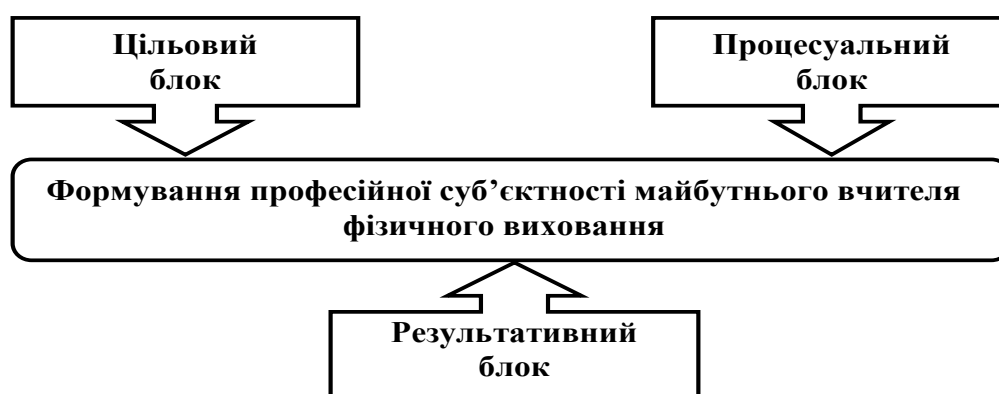

Рис. 2.1. Модель формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання

Декомпозиція рис. 2.1 дає змогу описати основні змістовні компоненти авторського задуму, деталізувавши відповідні процеси та механізми.

Опишемо більш детально зміст блоків моделі формування професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання (рис. 2.2–2.4).

Рис. 2.2. Цільовий блок моделі

Згідно з нашим задумом, центральною основою цільового блоку (див. рис. 2.2) виступатиме мета освітнього процесу – формування професійної суб’єктності майбутніх учителів фізичного виховання, яку розуміємо як *інтегративну особистісну якість, що характеризує здатність учителя бути суб’єктом педагогічної діяльності й виражається у спроможності формулювати її мету згідно із суспільними імперативами, самостійно планувати, виконувати та корегувати дії з досягнення цієї мети, а також оцінювати результат цих дій, спираючись на власну педагогічну позицію.*

Ця мета спирається на соціальні потреби та особистісний запит, які, у свою чергу, відображаються у нормативних (Конституція України, Закони України «Про фізичну культуру і спорт», «Про вищу освіту») та програмно-методичних (освітньо-професійна програма підготовки здобувачів освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура) на першому (бакалаврському) рівні, відповідний навчальний план, робочі навчальні плани дисциплін) документах.

У цільовому блоці знаходять також відображення теоретичні засади формування названої професійної якості серед яких: буттєво-суб’єктний підхід С. Рубінштейна, ідеї М. Фуко, імперативи Болонського процесу, компетентнісний, діяльнісний, рефлексивний, контекстний підходи, гуманістична педагогіка і психологія, методологія емпіричних досліджень в соціології, педагогіці та психології.

Виконання задекларованої мети пов’язане із забезпеченням таких педагогічних умов:

- удосконалення змісту наявних дисциплін змістовими модулями, орієнтованими на формування професійної суб’єктності;
- формування образу привабливого професійного майбутнього;
- створення рефлексивного середовища з метою усвідомлення розбіжностей між бажаним і наявним станом розвитку професійних компетентностей;

- заохочення студентів до прояву своєї особистості в позааудиторний час у соціально значущій діяльності;

- впровадження методик контролю, орієнтованих на оцінювання рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Також у цільовому блоці висвітлено результативні параметри професійної суб'єктності, що виступатимуть орієнтирами освітнього процесу, зокрема це:

- у буттєвому аспекті: активність, автономність, цілісність, безпосередність, креативність, гідність;

- в особистісному аспекті: професійна самоідентифікація; мотивація до професійного успіху; принциповість;

- у діяльнісному аспекті: справедливість; виваженість педагогічних дій;

- у соціально-педагогічному аспекті: авторитет в учнів та колег.

Наступною складовою нашої моделі виступає **процесуальний блок**, у якому розкривається поетапний характер формування професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання, зокрема, зміст підготовчого, формувального та контрольного етапів.

Першим завданням підготовчого етапу є розроблення складових освітнього процесу, що забезпечують формування професійної суб'єктності майбутніх учителів.

Перш за все, планується внести зміни в ОПП, зміст яких має структуруватися з урахуванням комплексних, інтегрованих і часткових дидактичних завдань з формування професійної суб'єктності, які студент має усвідомити як особисто значущий й очікуваний результат.

Ці завдання мають відобразитися в цільових компетентностях, які, у свою чергу, будуть виступати основою для визначення змісту певних модулів, інтегрованих до дисциплін освітньої програми з підготовки бакалаврів спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура). Відзначимо, що в нашому випадку зміни стосуються лише

обсягу і змісту тієї чи іншої дисципліни і не стосуються переліку дисциплін навчального плану.

Відповідно, заплановано доповнення окремих дисциплін розділами і темами, поєднаними за характером матеріалу в змістові модулі, спрямовані на формування різних аспектів професійної суб'єктності з урахуванням специфіки подальшої професійної діяльності майбутніх учителів фізичного виховання. Зміст кожного з модулів розкривається у лекціях, практичних заняттях, самостійній роботі [25, с. 77].

У контексті формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання нашу увагу привернули професійно орієнтовані компоненти навчального плану: теоретичні дисципліни – «Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Психологія», «Теорія та методика фізичного виховання»; практичні дисципліни – «Гімнастика з методикою викладання», «Легка атлетика з методикою викладання», «Спортивно-педагогічне вдосконалення», «Рухливі ігри»; виробнича практика.

Вважаємо, що ці складові навчального плану можуть виступити необхідним «каталізатором» формування професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання.

Наступне завдання пов'язане з реалізацією міжнародних програм студентського обміну між українськими та європейськими університетами на основі використання кредитно-модульної системи.

Перший крок на цьому шляху – синхронізація змісту навчання університетів-партнерів з метою прийняття вітчизняним і закордонним ЗВО загальних зобов'язань з таких питань, як визначення цілей і завдань освіти. Очевидно, що доведеться значною мірою корегувати освітньо-професійні програми з метою синхронізації їхнього змісту.

Також важливими будуть корекція навчальних планів, а також організація навчального процесу. При цьому ми виходимо з того, що наявність у дисциплінах модулів, присвячених формуванню професійної суб'єктності, є обов'язковою умовою.

При цьому можливість корекції здобувачем освіти своєї освітньої траєкторії є додатковим фактором успішності формування цієї професійної якості.

Завданням формувального етапу виступає впровадження заходів, спрямованих на формування суб'єктності у межах визначених модулів обраних дисциплін і практик.

При цьому виконання задекларованого першого завдання стає можливим у разі його експлікації на три завдання нижчого порядку.

Перше – створення у студентів адекватних уявлень про сутність і закономірності формування суб'єктності людини полягає у створенні в здобувачів освіти уявлень про методи, ситуації, етапи формування професійної суб'єктності, а також ознайомленні з психологічною термінологією.

Виконання цього завдання стає можливим у рамках класичних форм навчального процесу ЗВО, серед яких лекції, практичні заняття, самостійна робота.

Ці форми мають бути інтегровані в модулях: «Сутність і закономірності становлення професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання» («Вступ до спеціальності», 1-й сем.); «Психологічне підґрунтя професійної суб'єктності» («Психологія», 2-й сем.).

Педагогічними засобами тут будуть: інтерактивне спілкування, презентація, лекція-прес-конференція, робота студентів з біографічним матеріалом, складання глосарію, тестування знань.

Друге завдання – створення рефлексивного середовища з метою усвідомлення здобувачами освіти розбіжностей між бажаним і наявним станом розвитку професійних компетентностей, що впливає з логіки особистісного й професійного зростання, згідно з якою, рушійною силою цього процесу є вирішення суперечностей між вимогами професійної діяльності і реальним станом готовності студентів до виконання професійних ролей і функцій.

Виконання цього завдання пов'язуємо з класичними формами навчального процесу ЗВО, а також зі змістовим модулем «Педагогічна позиція вчителя фізичного виховання» (дисципліна «Педагогіка», 2-й сем.), у рамках якого реалізуються такі засоби: case-study, складання портфоліо, бесіди з кращими вчителями; самостійна робота з біографічним матеріалом.

Третє завдання – забезпечення участі студентів у квазіпрофесійній діяльності, що дає змогу конкретизувати набуті уявлення за рахунок насичення навчального процесу елементами професійної діяльності, орієнтації його на професійну самореалізацію студентів [29].

При цьому особливу увагу звертаємо на поступовий, поетапний перехід студентів від навчальної діяльності академічного типу до квазіпрофесійної діяльності (ділові ігри) і потім – до навчально-професійної діяльності (науково-дослідна робота, практики, стажування тощо).

Формами, що, на нашу думку, забезпечать реалізацію нашого задуму, виступатимуть: лабораторні заняття, квазіпрофесійні заняття на спортивних і навчальних базах, навчальна практика, науково-дослідна робота студентів.

Ці форми інтегровано до таких змістових одиниць освітнього процесу: блок модулів «Підготовка та проведення занять зі спортивних дисциплін» (дисципліна «Гімнастика», «Легка атлетика», «Рухливі ігри» 1–4-й сем.); модуль «Організація і проведення спортивно-масових заходів» (дисципліна «СПВ» 6-й сем.); практика у 6-му семестрі.

У свою чергу, модулі інтегруватимуть такі засоби: виконання ролі вчителя фізичного виховання у штучно створених умовах, ділові ігри, наукове дослідження.

Зокрема, на лабораторних заняттях ми передбачаємо відтворення суттєвих ознак уроку фізичної культури, а також штучне створення конфліктних і безконфліктних

ситуацій, що вимагають прояву педагогічної позиції і педагогічної техніки з наступною корекцією.

При цьому навчальні практики студентів у закладах загальної середньої освіти мають передбачати зовнішнє оцінювання їх дій з наступним обговоренням результатів.

Науково-дослідна робота має бути спрямована на культивування рефлексивної поведінки в процесі проведення дослідження, об'єктом якого виступатиме сам здобувач освіти, а також його одногрупники.

На формувальному етапі відбуватиметься також залучення студентів до волонтерської та громадської діяльності, яке ми розглядаємо як друге завдання формувального етапу.

Виконання цього завдання пов'язується із залученням студентів до добровільної участі у різноманітних суспільних заходах, а також складанням рейтингу студентів на основі їхньої активності у громадській діяльності.

Сподіваємось, що заохочення студентів до прояву своєї особистості в позааудиторний час у соціально значущій діяльності сприятиме прояву ними змісту своєї особистості в умовах, не скутих обмеженнями навчального процесу у «зоні автономної поведінки» [90].

Важливим моментом тут буде виступати самовизначення студентів, подолання ними певних труднощів з наступним переживанням ситуації успіху, які супроводжуватимуться мікроініціативами – заходами, що позначають перехід особистості на новий ступінь розвитку у рамках професійного співтовариства вчителів фізичного виховання.

Останнім, третім завданням формувального етапу виступає залучення студентів до самостійного визначення власних освітніх траєкторій. Також на цьому етапі відбувається формування образу привабливого професійного майбутнього під час практики.

Контрольний етап, описаний у процесуальному блоці моделі, є логічним завершенням усього освітнього процесу. Його завдання – створити умови для комплексного оцінювання визначених ознак суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання, а також сприяти усвідомленню студентами своїх недоліків з метою подальшого професійного розвитку.

Контрольний етап співвідноситься із чотиритижневою практикою, яка буде проведена в 8-му семестрі. У рамках практики передбачено вирішення таких завдань:

- перше завдання – оцінювання рівня суб'єктності за авторською методикою, що інтегрує тестування за психодіагностичними й педагогічними методиками; використання особистісного опитувальника; експертне оцінювання рівня суб'єктності здобувача освіти стейкхолдерами;

- друге завдання – підведення підсумків і надання рекомендацій студентам, які дадуть їм змогу краще усвідомити свої очікування відносно майбутньої професійної діяльності, забезпечать можливість дізнатися про свої сильні й слабкі сторони; визначитися із перспективними шляхами розвитку своїх здібностей.

Виконання цього завдання пов'язуємо з консультаціями у 8-му семестрі.

Приведений вище зміст етапів формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання подано на рис. 2.3.

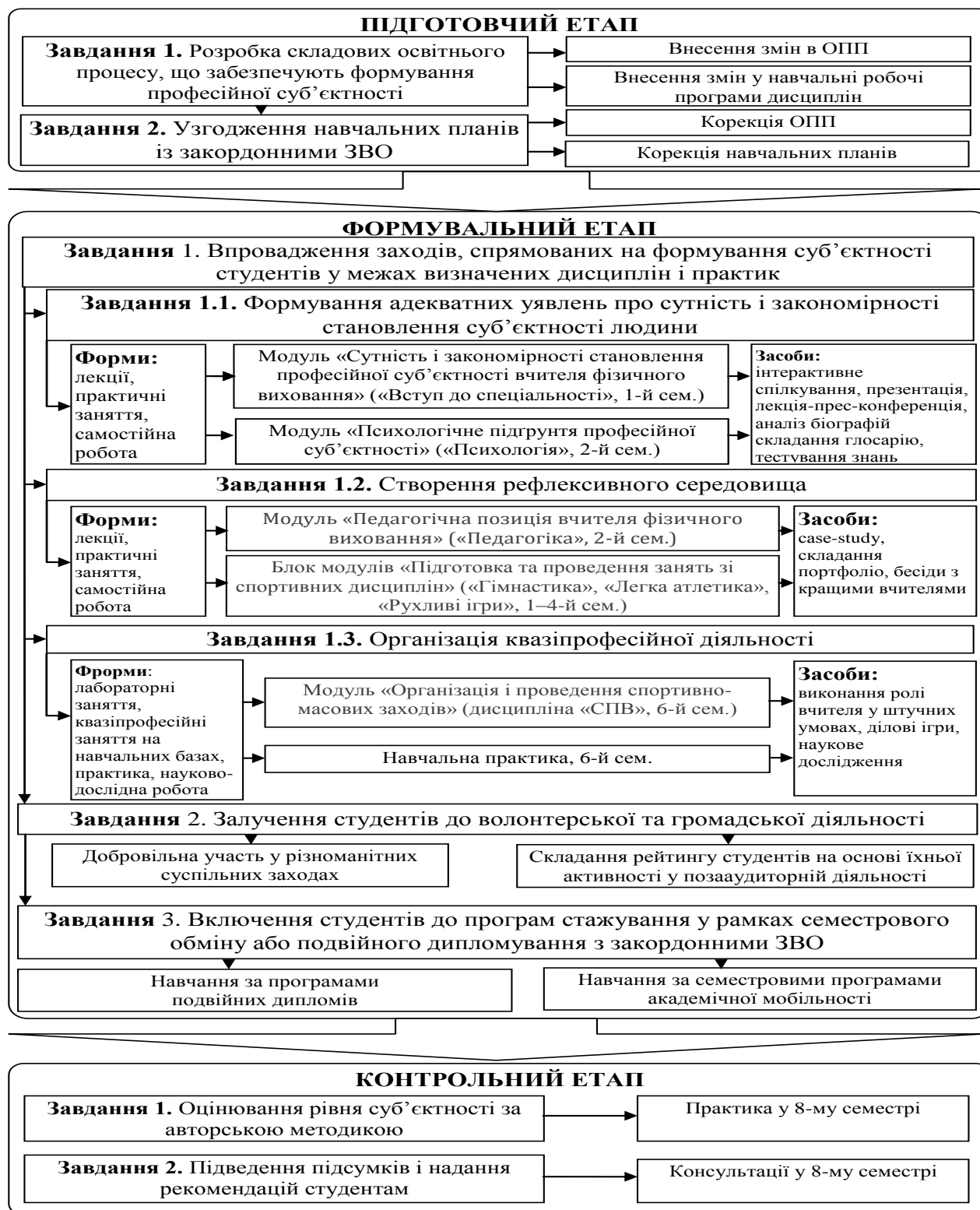

Рис. 2.3. Процесуальний блок моделі формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання

Результативний блок (рис. 2.4) інтегрує компоненти моделі, які безпосередньо стосуються кінцевих результатів освітнього процесу. Зокрема, він об'єднує:

- критерії, а також пов'язані з ними показники;
- методику оцінювання, метою якої є фіксація результатів освітнього процесу;
- характеристику рівнів сформованості професійної суб'єктності.

Під критеріями, як правило, розуміють якості, властивості, ознаки об'єкта, який вивчають, котрі дають змогу говорити про його стан, рівень розвитку, функціонування [90].

Поняття критеріїв пов'язане з поняттям показників, що фіксують міру виразності, розвитку тієї чи іншої ознаки. Виходячи з цього, вважаємо за доцільне проведення додаткового дослідження, спрямованого на виявлення показників, що відповідають визначеним критеріям [90].

Продовжуючи традиції наукових праць, присвячених питанням професійної підготовки вчителів фізичного виховання (Н. Волянчук [33], Н. Зубанової [59], Н. Фазлєєва [163] та ін.), критерії у нашому дослідженні будемо розуміти як якості, властивості, ознаки об'єкта, що вивчається, які дають змогу говорити про його стан, рівень розвитку, функціонування; ознаки, на підставі яких дається оцінка якого-небудь явища, дії, ідеї [131, с. 163].

Визначаючи критерії суб'єктності майбутніх респондентів-викладачів, будемо виходити з того, що вони мають бути об'єктивними; відображати найістотніші моменти явища, що досліджується; формулюватися ясно, коротко і точно; розкриватися через ряд особливостей [90, с. 48].

Критерії беремо як ознаки об'єкта, що мають бути виміряні, пов'язані з кількісними показниками, які фіксують міру розвитку властивості, що співвідноситься з тим чи іншим критерієм [90, с. 48].

Як правило, критерії оцінювання сформованості цільових характеристик фахової підготовки фахівців галузі фізичного виховання і спорту визначаються авторами на

основі відповідних класифікаційно-оцінних моделей того чи іншого феномену, за допомогою яких здійснюється фіксація ознак суб'єктів професійної або навчальної діяльності, а також визначення їхньої схожості та відмінностей [143].

Спираючись на викладене вище, критеріями суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання в нашому дослідженні виступатимуть компоненти суб'єктності, а показниками – ознаки, які співвідносяться із цими складовими, що в сукупності відображають авторські уявлення про зміст та інтегративні ознаки суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання.

У нашому дослідженні критерії професійної суб'єктності доцільно визначено відповідно до структури розробленого нами професіографічного конструкту. Зокрема, виділено такі критерії суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання:

– буттєвий, що характеризує силу духу особи, тобто її скорегованість на досягнення «надособистісних» цілей, які виявляються через самовизначення й самореалізацію як ключові атрибути духовного буття. Показниками виступають: активність, автономність, цілісність, безпосередність, креативність, гідність;

– особистісний, що характеризує особистісні якості вчителя фізичного виховання, які стосуються його професійної самореалізації. Показниками виступають: сформованість професійного Я-образу, ідентифікація з професією; прагнення до професійного успіху та особистісного розвитку; принциповість у дотриманні світоглядних орієнтирів;

– діяльнісний, що характеризує сталість програм дій стосовно себе, інших людей, повсякденної діяльності, завдяки яким учитель фізичного виховання самореалізується в професії, тобто приводить світ у відповідність до своїх уявлень. Показником виступають: виваженість у педагогічних діях; справедливість при вирішенні педагогічних конфліктів;

– соціально-педагогічний, який відображає визнання за вчителем видатних досягнень, знань, умінь, навичок, здібностей, які викликають повагу і змушують прислухатися до думок вчителя. Показником тут виступає авторитет в учнів і колег.

У результативному блоці представлено також методику оцінювання рівня суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання, яка інтегрує:

- методику «Рівень розвитку суб'єктності особистості» М. Щукіної;
- авторський опитувальник, який містить запитання шкального типу, розроблені з урахуванням специфіки професійної діяльності вчителя фізичного виховання;
- методику «Педагогічні ситуації» Р. Немова;
- методику експертного оцінювання стейкхолдерами квазіпрофесійної діяльності студентів в аспекті прояву професійної суб'єктності.

Вважаємо при цьому за доцільне виділення 5-ти рівнів професійної суб'єктності, оскільки в такому разі буде забезпечено достатню диференціацію сформованості цільової професійної якості.

Відзначимо, що проведення діагностики з використанням такого інструменту є найбільш доцільним під час виробничої практики у 8-му семестрі.

Ідеальним результатом організації навчального процесу майбутніх вчителів фізичного виховання у результативному блоці визначено високий рівень суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання.

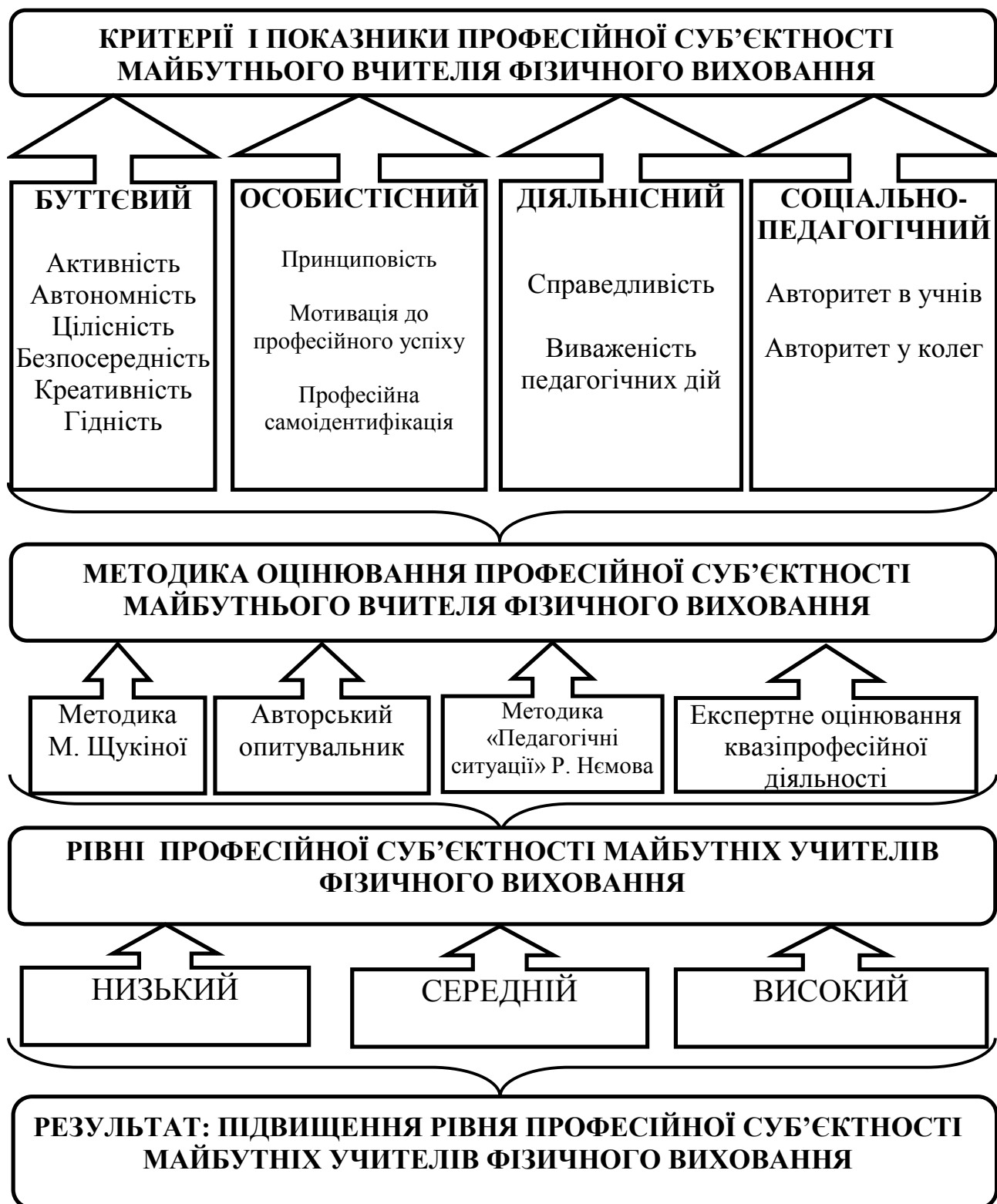

Рис. 2.4. Результативний блок моделі

Сподіваємось, що описана модель демонструє авторський задум щодо формування суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання у формі, зрозумілій науковій спільноті.

Опишемо етапи процесу в контексті методичного забезпечення.

Перш за все, подамо в табл. 2.2 тематичний план процесу формування суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в експериментальному ЗВО.

Таблиця 2.2

Тематичний план процесу формування професійної суб'єктності

№ з/п	Назва теми	Кількість годин			
		Всього	Лекц.	Практ. заняття	Сам. роб.
Модуль 1. «Сутність і закономірності становлення професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання» (дисципліна «Вступ до спеціальності», 1-й сем.)					
1	Сутність і зміст суб'єктності людини	10	2	2	6
2	Прояв суб'єктності у професійній діяльності вчителя фізичного виховання: приклад, значення, особливості	10	2	2	6
3	Характеристика професійної суб'єктності з позиції М. Фуко	10	2	2	6
Разом годин		30	6	6	18
Модуль 2. «Психологічне підґрунтя професійної суб'єктності» (дисципліна «Психологія», 2-й сем.)					
4	Уява як підґрунтя соціальної поведінки людини	10	2	2	6

5	Вчинок як прояв суб'єктності	10	2	2	6
6	Психолого-педагогічне оцінювання розвитку суб'єктності вчителів фізичного виховання	10	2	2	6
Разом годин		30	6	6	18
Модуль 3 «Педагогічна позиція вчителя фізичного виховання» (дисципліна «Педагогіка», 2-й сем.)					
4	Поняття педагогічної ситуації	10	2	2	6
5	Поняття педагогічної позиції	10	2	2	6
6	Педагогічна вимога і педагогічний артистизм	10	2	2	6
Разом годин		30	6	6	18
Блок модулів 4. «Підготовка та проведення занять зі спортивних дисциплін» (дисципліна «Гімнастика», «Легка атлетика», «Рухливі ігри» 1–4-й сем.)					
7	Підготовка та проведення лабораторного заняття з дисципліни («Гімнастика», 2-й сем.)	10	–	2	8
8	Підготовка та проведення лабораторного заняття з дисципліни («Легка атлетика», 3-й сем.)	10	–	2	8

9	Підготовка та проведення лабораторного заняття з дисципліни («Рухливі ігри», 4-й сем.)	10	–	2	8
Разом годин		30	–	6	24
5. Модуль «Організація і проведення спортивно-масових заходів» (дисципліна «СПВ» 6-й сем.)					
10	Участь в організації та проведенні навчально-тренувальних занять з вихованцями ДЮСШ, учнями закладів загальної середньої освіти, волонтерська робота на спортивних та фізкультурних заходах	30	–	–	30
Разом годин		30	–	–	30
Виробнича практика (6-й сем.)					
11	Проведення занять у закладах загальної середньої освіти	100	–	–	100
12	Планування діяльності та організаційна робота	10	–	–	10
13	Підготовка документації	10	–	–	10
Разом годин		120	–	–	120
Виробнича практика (8-й сем.)					

14	Проведення занять у закладах повної середньої освіти	100	–	–	100
15	Планування діяльності та організаційна робота	10	–	–	10
16	Підготовка документації	10	–	–	10
Разом годин		120	–	–	120

Окрім тематичного плану, вважаємо за доцільне показати співвідношення компонентів професійної суб'єктності, компетентностей та програмних результатів навчання здобувачів освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура).

При цьому компетентність розуміємо як спроможність особи здійснювати певну діяльність. Точніше, як зазначено у статті 1.1.13 Закону України «Про вищу освіту», «динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [127].

Результат навчання при цьому розуміємо як проекцію здобутої компетентності через освітню діяльність. Відповідно до статті 1.1.19 Закону України «Про вищу освіту», «сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти» [127].

Іншими словами, результати навчання – це вимірні твердження, які чітко формулюють, що студенти мають знати, бути в змозі зробити в результаті засвоєння змісту курсу або освітньої програми.

Формулювання програмних результатів навчання в аспекті формування професійної суб'єктності спростить викладачам: приймання рішення про вибір змісту

курсу; визначення критеріїв і методів оцінювання професійної суб'єктності; розроблення стратегії й тактики навчання; вимірювання результатів освітнього процесу [30].

Наведемо співвідношення компонентів професійної суб'єктності, компетентностей та програмних результатів навчання здобувачів освіти у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Співвідношення компонентів професійної суб'єктності, компетентностей та програмних результатів навчання здобувачів освіти за спеціальністю 014.11
Середня освіта (Фізична культура)**

Компетентності	Програмні результати навчання
Активність	
Здатність до цілеспрямованого та планомірного перетворення навколишнього середовища й самого себе на основі засвоєння змісту духовної та матеріальної культур	Здатен до інтенсифікації свого особистісного потенціалу для виконання професійних завдань і досягнення соціально значущої мети за рахунок внутрішньої мотивації
Автономія	
Здатність до самостійності у діях на тлі незалежності від традицій та умов середовища	Характеризується незалежністю у своїх цінностях та поведінці від зовнішнього впливу
Цілісність	
Здатність до цілісного сприйняття свого життя	Характеризується оптимальною збалансованістю усіх особистісних буттєвих просторів, «гармонійність» особистості

Опосередкованість	
Здатність застосовувати правила того контексту (дискурсу), у якому функціонує	Володіє навичками рефлексії досвіду, а також власних програм дій щодо того оточення, у якому доводиться працювати
Креативність	
Здатність приймати творчі рішення, створювати принципово нові ідеї	Уміє нетривіально і дотепно вирішувати проблеми наявними інструментами або ресурсами; здатен до сміливих, нестандартних рішень проблем
Гідність	
Здатність адекватно оцінювати свою соціальну цінність	Спроможний самооцінювати власні якості, здібності, світогляд, поведінку, суспільне значення. Враховувати результат самооцінювання в соціальній дії та взаємодії
Професійна самоідентифікація	
Здатність представити й прийняти образ себе у професійному майбутньому в умовах найрізноманітніших ситуацій	Усвідомлює своє професійне буття як «справжнє існування»
Мотивованість до професійного успіху	
Здатність керуватися внутрішніми мотивами до досягнення професійного успіху та кар'єрного зростання	Керується психофізіологічним процесом, що задає спрямованість, організацію, активність і стійкість у набутті та розвитку професійних компетентностей

Принциповість	
Здатність приймати рішення на основі свідомих моральних переконань, що виступають як реальні та стійкі регулятори особистісної активності	Характеризується вірністю певним ідеям, переконанням і послідовним втіленням цих ідей у діяльності
Справедливість	
Здатність дотримуватися соціально стверджених уявлень про належне, що містить у собі вимогу відповідності дії та відплати	Визначає в оцінюванні педагогічних ситуацій і під час вирішення конфліктів відповідність: прав та обов'язків; зусиль та винагороди; заслуг і їх визнання; провин і покарань тощо
Виваженість педагогічних дій	
Здатність до гармонійного співвідношення активності й діяльності при здійсненні професійних ролей і функцій	Здатен до систематичного, конструктивного та послідовного прояву педагогічної позиції під час вирішення педагогічних завдань, що виявляється в упорядкуванні діяльності учнів
Авторитет	
Здатність до розумового впливу, що спонукає повагу і забезпечується володінням визнаною владою, знаннями та чеснотами	Характеризується спроможністю здійснювати ненасильницький вплив на колег, учнів та їх батьків на основі визнання за ним видатних досягнень, знань, умінь, навичок, здібностей, його особливого становища в суспільстві, їх значущості для людства, сфери соціального життя, науки

Отже, процес формування суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання може бути поданий як модель, що інтегрує цільовий, процесуальний та результативний блоки і репрезентує поетапний характер цього процесу.

Відповідно до моделі, завданням першого, підготовчого етапу формування професійної суб'єктності є розроблення складових освітнього процесу, що забезпечують формування професійної суб'єктності майбутніх учителів (внесення змін в ОПП та навчальні робочі програми окремих дисциплін); узгодження навчальних планів із закордонними ЗВО (корекція ОПП та навчальних планів).

Завдання формувального етапу – впровадження заходів, спрямованих на формування суб'єктності у межах визначених дисциплін і практик (формування у студентів адекватних уявлень про сутність і закономірності формування суб'єктності людини, створення рефлексивного середовища, забезпечення участі студентів у квазіпрофесійній діяльності); залучення студентів до волонтерської та громадської діяльності (добровільна участь у різноманітних суспільних заходах, а також складення рейтингу студентів на основі їхньої громадської активності); включення студентів до самостійного визначення та корекції освітніх траєкторій.

Контрольний етап присвячений оцінюванню рівня суб'єктності за авторською методикою, а також підведенню підсумків і наданню рекомендацій студентам.

Завдання кожного з етапів вирішуються за допомогою адекватних форм та засобів.

Подальші зусилля плануємо спрямувати на проведення дослідження з перевірки дієвості освітнього процесу, організованого на засадах обґрунтованих педагогічних умов і моделі формування професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання.

Висновки до другого розділу

1. В основу технології формування суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання мають бути покладені такі педагогічні умови:

- удосконалення змісту наявних дисциплін змістовими модулями, орієнтованими на формування професійної суб'єктності;
- формування образу привабливого професійного майбутнього;
- створення рефлексивного середовища з метою усвідомлення розходження між бажаним і наявним станом розвитку професійних компетентностей;
- заохочення студентів до прояву своєї особистості в позааудиторний час у соціально значущій діяльності;
- впровадження методик контролю, орієнтованих на оцінювання рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

2. Процес формування суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання може бути поданий як модель, що інтегрує підготовчий, афективний, когнітивний, діяльнісний та контрольний етапи.

Підготовчий етап присвячений розробленню складових освітнього процесу, що забезпечують формування професійної суб'єктності майбутніх учителів (внесення змін в ОПП та навчальні робочі програми окремих дисциплін); корекція ОПП та навчальних планів.

Формувальний етап орієнтований на впровадження заходів, спрямованих на формування суб'єктності у межах визначених дисциплін і практик (формування у студентів адекватних уявлень про сутність і закономірності формування суб'єктності людини, створення рефлексивного середовища, забезпечення участі студентів у квазіпрофесійній діяльності); залучення студентів до волонтерської та громадської діяльності (добровільна участь у різноманітних суспільних заходах, а також складання

рейтингу студентів на основі їхньої громадської активності); включення студентів до визначення та корекції власних освітніх траєкторій.

Контрольний етап присвячений оцінюванню рівня суб'єктності за авторською методикою, а також підведенню підсумків і наданню рекомендацій студентам.

3. Обгрунтовано, що здобувачі освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура) у результаті засвоєння змісту освітньої програми мають бути здатними:

- до цілеспрямованого та планомірного перетворення навколишнього середовища й самого себе на основі засвоєння змісту духовної та матеріальної культур;
- до самостійності у діях на тлі незалежності від традицій та умов середовища;
- до цілісного сприйняття свого життя;
- застосовувати правила того контексту (дискурсу), у якому функціонує;
- приймати творчі рішення, створювати принципово нові ідеї;
- адекватно оцінювати свою соціальну цінність;
- представити й прийняти образ себе у професійному майбутньому в умовах найрізноманітніших ситуацій;
- керуватися внутрішніми мотивами до досягнення професійного успіху та кар'єрного зростання;
- приймати рішення на основі свідомих моральних переконань, що виступають як реальні та стійкі регулятори особистісної активності;
- дотримуватися соціально стверджених уявлень про належне, що містить у собі вимогу відповідності дії та відплати;
- до гармонійного співвідношення активності й діяльності при здійсненні професійних ролей і функцій;
- до розумового впливу, що спонукає повагу і забезпечується володінням визнаною владою, знаннями та чеснотами.

4. Перелічені компетентності мають стати основою для розроблення методичного забезпечення освітнього процесу, спрямованого на формування у майбутніх учителів фізичного виховання професійної суб'єктності.

Методичне забезпечення формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання включає тематичний план процесу формування професійної суб'єктності; частину освітньо-професійної програми підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, що містить компетентності та програмні результати навчання здобувачів освіти, пов'язані з професійною суб'єктністю; систему оцінювання професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, що інтегрує методику «Педагогічні ситуації» Р. Немова, методику «Рівень розвитку суб'єктності особистості» М. Щукіної, авторський особистісний опитувальник, методику оцінювання на педагогічній практиці.

Основні результати розділу відображено в публікаціях [17; 192].

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА

З ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У розділі обґрунтовано систему оцінювання суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання. Подано зміст і результати пілотних досліджень, присвячених розробці авторського опитувальника. Висвітлено організацію та хід педагогічного експерименту. Проаналізовано його результати.

3.1. Система оцінювання професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання

Максимально об'єктивної інформації про якість результатів освіти як очікуваних і вимірюваних конкретних досягнень студентів, які визначаються на основі того, як вони здатні виконувати професійні функції після завершення освітньої програми або її частини [25, с. 104], потребують усі учасники освітнього процесу, а саме: студенти – для самооцінки, виявлення шляхів самовдосконалення й розвитку особистісного потенціалу; викладачі – для корекції стратегії, тактики та методів освітнього процесу; стейкхолдери – для встановлення результатів навчання вимогам професійного середовища тощо.

Зважаючи на сказане, розроблення системи оцінювання професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання ми розглядаємо як одне з найважливіших завдань нашого дослідження.

У науковій літературі на сьогодні представлена велика кількість різноманітних методик, призначених для визначення рівня сформованості різних аспектів суб'єктності людини.

Перш за все, звернемо увагу на опитувальник «Рівень розвитку суб'єктності особистості», розроблений М. Щукіною у 2003 р. [185].

Опитувальник спрямований на характеристику суб'єктності людини, розуміння якої близько до дефініції, поданої в підрозділі 1.2 дисертації, а саме як властивості людини бути джерелом активності з опредметнення власних уявлень.

Іншим інструментом, спрямованим на визначення аспектів суб'єктності людини, є методика «Тест на асертивність» [155]. Він має на меті виявлення рівня асертивності (від англ. assert – наполягати на своєму, відстоювати свої права) – здатності людини не залежати від зовнішніх впливів і оцінок, самостійно регулювати власну поведінку й відповідати за неї. Ця властивість особистості безпосередньо пов'язана з автономією, незалежністю від зовнішніх впливів і оцінок, здатністю самостійно регулювати власну поведінку. Фактично, це вміння діяти по-своєму, але не на шкоду іншим.

Автори тесту виходять з того, що в повсякденному житті поведінка більшості людей тяжіє до однієї з двох крайнощів: пасивності або агресії. У першому випадку людиною, яка добровільно приймає на себе роль жертви, керує невпевненість у собі, страх перед змінами або, навпаки, побоювання втратити те, що вже є. У другому – бажання маніпулювати оточенням, підпорядковуючи його своїм інтересам. Агресор дотримується принципу «ти мені винен, тому що я сильніший»; жертва – «ти мені винен, тому що я слабкий, а слабких потрібно підтримувати». На відміну від цих двох поширених типів комунікації, асертивна поведінка спирається на принцип: «я тобі нічого не винен, і ти мені нічого не винен, ми партнери».

Зауважимо, що тест на асертивність передбачає вибір респондентом одного з двох дихотомічних варіантів відповіді: «ні» або «так» [64].

Іншим аспектом суб'єктності людини є локус контролю. Для висвітлення цього аспекту особистості розроблено низку методик.

Локус контролю є однією з важливих інтегральних характеристик самосвідомості людини, що пов'язана з почуттям відповідальності, готовністю до активності та переживання «Я».

Автори опитувальників виходять з того, що існує два крайніх типу локусу контролю – інтернальний і екстернальний. У першому випадку людина переконана, що події, які з нею відбуваються, залежать від її особистісних якостей і є закономірним результатом її власної діяльності; у другому – що її успіхи й невдачі – результат дії зовнішніх сил (везіння, випадковості, тиску оточення, інших людей тощо).

Будь-який індивід займає певну позицію в континуумі, що задається цими полярними типами локусу контролю. Осіб, переконаних у тому, що головні сили, що визначають їх життя, усередині них самих (тобто їх зусилля, старання й здібності), називають інтерналами, або людьми з внутрішнім локусом контролю; осіб, які вважають, що те, що відбувається з людиною, залежить від зовнішніх факторів (інші люди, доля чи випадок), – екстерналами, або людьми із зовнішнім локусом контролю.

Чим вищі показники інтернальності досліджуваного, тим більш імовірно, що він відчуває себе «господарем власної долі», упевнений у собі й володіє вищим рівнем розвитку саморегуляції життєдіяльності. Чим нижчі показники інтернальності, тобто чим ближче він до полюса зовнішнього локусу контролю або екстернальності, тим менше він упевнений у собі, недостатньо самостійний у вирішенні різних життєвих завдань.

Спеціалізовані діагностичні засоби, мета яких – визначення локусу контролю, у контексті наших досліджень становлять значний інтерес. Серед таких засобів відзначимо:

- методику «Локус контролю» Д.Роттера [84];
- методику «Локус контролю» О. Ксенофонтової [80];
- методику діагностики парціальних позицій інтернальності – екстернальності особистості Є. Бажиної, Є. Голинкіна, А. Еткінда «Рівень суб'єктивного контролю» [44].

Досвід розроблення цих інструментів є цінним в аспекті завдань нашого дослідження, тому опишемо їхню конструкцію докладніше.

В основу методики «Рівень суб'єктивного контролю» Є. Бажиної, Є. Голинкіної, А. Еткінда покладено шкалу Р. Лайкерта [44]. Вважаємо, що такий підхід забезпечує відносну надійність навіть при невеликій кількості суджень, при цьому отримані дані легко обробляти.

В основі методики «Локус контролю» Д. Роттера лежить попарне порівняння суджень (тверджень), що відповідають якомусь конкретному мотиву або установці.

Іншими словами, ця методика передбачає вибір одного з попарно пропонуваніх суджень. Кожне судження зіставляють з усіма іншими. Кожен вибір оцінюють у балах залежно від ступеня переважання одного судження над іншим: «Так» – 1 бал, «Ні» – 2 бали. За відповідь «не знаю» бали не нараховують [84].

Відповідно до обраного способу діагностики, психічними новоутвореннями, що переважають, для респондента виступають ті, з яких він набрав найбільшу кількість балів.

Для незалежних парних порівнянь розроблено методи, що надають змогу визначити латентну ієрархію оцінок, зокрема, метод семантичного диференціалу [89; 148].

Іншим інструментом встановлення локусу контролю є методика «Локус контролю» О. Ксенофонтової, яка являє собою модифікацію опитувальника РСК, стандартизовану на більш широкому віковому та соціальному контингенті піддослідних.

Цей опитувальник містить 40 тверджень, що пропонують на слух або візуально (у бланковому або комп'ютерному варіантах). Респондент має погодитися з кожним з висловлювань або відкинути його, відповівши «так» чи «ні». Тобто ця методика побудована на дихотомічному принципі.

Зауважимо, що методика «Локус контролю» О. Ксенофонтової має два варіанти: «дорослий» і «юнацький».

Отже, проведений нами аналіз існуючих засобів оцінювання різних складових суб'єктності особистості показав, що спільним для названих вище методик є те, що вони недуже відрізняються за характером тверджень, які в них використано. У розглянутих нами методиках застосовано такі форми подання стимульного матеріалу: твердження в поєднанні зі шкалою Р. Лайкерта; парні порівняння тверджень; твердження в поєднанні з дихотомічною шкалою.

Проаналізовані нами методики хоча й здатні з високим ступенем достовірності допомогти визначити рівень суб'єктності, не можуть гарантувати адекватної діагностики рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання та не враховують специфіки їхньої професійної діяльності.

До того ж названі інструментальні позбавлені недоліків, зокрема, більшість з них допускають тією чи іншою мірою вплив на результати анкетування або тестування соціальної бажаності відповідей респондента.

Отже, зазначені методики розроблені без урахування фізкультурної специфіки. Тому в контексті завдань нашої роботи вони потребували значної адаптації. Зокрема, твердження, що виступають як стимульний матеріал, потрібно відредагувати для того, щоб вони описували окремі епізоди фізкультурної діяльності. До того ж валідність адаптованих методик повинна бути перевірена на вибірках майбутніх учителів фізичного виховання.

Спираючись на аналіз наявних діагностичних засобів, спрямованих на встановлення рівня суб'єктності людини, ми дійшли висновку, що в нашому дослідженні найбільш доцільним буде використання для оцінювання суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання:

- за буттєвим критерієм (показники: активність, автономність, цілісність, безпосередність, креативність, гідність) – методики М. Щукіної;
- за особистісним критерієм (показники: сформованість професійного Я-образу, ідентифікація з професією; прагнення до професійного успіху та особистісного розвитку; принциповість) – авторського особистісного опитувальника;

– за діяльнісним критерієм (показники: виваженість у педагогічних діях; справедливість при вирішенні педагогічних конфліктів) – відомої й перевіреної часом методики «Педагогічні ситуації» Р. Немова;

– за соціально-педагогічним критерієм (показник – авторитет в учнів і колег) – зовнішнє оцінювання квазіпрофесійної діяльності стейкхолдерами, якими можуть бути як науково-педагогічні працівники, так і методисти-практики із числа шкільних педагогів.

Зауважимо, що у зв'язку з багатоплановістю феномена суб'єктності нам доведеться відмовитися від вираження рівня розвитку професійної суб'єктності у вигляді єдиної оцінки. Ми будемо оцінювати його за кожним критерієм окремо, що, як сподіваємось, надасть змогу більш повно схарактеризувати досліджуваний феномен.

Проаналізуємо детальніше опитувальник «Рівень розвитку суб'єктності особистості» М. Щукиної (2005).

Основним діагностичним конструктом цієї методики є суб'єктність особистості як здатність, що забезпечує можливість здійснювати самоуправління в соціальному контексті свого буття. Основу методики становить модель суб'єкт-об'єктних атрибутів Л. Алексєєвої, яка розглядає суб'єктні й об'єктні атрибути не як дихотомії, а передбачає наявність певного простору між полярними значеннями суб'єкт-об'єктного простору, між полюсами якого відбувається активність особистості.

Цей опитувальник включає 61 твердження. Випробуваному необхідно висловити ступінь своєї згоди або незгоди з кожним твердженням, вказавши, як часто він поводить певним чином: завжди (постійно), часто, іноді (час від часу), рідко, ніколи.

До опитувальника також включено прямі й зворотні твердження з метою подолання «установки на згоду». Прямі – відображають дії, почуття, переконання людини як суб'єкта соціальних відносин, а зворотні – як об'єкта.

За результатами діагностики може бути побудований профіль суб'єктності-об'єктності особистості, характерний для респондента за такими шкалами, створеними крайніми полюсами суб'єкт-об'єктного континууму:

– «Активність – реактивність» – показує місце знаходження джерела активності людини: всередині особистості / поза нею;

– «Автономність – залежність» – визначає ступінь злиття особистості із соціальним середовищем (людина як самостійний гравець у міжособистісних відносинах; прийняття відповідальності за своє життя / повне злиття із соціальним середовищем; перекладання відповідальності на якогось «покровителя»);

– «Цілісність – неінтегративність» – визначає ступінь інтегрованості особистості в соціальному контексті (людина й соціум як єдине ціле, але з урахуванням збереження своєї самобутності / роз'єднання людини із соціумом, сприйняття інших людей як пасивних об'єктів, позбавлених власної волі);

– «Опосередкованість – неопосередкованість» – визначає ступінь імпульсивності людини (обдумування, прогнозування своєї поведінки / погано осмислена поведінка);

– «Креативність – репродукційність» – визначає ступінь володіння поведінковим репертуаром у соціальних відносинах та здатність змінювати стратегії взаємодії із соціальним середовищем залежно від цілей (широкий поведінковий репертуар, відкритість новому досвіду / ригідність у соціальних відносинах);

– «Самоцінність – малоцінність» – визначає характер відношення людини до себе (самодостатність / залежність від думки оточуючих, відчуття власної нікчемності).

Позитивним моментом цієї методики є те, що її результати можна порівняти із середньостатистичними нормативами для цього опитувальника.

Наступним елементом системи оцінювання професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання є авторський опитувальник, який співвідноситься з особистісним критерієм.

Опишемо шлях розробки й обґрунтування ефективності цього інструменту.

Створюючи цей опитувальник, ми спиралися на позицію П. Клайна про те, що опитувальники є зручним та доцільним діагностичним інструментом у педагогічних та психологічних дослідженнях. Зокрема, П. Клайн наголошує, що грамотно розроблений опитувальник відповідає критеріям надійності, дискримінативності й

стандартизованості, забезпечуючи при цьому технологізацію процедури проведення самого тестування та підрахунку підсумкових балів [68, с. 91].

Підґрунтям для розроблення авторської методики стали: соціологічна теорія особистості (П. Бурдьє, В. Ядов, Д. Узнадзе), теорія вимірювань у соціології (В. Ядов, Ю. Толстова), ідеї З. Рябікіної, Г. Фоменко, С. Рубінштейна, М. Фуко про суб'єктність людини.

Основним завданням опитувальника є визначення рівня розвитку особистісного аспекту професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, за допомогою набору тверджень, кожне з яких логічно пов'язане з переліком характеристик цієї професійної якості.

Вирішуючи питання про шкалу оцінювання ставлення майбутніх учителів фізичного виховання до пунктів опитувальника, ми зупинилися на шкалі Р. Лайкерта (англ. Likert scale, шкала сумарних оцінок) [44], яка забезпечує отримання порядкових змінних. Характерною рисою цієї шкали є те, що ті чи інші твердження оцінюють за п'ятибальною системою, наприклад, так: «Цілком згоден» = 5; «Згоден» = 4; «Важко сказати» = 3; «Не згоден» = 2; «Абсолютно не згоден» = 1. Зазвичай у разі використання шкали Р. Лайкерта кожен пункт опитувальника супроводжують візуальним аналогом п'ятибальної шкали [75].

Вибираючи шкалу Р. Лайкерта серед інших варіантів, ми виходили з того, що вона забезпечує відносну надійність навіть при невеликій кількості суджень, при цьому отримані дані легко обробляти. Крім цього, використання шкали Р. Лайкерта є поширеним у соціологічних, соціально-психологічних дослідженнях [199].

Основним завданням опитувальника є встановлення вираженості в майбутнього вчителя фізичного виховання ознак суб'єктності через характеристику ним відповідних пунктів (тверджень), кожний з яких логічно пов'язаний зі змістом обґрунтованого нами теоретичного конструкту [75].

Крім основних пунктів, в авторському опитувальнику відображено такі соціально значущі змінні: стать, вік, ПІБ.

Використання опитувальників у професіографічних цілях певною мірою ускладнює потенційна можливість фальсифікації респондентами характеристик пунктів опитувальника, а також несхоже розуміння ними їхнього змісту. Утім, перший недолік можна усунути шляхом ретельної перевірки інформативності (валідності) окремих шкал, а другий – за допомогою формулювань самих пунктів з наступним їхнім уточненням у процесі обговорення фахівцями. До того ж опитувальник має бути перевірений на надійність та дискримінативність [75].

Відповідно до традицій створення тестів-опитувальників (П. Клайн [68], І. Кондаков [75] та ін.), конструювання валідного, надійного та нормованого опитувальника має включати такі ітерації:

1. Формулювання пунктів.
2. Оцінювання ефективності використання окремого пункту кожної шкали (відбір питань оптимальної складності).
3. Оцінювання показника внутрішньої узгодженості для кожного пункту окремої шкали (відбір внутрішньо несуперечливих пунктів).
4. Оцінювання дискримінативності шкал (оцінювання їхньої диференціальної здатності).
5. Встановлення ретестової надійності (репрезентативності) шкал.
6. Пошук адекватних зовнішніх критеріїв для перевірки валідності шкал, а також оцінювання конкурентної та експертної (критеріальної) валідності шкал тест-опитувальника.
7. Стандартизація тест-опитувальника [68; 75 та ін.].

Виконання зазначених завдань пов'язане з проведенням пілотних досліджень, зміст яких опишемо нижче.

У першій ітерації розроблено твердження (пункти опитувальника).

На основі поданого в підрозділі 1.3 конструкту професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання сформульовано пункти опитувальника (по десять пунктів на кожну ознаку професійної суб'єктності в особистісному компоненті).

Після цього пункти запропоновано для ознайомлення експертам – викладачам кафедри УФКС Запорізького національного технічного університету. Їм було поставлено завдання уточнити характеристики суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання з погляду очевидної валідності, загальної та стилістичної грамотності, адекватності підбору лексики (наявності небажаних коннотативних значень). Звіт було подано в письмовій формі.

У результаті описаних дій сформульовано судження, релевантні характеристикам професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Крім зазначеного, при формулюванні пунктів опитувальника ми спиралися на такі методичні рекомендації Р. Кеттела та П. Клайна:

– уникати заглиблення респондентів у сутність того, що визначається за допомогою опитувальника. Зміст завдання не повинен бути занадто очевидним для респондента;

– формулювати всі пункти опитувальника зрозуміло й однозначно;

– уникати тверджень, що виражають почуття, замінюючи їх на опис діяльності, яка в принципі є доступною зовнішньому спостереженню;

– у кожному пункті подавати лише одне питання, судження або твердження;

– уникати суджень, заснованих на нечітких порівняннях. Наприклад, при визначенні частоти дій не рекомендовано вживати слова «часто», «рідко», більш адекватно використовувати точні описи: «частіше ніж один раз на тиждень...» тощо;

– за допомогою чіткої інструкції забезпечити, щоб респонденти швидко давали перші відповіді, що спадають їм на думку;

– скоригувати всі пункти опитувальника в аспекті їхнього соціально бажаного змісту [68, с. 115].

Результатом описаних дій стала табл. 3.1, у якій наведено компоненти суб'єктності та судження, що з ними співвідносяться.

Компоненти суб'єктності й судження, що з ними співвідносяться

Критерій	Судження
Сформованість образу «Професійного Я»	Я вважаю, що в професії вчителя найбільш повно реалізуються мої задатки та здібності
	Замислюючись над майбутнім, я чітко уявляю себе в професійній діяльності через 10 років
	Я вважаю, що зможу підтримувати дисципліну на уроці в будь-якому разі
	Я вважаю, що зможу бути наставником для юних спортсменів. У мене є, що їм передати
	Вважаю, що праця вчителя фізичного виховання є шанованою та корисною
	Я бажаю знайти спільну мову з батьками вихованців
	Мені цікаво проводити змагання з юними спортсменами
	Я відчуваю, що мені буде цікаво спілкуватися з учнями різного віку
	Коли я вчився у школі, я хотів бути схожим на мого на вчителя фізичного виховання
Принциповість у дотриманні світоглядних орієнтирів	Вважаю, що вчитель фізичної культури має виявляти свою педагогічну позицію в будь-якій ситуації навчального процесу
	Вибір спеціальності, за якою я навчаюсь, є моїм власним рішенням

	Я рідко відчуваю розчарування від своїх рішень
	Не можу переступити через свої принципи навіть заради досягнення матеріального благополуччя
	У мене є внутрішня переконаність щодо того, як потрібно діяти в тій чи іншій ситуації
	Мені неважко адаптуватися до швидких змін в умовах професійної діяльності
	Я готовий сперечатися будь з ким, якщо вважаю, що він помиляється
	Я завжди відстоюю свою думку, якщо вважаю, що правий
	Я покладаю відповідальність за свої майбутні успіхи виключно на себе
	Вважаю, що в майбутньому мені обов'язково вдасться реалізувати більшість своїх професійних цілей
Прагнення до професійного розвитку	Я планую прославитись, стати популярним, відомим, шанованим завдяки своїй професійній діяльності
	Я збираю й систематизую матеріали, які можуть бути корисними в моїй майбутній професійній діяльності
	Переконаний, що професійний розвиток має тривати протягом усього життя
	Я вважаю, що додаткова освіта мені буде вкрай потрібною
	Вважаю, що зможу стати заможною та шанованою людиною завдяки своїй професії
	У мене вже є професійна бібліотека, яку я постійно поповнюю

	Я регулярно переглядаю цілі мого життя й професійної діяльності
	Вважаю, що доросла людина повинна вчитися самостійно протягом усього життя
	Думаю, що кожному потрібно вчитися в колег
	Вважаю, що в нашій державі є всі умови для професійного розвитку вчителя фізичного виховання

Наступним завданням, яке необхідно було вирішити при створенні авторського тесту-опитувальника, стало оцінювання ефективності окремих його пунктів (відбір питань оптимальної складності).

Виконання цього завдання пов'язано з проведенням пілотних досліджень на невеликій вибірці (ми виходили з того, що в такому дослідженні обсяг вибірки може не перевищувати 50–100 респондентів, проте, вона має бути репрезентативною щодо вибірки основного дослідження [75]).

Емпіричне дослідження проведено у квітні-травні 2015 р. в Запорізькому національному технічному університеті. У ньому взяли участь 160 студентів I–IV курсів факультету управління фізичною культурою та спортом Запорізького національного технічного університету.

Студентам пілотної вибірки було запропоновано робочий варіант тесту-опитувальника, що містив 30 тверджень, для заповнення на навчальних заняттях. Кожен студент отримав бланк з твердженнями й місцем для відповідей та інструкцію. У бланку було використано шкалу Р. Лайкерта, з п'ятьма ступенями відповідності: 5 = «Напевно»; 4 = «Згоден»; 3 = «Важко сказати»; 2 = «Не згоден»; 1 = «Зовсім не згоден».

Отримані дані оброблено з використанням програмного пакету STATISTICA 6.

Перша статистична процедура полягала у відборі з початкового переліку пунктів, найбільш репрезентативних щодо тієї чи іншої шкали. Ця процедура мала такий зміст. Спочатку розраховували асиметрію (As) розподілу відповідей на кожен пункт опитувальника; для перевірки нормальності розподілу сирих балів використано тест Шапіро-Уїлка.

Отримавши дані, ми проконтролювали розподіл ставлення респондентів до пунктів тест-опитувальника в плані визначення зсуву кривої нормального розподілу, пов'язаного з вибором крайніх значень шкали Р. Лайкерта. При цьому ми виходили з таких правил: $As < |0,25|$ – слабка асиметрія, $As = |0,25-0,5|$ – помірна асиметрія, $As > |0,5|$ – виражена асиметрія розподілу; менш значущий результат ($p > 0,05$), отриманий за тестом Шапіро-Уїлка, інтерпретували як більше наближення емпіричного розподілу даних до нормального розподілу.

Результати, отримані за цією статистичною процедурою, наведені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Описові статистики розподілу балів у пунктах робочого варіанта авторського опитувальника

Твердження	Статистичні параметри розподілу оцінки ставлення до пункту тесту-опитувальника				
	Медіан а	Мін.	Макс.	Асим.	Експес
Шкала 1. Сформованість образу «Професійного Я»					
Я вважаю, що в професії вчителя найбільш повно реалізуються мої задатки та здібності	3	1	5	0,25	-0,52
Замислюючись над майбутнім, я чітко уявляю себе в професійній діяльності через 10 років	3	1	5	0,21	-0,27
Я вважаю, що зможу підтримувати дисципліну на уроці в будь-якому разі	3	1	5	-0,19	-0,6
Я вважаю, що зможу бути наставником для юних спортсменів. У мене є, що їм передати	3	1	5	0,25	-0,44
Вважаю, що праця вчителя фізичного виховання є шанованою та корисною	3	1	5	0,36	-0,1

Я бажаю знайти спільну мову з батьками вихованців	2	1	5	0,91	-0,32
Мені цікаво проводити змагання з юними спортсменами	2	1	5	0,41	-1,06
Я відчуваю, що мені буде цікаво спілкуватися з учнями різного віку	4	1	5	-0,33	-0,95
Коли я вчився у школі, я хотів бути схожим на мого на вчителя фізичного виховання	4	1	5	-0,76	-0,59
Думаю, що в разі потреби незабаром зможу самостійно розпочати професійну діяльність	4	1	5	-0,73	-0,46
Шкала 2. Принциповість у дотриманні світоглядних орієнтирів					
Вважаю, що вчитель фізичної культури має виявляти свою педагогічну позицію в будь-якій ситуації навчального процесу	3	1	5	0,29	-0,57
Вибір спеціальності, за якою я навчаюсь, є моїм власним рішенням	3	1	5	0,48	-0,24
Я рідко відчуваю розчарування від своїх рішень	3	1	5	-0,10	-0,94
Не можу переступити через свої принципи навіть заради досягнення матеріального благополуччя	3	1	5	0,32	-0,85
У мене є внутрішня переконаність щодо того, як потрібно діяти в тій чи іншій ситуації	3	1	5	0,23	-0,77
Мені неважко адаптуватися до швидких змін в умовах професійної діяльності	2	1	5	0,85	-0,34
Я готовий сперечатися будь з ким, якщо вважаю, що він помиляється	2	1	5	0,45	-0,88
Я завжди відстоюю свою думку, якщо вважаю, що правий	4	2	5	-0,31	-0,96
Я покладаю відповідальність за свої майбутні успіхи виключно на себе	4	2	5	-0,71	-0,46
Вважаю, що в майбутньому мені обов'язково вдасться реалізувати більшість своїх професійних цілей	4	1	5	-0,93	-0,07
Шкала 3. Прагнення до професійного розвитку					
Я планую прославитись, стати популярним, відомим, шанованим завдяки своїй професійній діяльності	3	1	5	0,27	-0,55
Я збираю й систематизую матеріали, які можуть бути корисними в моїй майбутній професійній діяльності	3	1	5	0,06	-0,39

Переконаний, що професійний розвиток має тривати протягом усього життя	3	1	5	-0,26	-0,64
Я вважаю, що додаткова освіта мені буде вкрай потрібною	3	1	5	0,28	-0,32
Вважаю, що зможу стати заможною та шанованою людиною завдяки своїй професії	3	1	5	0,18	-0,40
У мене вже є професійна бібліотека, яку я постійно поповнюю	2	1	5	0,79	-0,45
Я регулярно переглядаю цілі мого життя і професійної діяльності	2	1	5	0,50	-0,99
Вважаю, що доросла людина повинна вчитися самостійно протягом усього життя	4	1	5	-1,36	1,62
Думаю, що кожному потрібно вчитися в колег	4	2	5	-0,86	-0,01
Вважаю, що в нашій державі є всі умови для професійного розвитку вчителя фізичного виховання	2	1	4	0,34	-0,78

За результатами цієї процедури було відкинуто 15 пунктів опитувальника, оскільки ставлення респондентів до них не відповідало нормальному розподілу, що свідчить про «зсув» ставлення до твердження виключно у позитивний або негативний бік. В обох випадках такий «зсув» є недоліком, який позбавляє пункт дискримінативності та знижує дискримінативність відповідної шкали опитувальника.

Наступне завдання – оцінювання узгодженості кожного його пункту зі шкалою, до якої він належить.

Зміст відповідної статистичної процедури полягає у визначенні кореляції між підсумковим балом за шкалою та балом за кожним окремим її пунктом. Проаналізовано дані, які залишилися після того, як за результатами попередньої процедури 15 пунктів було вилучено з обробки (усього залишилося 15 пунктів).

На підставі розрахунку кореляції між окремим пунктом тесту-опитувальника й шкалою, до якої він належить (без відповідного питання), а також розрахунку коефіцієнта α (альфа) Л. Кронбаха, ми остаточно обчислили показник внутрішньої узгодженості шкал тесту-опитувальника [204].

Результати описаної процедури подано в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**Результати аналізу надійності шкал
кінцевого варіанта авторського опитувальника**

Твердження	Сер. при видал.	Дисперс. при видал.	Ст. відх. при видал.	Заг.-поз. корел.	Альфа при видал.
Шкала 1. Сформованість образу «Професійного Я». Підсумок для шкали: Сер. = 14,36; Стд. відх. = 2,33; N спост.: 52; Альфа Кронбаха: 0,97; Стандарт. альфа: 0,98; Сер. міжпозиц. кор.: -0,86					
Я вважаю, що в професії вчителя найбільш повно реалізуються мої задатки та здібності	11,4	4,32	2,08	0,93	0,98
Замислюючись над майбутнім, я чітко уявляю себе в професійній діяльності через 10 років	11,5	4,21	2,05	0,92	0,98
Я вважаю, що зможу підтримувати дисципліну на уроці в будь-якому разі	11,3	4,03	2,01	0,88	0,98
Я вважаю, що зможу бути наставником для юних спортсменів. У мене є, що їм передати	11,6	3,77	1,94	0,92	0,98
Вважаю, що праця вчителя фізичного виховання є шанованою та корисною	11,5	4,21	2,05	0,97	0,97
Шкала 2. Принциповість у дотриманні світоглядних орієнтирів. Підсумок для шкали: Середнє = 15,07; Стд. відх. = 2,58; N спост.: 52; Альфа Кронбаха: 0,95; Станд. альфа: 0,96; Середня міжпозиц. кор.: -0,76					
Вважаю, що вчитель фізичної культури має виявляти свою педагогічну позицію в будь-якій ситуації навчального процесу	12,1	4,94	2,22	0,9	0,98

Вибір спеціальності, за якою я навчаюсь, є моїм власним рішенням	12,3	5,76	2,4	0,94	0,97
Я рідко відчуваю розчарування від своїх рішень	12	4,92	2,22	0,89	0,98
Не можу переступити через свої принципи навіть заради досягнення матеріального благополуччя	12,1	5,19	2,28	0,92	0,98
У мене є внутрішня переконаність щодо того, як потрібно діяти в тій чи іншій ситуації	12	5	2,24	0,97	0,97
Шкала 3. Прагнення до професійного розвитку. Підсумок для шкали: Середнє = 14,46; Стд. відх. = 2,56; N спост.: 52; Альфа Кронбаха: 0,95; Стандарт. альфа: 0,96; Середня міжпозиц. кор.: -0,83					
Я планую прославити, стати популярним, відомим, шанованим завдяки своїй професійній діяльності	11,5	5,06	2,25	0,92	0,97
Я збираю й систематизую матеріали, які можуть бути корисними в моїй майбутній професійній діяльності	11,6	4,82	2,2	0,91	0,97
Переконаний, що професійний розвиток має тривати протягом усього життя	11,3	4,84	2,2	0,87	0,98
Я вважаю, що додаткова освіта мені буде вкрай потрібна	11,9	4,45	2,11	0,91	0,97
Вважаю, що зможу стати заможною та шанованою людиною завдяки своїй професії	11,6	5,31	2,31	0,97	0,97

За результатами цієї процедури сформовано остаточний варіант тесту-опитувальника, що містить 15 тверджень, розділених на три шкали по 5 тверджень у кожній.

Наступним завданням, що вирішували в процесі обґрунтування тесту-опитувальника, було встановлення дискримінативності – характеристики, що визначає здатність окремої шкали встановлювати різницю між респондентами.

З метою оцінювання дискримінативності підсумкового балу за окремими шкалами ми звернулися до процедури, описаної в методичній літературі [176].

З масиву отриманих даних нами виділено крайні групи L і H по 25% респондентів. До групи L потрапили майбутні бакалаври з найвищими загальним показником професійної суб'єктності, визначеним за авторським опитувальником (12 студентів), а до групи H – майбутні бакалаври з найнижчим загальним показником (12 студентів). Після цього за окремими шкалами здійснено порівняння даних, отриманих у крайніх групах за t -критерієм.

Результати цього порівняння подано в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Результати встановлення дискримінативної здатності шкал опитувальника в результаті порівняння за t -критерієм груп L ($n = 12$) і H ($n = 12$) (25% найнижчих та 25% найвищих загальних результатів)

Шкала	Сер, L	Сер., H	t	p	Ст. відх., L	Ст. відх., H	F	p
Сформованість образу «Професійного Я»	2,31	3,4	-11,04	$\leq 0,05$	0,29	0,22	1,71	0,35
Принциповість у дотриманні світоглядних орієнтирів	2,48	3,53	-6,96	$\leq 0,05$	0,40	0,38	1,13	0,83

Прагнення до професійного розвитку	2,32	3,5	-10,96	$\leq 0,05$	0,27	0,29	1,2	0,75
Загальна шкала	7,11	10,43	-11,04	$\leq 0,05$	0,81	0,76	1,14	0,82

На основі отриманих результатів порівняння груп *L* і *H* за *t*-критерієм зроблено висновок про те, що всім шкалам тесту-опитувальника притаманна достатньо висока дискримінативна здатність.

Після описаної вище процедури ми перейшли до встановлення ретестової надійності (англ. test-retest reliability) – характеристики, що визначає можливість отримання однакових результатів опитування в респондентів у різних випадках. Це стало наступним завданням пілотного дослідження.

У нашому випадку було проведено дворазове тестування з використанням авторського тесту-опитувальника з двомісячним інтервалом серед студентів спеціальності «Фізичне виховання» ЗНТУ, які брали участь у попередніх процедурах ($n = 52$).

Для розрахунків ретестової надійності використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. При цьому ми виходили з того, що в разі високої кореляції між результатами тестування й ретестування шкала тесту є достатньо надійною. Зокрема, мінімально достатнім значенням для ретестової надійності взято коефіцієнт кореляції 0,7–0,8. Значення 0,8–0,89 інтерпретували як гарний показник надійності, а надійність з коефіцієнтом вище ніж 0,9 вважали відмінною.

Результати подано в табл. 3.5.

**Результати перевірки ретестової надійності опитувальника: кореляція
результатів тестування з результатами ретестування за окремими шкалами**

Шкала	Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена
Сформованість образу «Професійного Я»	0,89*
Принциповість у дотриманні світоглядних орієнтирів	0,78*
Прагнення до професійного розвитку	0,97*
Загальна шкала	0,89*

* Кореляції значущі на рівні $p < 0,05$.

За результатами описаної процедури всі шкали тесту показали достатню надійність. Мінімальне значення кореляції при цьому становило 0,78, а максимальне – 0,97.

Незважаючи на очевидний недолік повторного тестування – так званий «ефект звикання», у традиціях розробки психологічних, педагогічних, маркетингових та інших діагностичних інструментів їхню репрезентативність визначають саме за допомогою повторного тестування, що свідчить про достатню ефективність такого способу з'ясування ретестової надійності [68].

Для встановлення валідності шкал авторського тесту-опитувальника зовнішнім критерієм обрано експертну оцінку, оскільки професійні якості можуть бути виявлені тільки у квазіпрофесійній діяльності, для якісної оцінки якої застосування психометричних та професіометричних методик недоцільне (бланк оцінювання подано в Додатку Б).

Сутність процедури встановлення валідності авторського опитувальника полягала в розрахунку коефіцієнта рангової кореляції Спірмена між даними, отриманими з використанням авторського тесту-опитувальника та за зовнішніми критеріями.

У результаті такої процедури отримано значущі коефіцієнти кореляції між даними. Виявлено значущі кореляційні зв'язки, які легко інтерпретувати, між результатами, отриманими з використанням авторського тест-опитувальника й критеріями, що не розглядали як перевірочні.

Результати цієї процедури подано в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

**Результати перевірки валідності шкал опитувальника:
коефіцієнт рангової кореляції між тестовими балами за шкалою
та критерієм експертного оцінювання викладачами кафедри УФКС**

Критерій експертного оцінювання	Шкали методики*			
	1	2	3	4
Рівень психологічної суб'єктності студента до самостійної професійної діяльності	0,90	0,66	0,89	0,90
Чіткість професійно-особистісних цілей	0,69	0,91	0,63	0,83
Сформованість професійно-особистісних цінностей	0,83	0,60	0,97	0,90
Самостійність у набутті професійних знань	0,69	0,91	0,63	0,83

* Кореляції значущі на рівні $p < 0,05$.

*Цифрами позначено стовпчики – шкали методики: 1. Сформованість образу «Професійного Я». 2. Локалізація контролю. 3. Прагнення до професійного розвитку. 4. Загальна шкала.

Отримані в результаті перевірки валідності тесту-опитувальника дані засвідчили, що його шкали мають достатньо високу зовнішню валідність і високий прогностичний потенціал.

Безумовно, сама процедура валідації має принципові обмеження: важко забезпечити репрезентативність вибірки; не завжди доступною для перевірки є валідність самого зовнішнього критерію тощо. Утім, незважаючи на певні обмеження, процедура валідації тесту є обов'язковою [75].

Завершальною процедурою розробки авторського тесту-опитувальника стала йогостандартизація на репрезентативній вибірці майбутніх учителів фізичного виховання.

Спираючись на методичні рекомендації з розробки тестів [75; 148], ми розрахували тестові норми на вибірці зі 108 студентів IV та V курсів спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізичне виховання) (78 юнаків та 30 дівчат), вік респондентів – від 19 до 23 років (медіана – 19 років). Ці дослідження проведено на базі Запорізького національного технічного університету.

Серед методів стандартизації нами обрано той, що ґрунтується на аналізі середнього арифметичного (m) і стандартного відхилення (σ). Межу низького рівня визначено як $m - 2/3\sigma$; межу високого рівня – як $m + 2/3\sigma$. За такого способу нормування середньому рівню відповідало 50% результатів вибірки [124].

Статистичні розрахунки здійснено за допомогою програмного пакету STATISTICA 6.

Емпіричні результати меж низького й високого рівнів, а також якісні характеристики цих рівнів наведено в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Результати стандартизації опитувальника

Статистичні показники	Значення
Кількість спостережень (n)	52
Мінімум (min)	5,5
Максимум (max)	12,2
Середнє арифметичне (ν)	8,61
Стандартне відхилення (σ)	1,34
$m + 2/3\sigma$	9,5
$m - 2/3\sigma$	7,7

Результатом описаної вище процедури стали такі норми індексу професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання за загальною шкалою опитувальника:

- якщо індекс $< 7,7$, низький рівень (близько 25% даних);
- якщо індекс у межах $7,7-9,5$, середній (близько 50% даних);
- якщо індекс $> 9,5$, високий (близько 25% даних).

На основі кількісної характеристики рівнів суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання до професійної діяльності надано їхню якісну характеристику.

У результаті описаних процедур отримано інструмент оцінювання рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання (Додаток В).

Вважаємо, що переваги цієї методики полягають у такому:

- процедури обробки даних, використані під час розроблення опитувальника, надають змогу стверджувати про його ефективність;
- в основі її лежить використання шкали Р. Лайкерта. При цьому методики, в яких її застосовують, підтверджують її інформативність та ефективність (наприклад, опитувальник «Рівень розвитку суб'єктності» М. Щукіної та ін.).

Інструментом оцінювання професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання за діяльнісним критерієм є методика Р. Немова, яка дає підстави робити висновки про педагогічні здібності людини на основі того, який вихід вона знаходить з низки описаних педагогічних ситуацій.

За цією методикою, познайомившись зі змістом кожної із запропонованих ситуацій, респонденту необхідно вибрати той, який він вважає найбільш правильним з педагогічного погляду. Методику подано в Додатку Д.

Для оцінювання суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання за соціально-педагогічним критерієм створено спеціальний бланк експертного оцінювання для вчителів-методистів, за якими були закріплені студенти під час проходження педагогічної практики, а також для учнів одного з класів, у яких студент проводив заняття (зауважимо, що такий підхід відповідає тенденціям залучення до

освітнього процесу стейкхолдерів (зацікавлених сторін), якими в процесі підготовки майбутніх учителів фізичного виховання виступають учні та їх батьки, учителі, які працюють, представники академічної спільноти тощо).

Учням та вчителю-методисту було запропоновано оцінити низку тверджень, що відображають їхнє ставлення до студента-практиканта, використовуючи п'ятибальну шкалу. Матеріалом для оцінювання є аналіз проведених уроків, а також спілкування з ним та результати його педагогічної діяльності.

При цьому, враховано середній бал, отриманий при анкетуванні учнів, та бал, виставлений учителем-методистом. Після складання цих балів встановлено середнє значення.

Отже, систематизуємо викладені вище міркування щодо засобів вимірювання рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання у вигляді табл. 3.8.

Таблиця 3.8

**Система оцінювання професійної суб'єктності
майбутніх учителів фізичного виховання**

Критерій	Показник	Діагностичні методи
Буттєвий	Активність	Методика «Рівень розвитку суб'єктності особистості» М. Щукіної
	Автономність	
	Цілісність	
	Безпосередність	
	Креативність	
	Гідність	
Особистісний	Професійна самоідентифікація	Авторський особистісний опитувальник
	Мотивація до професійного успіху та особистісного розвитку	

	Принциповість у дотриманні світоглядних орієнтирів	
Діяльнісний	Систематичний, конструктивний та послідовний прояв власної педагогічної позиції	Методика «Педагогічні ситуації» Р. Немова
	Виваженість педагогічних дій	
	Справедливість при вирішенні педагогічних конфліктів	
Соціально-педагогічний	Авторитет в учнів	Незалежне оцінювання учнями та вчителями фізичного виховання під час педагогічної практики (середня оцінка)
	Авторитет у колег	

Очікуємо, що використання описаних діагностичних засобів сприятиме рефлексії майбутніх учителів фізичного виховання, слугуватиме індикатором їх особистісного та професійного розвитку.

3.2. Організація, хід та результати педагогічного експерименту

Для перевірки ефективності розробленої моделі формування суб'єктності в майбутніх учителів фізичного виховання проведено педагогічний експеримент, у ході якого встановлено залежність між розробленими та створеними нами умовами професійної освіти й результатом їх упровадження [15, с. 112].

Основною гіпотезою експерименту є припущення про те, що підготовка майбутніх учителів фізичного виховання стане більш ефективною в разі впровадження визначених нами педагогічних умов.

Під час проведення експерименту поставлено такі завдання:

- 1) визначити план його проведення, зокрема терміни й умови;
- 2) визначити первинний рівень сформованості суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання експериментального та контрольного ЗВО;
- 3) забезпечити створення в експериментальному ЗВО педагогічних умов формування суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання;
- 4) провести підсумкове оцінювання рівня сформованості суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в експериментальному та контрольному ЗВО;
- 5) проаналізувати результати експерименту й сформулювати висновки.

Відпрацювання окремих елементів цілісного задуму було розпочато задовго до початку нашого експерименту. Так, перш за все, поступово був трансформований зміст визначених дисциплін, а також практики студентів. Відповідний пошук відбувався й у напрямі визначення інноваційних форм, методів і засобів формування суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання. Цілісну реалізацію авторського задуму здійснено лише після оптимізації взаємозв'язків між елементами освітнього процесу.

План експериментальної роботи передбачав порівняння суб'єктності майбутніх респондентів викладачів у двох ЗВО на початку та наприкінці впровадження в одному з них авторських методичних напрацювань.

У нашому дослідженні залежною змінною (результативною ознакою) виступила суб'єктність майбутніх учителів фізичного виховання.

Незалежною змінною (фактором) – педагогічні умови формування суб'єктності студентів, наявні в ЗВО.

Зокрема, майбутні вчителі фізичного виховання підлягали впливу незалежної змінної у двох варіантах:

– у першому – педагогічні умови формування суб'єктності студентів відповідали традиціям професійної підготовки вчителів фізичного виховання (не відрізнялися від таких в інших вишах країни (контрольний ЗВО));

– у другому – педагогічні умови формування суб'єктності студентів цілеспрямовано створювали відповідно до авторського концептуального задуму (експериментальний ЗВО).

Експериментальним ЗВО виступив Класичний приватний університет; контрольним – Запорізький національний університет.

Вибірki в контрольному й експериментальному ЗВО вирівнювали за параметрами статі. Кількість студентів у кожній вибірці становила 18 осіб (8 дівчат та 10 юнаків).

Дослідження проведено протягом 2015–2019 рр. (загалом експериментальна робота тривала 4 роки). Зокрема, у вибірках експериментального та контрольного ЗВО вимірювання результативної ознаки проводили у 2015 та 2019 рр.

На основі отриманих даних встановлено динаміку результативної ознаки в кожному із закладів, а також наявність відмінностей між експериментальним і контрольним ЗВО на початку та наприкінці дослідної роботи.

Для встановлення відмінностей між рівнем суб'єктності студентів експериментального та контрольного ЗВО, а також динаміки результативних ознак використано статистичний критерій Манна-Уїтні (U -критерій), що являє собою непараметричну альтернативу t -критерію для незалежних вибірок.

При цьому нульова гіпотеза (H_0) має такий вигляд: рівень ознаки в другій вибірці не нижче від рівня ознаки в першій вибірці; альтернативна гіпотеза (H_1) формулюється так: рівень ознаки в другій вибірці нижче від рівня ознаки в першій. Нижній показник

статистичної достовірності в нашому дослідженні відповідав інтервалу довіри 95% (рівню значущості $p \leq 0,05$). Обробку даних здійснено з використанням програмного пакету Statistica 6 [204].

Вимірювання результативних ознак в експериментальному та контрольному ЗВО здійснено за допомогою діагностичної системи, що інтегрує методику «Педагогічні ситуації» Р. Немова, методику «Рівень розвитку суб'єктності особистості» М. Щукіної, авторський особистісний опитувальник, методику експертного оцінювання на педагогічній практиці.

Відмінності між професійною підготовкою студентів контрольного й експериментального ЗВО забезпечені модифікацією навчального процесу завдяки поетапному засвоєнню студентами змісту таких одиниць навчального плану:

- модуль «Сутність і закономірності становлення професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання» (дисципліна «Вступ до спеціальності», 1-й сем.);
- модуль «Психологічне підґрунтя професійної суб'єктності» (дисципліна «Психологія», 2-й сем.);
- модуль «Педагогічна позиція вчителя фізичного виховання» (дисципліна «Педагогіка», 2-й сем.);
- блок модулів «Підготовка та проведення занять зі спортивних дисциплін» (дисципліни «Гімнастика», «Легка атлетика», «Рухливі ігри», 1–4-й сем.);
- модуль «Організація і проведення спортивно-масових заходів» (дисципліна «СПВ», 6-й сем.);
- практики в 6-му семестрі;
- виробнича практика у 8-му семестрі. Див. Висновки до розділу

Послідовність засвоєння змісту модулів зумовлена послідовністю вивчення дисциплін, передбаченою навчальним планом, що розраховано на чотири роки навчання (бакалаврат).

У межах експериментальної групи зміст підготовки студентів дещо відрізнявся. Відмінність зумовлена їхньою спортивною спеціалізацією. Зокрема, під час засвоєння змісту дисципліни «СПВ» студенти могли обрати такі напрями: «спортивні ігри», «плавання», «гімнастика», «легка атлетика», «єдиноборства».

Науково-дослідна робота в експериментальній групі включала три етапи, послідовне проходження яких надало нам змогу виконати ключове завдання дослідження – експериментально перевірити ефективність технології формування суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Наступна частина підрозділу дисертації присвячена організаційним і методичним особливостям етапів формування суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Першим завданням **підготовчого етапу** є *розроблення складових освітнього процесу, що забезпечують формування професійної суб'єктності майбутніх учителів.*

Першим заходом, спрямованим на формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, стало внесення змін до чинної ОПП, робочих планів, робочих програм визначених дисциплін. Ці зміни полягали в такому:

– в ОПП було уточнено загальні й професійні компетентності та програмні результати навчання здобувачів освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура) у контексті формування soft skills, однією з яких є професійна суб'єктність;

– до робочих навчальних програм визначених дисциплін було включено розроблені автором змістові модулі, спрямовані на формування професійної суб'єктності. У межах обраних дисциплін професійну суб'єктність виховували й без участі автора цієї дисертації. Проте, наш внесок полягає в тому, що цей процес ми зробили усвідомленим та цілеспрямованим;

– за обраними дисциплінами («Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Психологія», «Теорія та методика фізичного виховання», «Гімнастика з методикою викладання», «Легка атлетика з методикою викладання», «Спортивно-педагогічне вдосконалення», «Рухливі ігри», Виробнича практика) у робочому плані було скориговано співвідношення годин аудиторної та самостійної роботи.

На цьому етапі було розроблено методичне забезпечення процесу формування професійної суб'єктності. При цьому особливу увагу приділено тому, щоб зміст лекцій, практичних, лабораторних занять і самостійної роботи студентів було розроблено з урахуванням специфіки професійної діяльності майбутніх учителів фізичного виховання.

На жаль, заплановану участь у міжнародній програмі студентського обміну між українськими та західними університетами на основі використання кредитно-модульної системи з організаційних причин довелось відкласти. Тому синхронізація змісту навчання університетів-партнерів з метою прийняття вітчизняним і закордонним ЗВО загальних зобов'язань у межах дослідницької роботи не було здійснено.

На формувальному етапі експерименту, перш за все, відбувалося впровадження заходів, спрямованих на формування суб'єктності в межах визначених дисциплін і практик.

Перший орієнтир формувального етапу полягав у створенні в здобувачів освіти уявлень про методи, ситуації, етапи формування професійної суб'єктності людини, а також їх ознайомленні із психологічною термінологією.

На це був спрямований модуль «Сутність і закономірності становлення професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання» дисципліни «Вступ до спеціальності» (1-й сем.), який включав три теми («Сутність і зміст суб'єктності людини», «Прояв суб'єктності в професійній діяльності вчителя фізичного виховання:

приклад, значення, особливості»; «Характеристика професійної суб'єктності з позиції М. Фуко»).

Кожна тема передбачала 2 години лекційних занять, 2 години практичних занять, 6 годин самостійної роботи.

За результатами вивчення теми в здобувачів освіти сформовано уявлення про значення суб'єктності людини і суспільному житті, про сутність суб'єктності, а також про погляди М. Фуко на відносини соціального суб'єкта й влади.

Одне з практичних занять було присвячене первинному контролю за сформованістю суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання: здобувачам освіти було запропоновано взяти участь у дослідженні з використанням авторських діагностичних методик.

На практичному занятті студенти отримували пояснення щодо значення діагностики особистісних якостей для майбутньої професійної діяльності, а також інструкції щодо заповнення бланків методик. Самі бланки студенти заповнювали вдома, у режимі самостійної роботи.

Ми виходили з того, що студенти вже мають досвід занять спортом та фізичною культурою, а тому вже володіють відповідними знаннями. При цьому враховано, що спеціалізованого вивчення професійно орієнтованих дисциплін ще не було.

Не всі діагностичні дослідження можна провести в межах модуля «Сутність і закономірності становлення професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання». Зокрема, експертне оцінювання особистісних якостей майбутніх респондентів можна здійснити лише у квазіпрофесійній діяльності. Це зумовило звернення до дисциплін практичного блоку, на яких, починаючи з другого семестру, студенти проводили підготовчі частини заняття.

Хоча таке проведення дещо відрізняється від ідеального, ми вважаємо інформативною оцінку професійно-особистісних якостей майбутніх учителів

фізичного виховання, зроблену експертами на цьому занятті. Тим більше, що експертами виступали ті самі викладачі, які оцінювали квазіпрофесійну діяльність студентів у підсумковому дослідженні.

Використання авторських діагностичних методик на цьому етапі нашого дослідження виконувало подвійні функції: з одного боку, воно надавало змогу студентам усвідомити наявний рівень професійних знань і виступало основою для їхньої рефлексії, а з іншого – слугувало вихідним орієнтиром у дослідно-експериментальній роботі.

Завдяки оцінюванню професійної суб'єктності на початкових етапах навчання студенти із задоволенням включалися до освітнього процесу, демонстрували високий рівень активності й зацікавленості впродовж виконання вимог освітньої програми.

Зміст лекцій, практичних занять та самостійної роботи за цим та іншими модулями більш докладно подано в методичних рекомендаціях.

На визначений орієнтир спрямований і зміст модуля «Психологічне підґрунтя професійної суб'єктності» (дисципліна «Психологія», 2-й сем.).

Модуль також інтегрував три теми («Психолого-педагогічне оцінювання розвитку суб'єктності вчителів фізичного виховання», «Вчинок як прояв суб'єктності», «Уява як підґрунтя соціальної поведінки людини»), за результатами вивчення яких у студентів були сформовані знання з психологічним підґрунтям суб'єктності людини з позицій буттєвого підходу С. Рубінштейна та імагінативного підходу Ж. Дюрана.

Кожна з тем передбачала лекцію (2 години), практичне заняття (2 години) та самостійну роботу (6 годин).

Друге завдання формувального етапу – створення рефлексивного середовища з метою усвідомлення здобувачами освіти розходження між бажаним і наявним станом розвитку професійних компетентностей.

На виконання цього завдання спрямований модуль «Педагогічна позиція вчителя фізичного виховання» (дисципліна «Педагогіка», 2-й сем.).

Теми цього модуля: «Поняття педагогічної ситуації», «Поняття педагогічної позиції», «Педагогічна вимога та педагогічний артистизм».

Структура кожної з тем передбачала лекцію (2 години), практичне заняття (2 години) та самостійну роботу (6 годин).

Третім цільовим орієнтиром формувального етапу стало забезпечення участі студентів у квазіпрофесійній діяльності, що надало змогу конкретизувати набуті уявлення завдяки насиченню навчального процесу елементами професійної діяльності, його орієнтації на професійну самореалізацію студентів [28].

Зазначеному орієнтиру відповідав блок змістових модулів «Підготовка та проведення занять зі спортивних дисциплін» (дисципліни «Гімнастика» (2-й сем.), «Легка атлетика» (3-й сем.), «Рухливі ігри» (4-й сем.).

Цей змістовий модуль у кожній із дисциплін передбачав 2 години лабораторних занять і 8 годин самостійної роботи.

На лабораторних заняттях було забезпечено відтворення суттєвих ознак уроку фізичної культури, а також штучне створення конфліктних і безконфліктних ситуацій, що вимагають прояву педагогічної позиції й педагогічної техніки.

Для забезпечення зворотного зв'язку використано відеозйомку навчального заняття з наступним його обговоренням з акцентом на проявах суб'єктності здобувача освіти.

Як показав наш досвід, відеозапис являє собою ефективний засіб для самооцінки та корекції професійних дій студентів. Він надає змогу отримувати документальний матеріал для спостереження за власною діяльністю, що, безумовно, сприяє самоаналізу, самопізнанню, самовизначенню, саморозвитку та самоусвідомленню майбутніх учителів фізичного виховання.

Ми звернули увагу на таке: перед тим, як стати основою для самоаналізу своїх дій, відеозображення порушувало уявлення про власну особистість. Це враження в багатьох студентів серйозно відрізнялося внаслідок розбіжностей між суб'єктивним сприйняттям самого себе й більш об'єктивним зображенням на екрані. Показово, що відео викликало в одних студентів захисні реакції, а в інших – формування рефлексивної позиції.

Завдяки самоспостереженню студенти експериментальної групи встановлювали безпосередній зв'язок між теорією та практикою, що допомогло їм контролювати свій власний розвиток, усвідомити те, чого їм не вистачає.

Вважаємо особливо цінним те, що студенти отримали уявлення про свої професійні вміння та недоліки, замислилися над цілями й засобами своєї професійної самореалізації.

Водночас самостійна робота в межах цього модуля спрямована на підготовку до проведення лабораторного заняття (створення плану-конспекту, теоретична підготовка за темою тощо).

На забезпечення участі студентів у квазіпрофесійній діяльності спрямовано й модуль «Організація і проведення спортивно-масових заходів» (дисципліна «СПВ», 6-й сем.).

Модуль інтегрував одну тему: «Участь в організації й проведенні навчально-тренувальних занять з вихованцями ДЮСШ, учнями закладів загальної середньої освіти, волонтерська робота на спортивних та фізкультурних заходах». На її опанування відведено 30 годин самостійної роботи.

У ході засвоєння змісту цього модуля студенти брали безпосередню участь у навчально-тренувальному процесі з обраного виду спорту, у ході якої виступали відповідальними суб'єктами навчально-тренувального процесу.

Заняття проходили на базах м. Запоріжжя, де було створено умови для набуття майбутніми вчителям фізичного виховання досвіду професійної діяльності, необхідного для формування суб'єктності.

Варто зауважити, що сумлінність більшості студентів у навчально-тренувальному процесі не викликала сумніву.

Наступний елемент навчального плану, підпорядкований формуванню професійної суб'єктності, – виробнича практика у 6-му семестрі (120 годин).

Вона проходила в закладах загальної середньої освіти м. Запоріжжя й інтегрувала такі теми: «Проведення занять у закладах загальної середньої освіти» (100 годин), «Планування діяльності та організаційна робота» (10 годин), «Підготовка документації» (10 годин).

У ході цієї практики студенти готувалися до самостійного проведення уроків, брали участь у заходах школи, проводили уроки фізичної культури, готували звітну документацію. Усе це проходило на тлі спілкування з учнями, колегами та батьками.

Наступна виробнича практика студентів – у 8-му семестрі. Її відмінністю від попередньої є проходження в закладах повної середньої освіти.

За тематичним планом обидві практики були ідентичними.

Підсумком цієї практики стало оцінювання сформованості професійної суб'єктності студентів експериментальної групи з використанням розроблених автором інструментів, поданих у підрозділі 3.1 дисертації.

Разом зі змінами в навчальному процесі наша формувальна робота стосувалася й позааудиторного часу.

Зокрема, на формувальному етапі відбувалося залучення студентів до волонтерської та громадської діяльності, яке ми розглядаємо як ще один орієнтир нашого формувального впливу.

Виконання відповідного завдання пов'язано із залученням студентів до добровільної участі в різноманітних суспільних заходах, а також складенням рейтингу студентів на основі їхньої активності в позааудиторній діяльності.

За нашим спостереженням, заохочення студентів до прояву своєї особистості в позааудиторний час у соціально значущій діяльності сприяло прояву ними імагінативного змісту своєї особистості в умовах, не скутих обмеженнями навчального процесу.

Важливим моментом тут виступило самовизначення студентів, долаття ними певних труднощів з наступним переживанням ситуації успіху й мікроініціатив – заходів, що позначають перехід особистості на новий рівень розвитку в межах професійного співтовариства вчителів фізичного виховання.

Контрольний етап став логічним завершенням усього формувального процесу. Його завдання – оцінити суб'єктність майбутніх учителів фізичного виховання за визначеними ознаками, а також сприяти усвідомленню студентами своїх недоліків з метою подальшого професійного розвитку.

Цей етап співвідноситься із чотиритижневою практикою у 8-му семестрі.

Оцінювачами здобувачів освіти за компетентностями, пов'язаними з професійною суб'єктністю, виступали викладачі, кожному з яких був наданий методичний пакет, що включав бланки методик експертного оцінювання та діагностичних методик.

Первинні матеріали оцінювання оброблено нами в електронних таблицях (Excel). Після обробки за бажанням здобувачі освіти могли отримати результати у вигляді індивідуального профілю суб'єктності за окремими компетентностями.

До цього профілю додано наші коментарі, які надали змогу студентам краще усвідомити свої очікування щодо майбутньої професійної діяльності; забезпечили їм

можливість дізнатися про свої сильні й слабкі сторони, визначитися з перспективними шляхами розвитку своїх здібностей.

За нашими спостереженнями, порівняння рівня професійної суб'єктності студента, наявного на початку та наприкінці дослідження, сприяло включенню рефлексії здобувачів освіти, стимулювало їх до професійного зростання.

Завдяки зворотному зв'язку оцінювання професійної суб'єктності виступало не лише як дослідно-діагностичний, а і як педагогічний засіб, який сприяв усвідомленню майбутніми вчителями фізичного виховання своїх професійних переваг і недоліків.

Загалом досвід, набутий нами на етапах формування суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, засвідчує, що використані форми й методи довели свою ефективність. Підтвердженню цього припущення присвячений наступний підрозділ дисертації.

3.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту

Відповідно до плану експериментального дослідження, перевірка ефективності педагогічних умов формування суб'єктності в майбутніх учителів фізичного виховання передбачала такі заходи:

– оцінювання сформованості суб'єктності вчителів фізичного виховання контрольного та експериментального ЗВО перед початком експерименту (2015 р.) з використанням відповідної системи;

– оцінювання сформованості суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання контрольного та експериментального ЗВО наприкінці експерименту (2019 р.);

– кростабуляція експериментальних даних про рівень суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання за етапами експерименту, визначеними критеріями та рівнями професійної суб'єктності;

– встановлення відмінностей у сформованості суб'єктності вчителів фізичного виховання в експериментальному й контрольному ЗВО на початку та наприкінці експерименту з використанням критерію Манна-Уїтні;

– виявлення динаміки суб'єктності в експериментальному та контрольному ЗВО, статистичне підтвердження цієї динаміки за критерієм Манна-Уїтні.

У табл. 3.9 подано результати кростабуляції експериментальних даних про рівень суб'єктності вчителів фізичного виховання (обробку даних здійснено з використанням програми Statistica 6).

Таблиця 3.9

**Результати кростабуляції даних про рівень суб'єктності
в майбутніх учителів фізичного виховання**

Вибірка	Рік	Стат. показник	Рівень		
			низький	середній	високий
Буттєвий критерій (методика «Рівень розвитку суб'єктності особистості» М. Щукіної)					
Контр. ЗВО	2015	Частота	6	13	2
		%	28,57	61,90	9,52
	2019	Частота	5	14	2
		%	23,81	66,67	9,52
Експер. ЗВО	2015	Частота	7	11	3
		%	33,33	52,38	14,29
	2019	Частота	2	11	8
		%	9,52	52,38	38,10

Особистісний критерій (Авторський особистісний опитувальник)					
Контр. ЗВО	2015	Частота	8	10	3
		%	38,10	47,62	14,29
	2019	Частота	10	10	1
		%	47,62	47,62	4,76
Експер. ЗВО	2015	Частота	8	11	2
		%	38,10	52,38	9,52
	2019	Частота	0	9	12
		%	0	42,86	57,14
Діяльнісний критерій (методика «Педагогічні ситуації» Р. Немова)					
Контр. ЗВО	2015	Частота	8	11	2
		%	38,10	52,38	9,52
	2019	Частота	9	9	3
		%	42,86	42,86	14,29
Експер. ЗВО	2015	Частота	8	10	3
		%	38,10	47,62	14,29
	2019	Частота	1	12	8
		%	4,76	57,14	38,10
Соціально-педагогічний критерій (оцінювання учнями та вчителями)					
Контр. ЗВО	2015	Частота	4	15	2
		%	19,05	71,43	9,52
	2019	Частота	6	12	3
		%	28,57	57,14	14,29
Експер. ЗВО	2015	Частота	8	12	1
		%	38,10	57,14	4,76
	2019	Частота	2	9	10
		%	9,52	42,86	47,62

Кростабуляція даних про рівень суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, отриманих в експериментальному та контрольному ЗВО, за роками та визначеними критеріями надала змогу констатувати таке.

Оцінювання рівня суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання за **буттєвим критерієм**, що характеризує силу духу особи, тобто скоригованість на досягнення «надособистісних» цілей свого буття, які виявляються через самовизначення й самореалізацію як головні оцінки духовного буття, виявило, що в процесі експериментальної роботи суб'єктність майбутніх учителів фізичного виховання у **вибірці контрольного ЗВО** не зазнала значних змін. Зокрема, у цьому виші майбутніх учителів фізичного виховання з *низьким рівнем* суб'єктності на констатувальному етапі експерименту було 28,57%, а на контрольному стало 23,81%; із *середнім* рівнем суб'єктності було 67,9%, а стало 66,67%; з *високим* рівнем суб'єктності було й залишилося 9,52% студентів. В **експериментальному ЗВО** зміни в кількості студентів з низьким, середнім і високим рівнями суб'єктності зазнали більш вираженого характеру. Так, на констатувальному етапі експерименту студентів з *низьким* рівнем суб'єктності було 33,33%, а на контрольному таких стало 9,52%; із *середнім* рівнем суб'єктності студентів було й залишилося 52,38%; з *високим* рівнем суб'єктності було 14,29%, а стало 38,1%.

Як бачимо, оцінювання за буттєвим критерієм виявило загальну тенденцію до зменшення кількості майбутніх учителів із низьким рівнем суб'єктності в експериментальному ЗВО та відсутність такої тенденції в контрольному ЗВО.

Оцінювання майбутніх учителів фізичного виховання, які входили до складу експериментального та контрольного закладів, за **особистісним** критерієм, що характеризує особистісні якості вчителя фізичного виховання, які стосуються його професійної самореалізації, надало змогу констатувати, що в експериментальній роботі суб'єктність майбутніх учителів фізичного виховання у **вибірці контрольного ЗВО** не зазнала значних змін. Зокрема, у цьому закладі майбутніх учителів фізичного виховання з *низьким рівнем* суб'єктності на початку експерименту у 2015 р. було 38,1%, а на контрольному стало 47,62%; із *середнім* рівнем суб'єктності було й залишилося 47,62%; з *високим* рівнем суб'єктності було 14,29%, а стало 4,76% студентів. В **експериментальному ЗВО** зміни в кількості студентів з низьким, середнім

і високим рівнями суб'єктності зазнали більш вираженого характеру. Так, на констатувальному етапі експерименту студентів з *низьким* рівнем суб'єктності було 38,1%, а на контрольному їх не залишилося зовсім; із *середнім* рівнем суб'єктності студентів було 52,38%, а стало 42,86%; з *високим* рівнем суб'єктності було 9,52%, а стало 57,74%.

Попередньо аналізуючи отримані дані, бачимо, що оцінювання за особистісним критерієм виявляє загальну тенденцію до зменшення кількості майбутніх учителів із низьким і середнім рівнями суб'єктності в експериментальному ЗВО та відсутність такої тенденції в контрольному ЗВО.

Оцінювання майбутніх учителів фізичного виховання за **діяльнісним** критерієм, що характеризує сформованість програм дій стосовно себе, інших людей, повсякденної діяльності, завдяки яким учитель фізичного виховання самореалізується в професії, тобто приводить світ у відповідність до своїх уявлень, показало, що суб'єктність майбутніх учителів фізичного виховання у **вибірці контрольного ЗВО** не зазнала значних змін. Зокрема, у цьому виші майбутніх учителів фізичного виховання з *низьким рівнем* суб'єктності на початку експерименту в 2015 р. було 38,1%, а на контрольному стало 42,86%; із *середнім* рівнем суб'єктності було 52,38%, а стало 42,86%; з *високим* рівнем суб'єктності на початку експерименту було 9,52%, а наприкінці стало 14,29%. В **експериментальному ЗВО** зміни в кількості студентів з низьким, середнім і високим рівнями суб'єктності зазнали більш вираженого характеру. Так, на констатувальному етапі експерименту студентів з *низьким* рівнем суб'єктності було 38,1%, а на контрольному 4,76%; із *середнім* рівнем суб'єктності студентів було 47,62%, а стало 57,14%; з *високим* рівнем суб'єктності на констатувальному етапі студентів було 14,29%, а наприкінці стало 38,1%.

Аналіз отриманих даних указує на те, що оцінювання за діяльнісним критерієм виявляє загальну тенденцію до зменшення кількості майбутніх учителів із низьким і середнім рівнями суб'єктності, а також відповідне підвищення кількості студентів із

високим рівнем цієї професійної якості в експериментальному ЗВО та відсутність такої тенденції в контрольному ЗВО.

Оцінювання рівня суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання за **соціально-педагогічним критерієм**, що відображає визнання за вчителем з боку соціуму видатних досягнень, знань, умінь, навичок, здібностей, які викликають повагу й змушують прислухатися до думок вчителя та показником якого є авторитет в учнів і колег, виявило, що в процесі експериментальної роботи суб'єктність респондентів у **вибірці контрольного ЗВО** не зазнала значних змін. Зокрема, у цьому виші вчителів фізичного виховання з *низьким рівнем* суб'єктності на початку експерименту було 19,05%, а наприкінці стало 28,57%; із *середнім* рівнем суб'єктності було 71,43%, а стало – 57,14%; з *високим* рівнем суб'єктності було 9,52%, а стало 14,29% студентів. В експериментальному ЗВО зміни в кількості студентів з низьким, середнім і високим рівнями суб'єктності зазнали більш вираженого характеру. Так, на констатувальному етапі експерименту студентів з *низьким* рівнем суб'єктності було 38,1%, а на контрольному таких стало 9,52%; із *середнім* рівнем суб'єктності студентів було 57,14%, а стало 42,86%; з *високим* рівнем суб'єктності було 4,76%, а стало 47,62%.

Як бачимо з наведених даних, оцінювання за буттєвим критерієм виявило загальну тенденцію до зменшення кількості майбутніх учителів із низьким рівнем суб'єктності в експериментальному ЗВО й відсутність такої тенденції в контрольному ЗВО.

Отримані результати попередньо вказують на те, що цілеспрямоване створення обґрунтованих нами педагогічних умов формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в експериментальному ЗВО привело до суттєвого підвищення кількості майбутніх учителів із високим і середнім рівнями за кожним з критеріїв. У контрольному ЗВО зміни в кількості студентів із високим і середнім рівнями суб'єктності не набули вираженого характеру.

Наочно сформованість суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання у вибірках експериментального й контрольного ЗВО на початку та наприкінці педагогічного експерименту відображено на рис. 3.1–3.4.

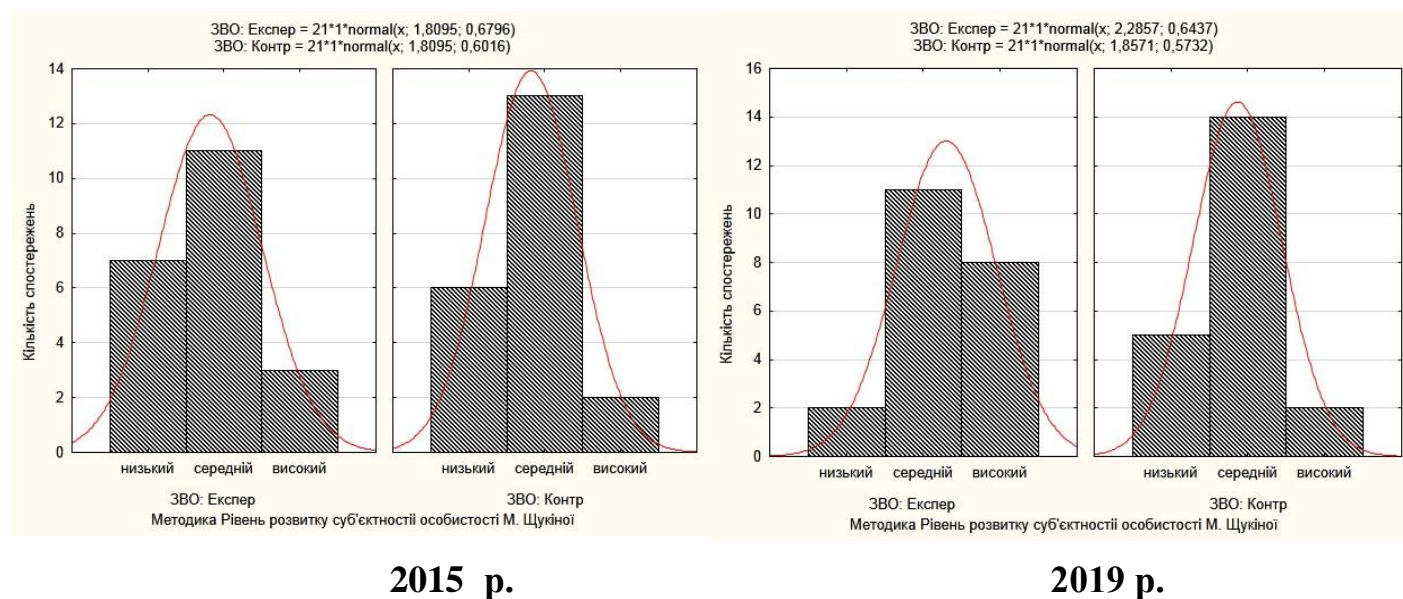

Рис. 3.1. Категоризована гістограма сформованості суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання на початку та наприкінці експерименту за буттєвим критерієм

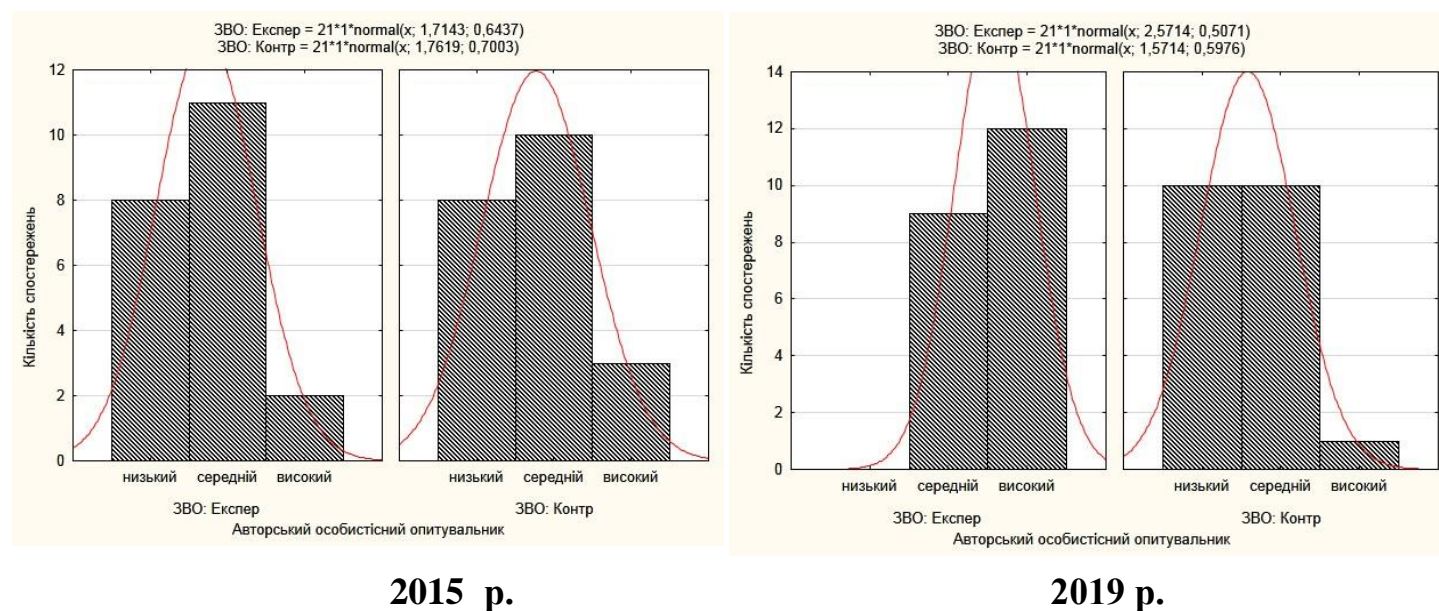

Рис. 3.2. Категоризована гістограма сформованості суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання на початку та наприкінці експерименту за особистісним критерієм

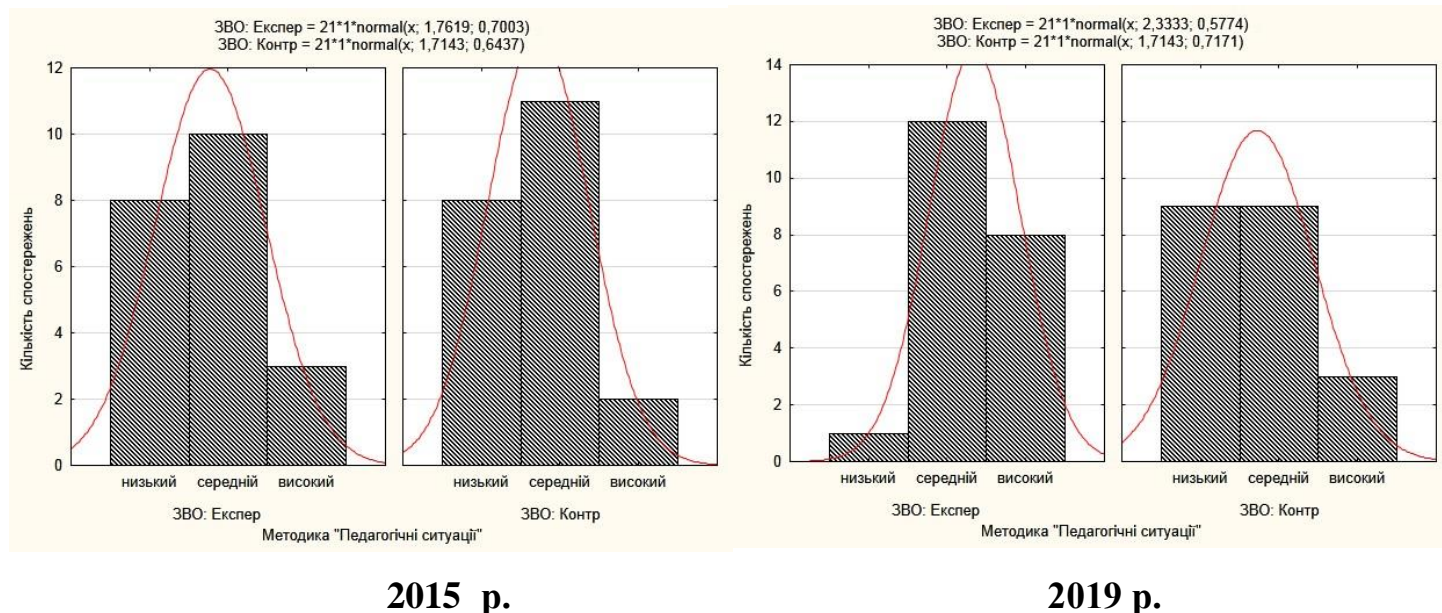

Рис. 3.3. Категоризована гістограма сформованості суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання на початку та наприкінці експерименту за діяльнісним критерієм

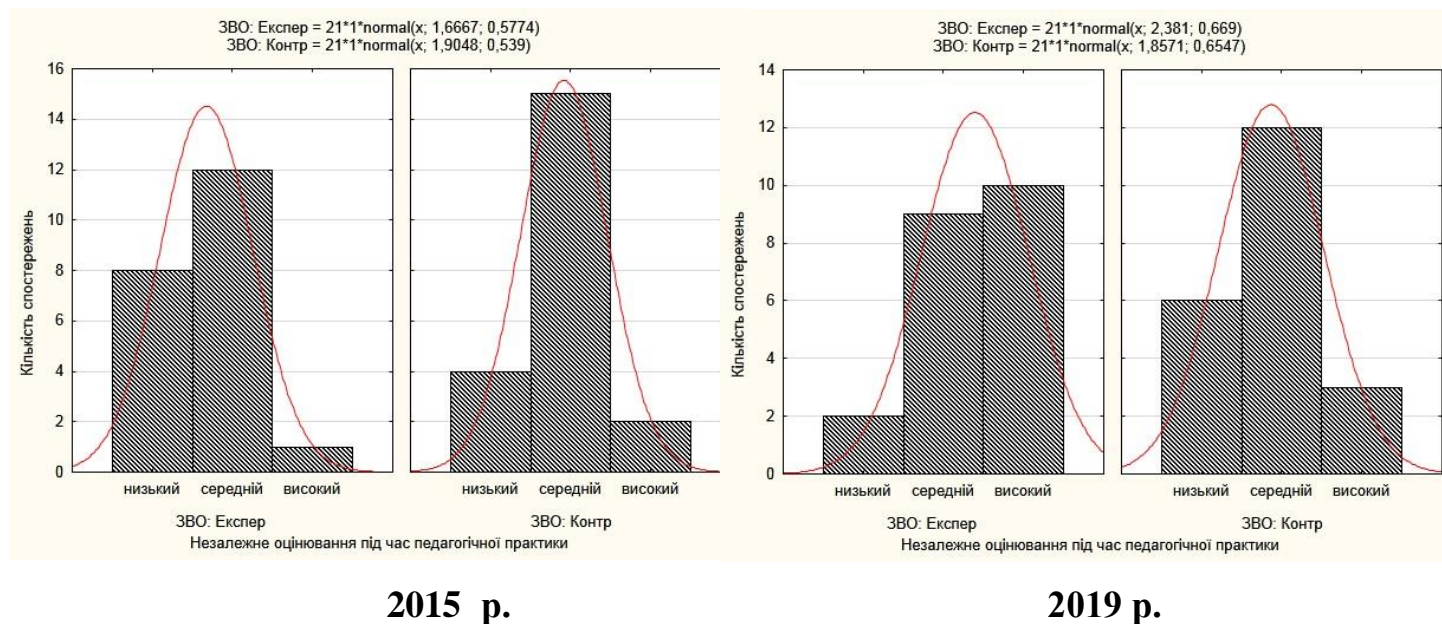

Рис. 3.4. Категоризована гістограма сформованості суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання на початку та наприкінці експерименту за соціально-педагогічним критерієм

Статистичну перевірку достовірності різниці в результатах оцінювання сформованості суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання експериментального та контрольного ЗВО здійснено за критерієм Манна-Уїтні.

Результати порівняння рівнів розвитку цієї професійної якості за критерієм Манна-Уїтні на початку та наприкінці експерименту в експериментальному та контрольному ЗВО наведено в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Результати порівняння сформованості суб'єктності студентів експериментального ЗВО ($n = 20$) та контрольного ЗВО ($n = 20$) за критерієм Манна-Уїтні на початку експерименту (2015 р.)

Критерій	Сума рангів – Експер. ЗВО	Сума рангів – Контр. ЗВО	U	p -рівень	Стат. гіп.
Буттєвий	449,5	453,5	218,5	0,970	H_0
Особистісний	445,0	458,0	214,0	0,880	H_0
Діяльнісний	458,0	445,0	214,0	0,880	H_0
Соціально-педагогічний	405,0	498,0	174,0	0,247	H_0

Відзначимо, що у табл. 3.10–3.11 у стовпчику «Стат. гіп.» відображено результат рішення щодо прийняття (відхилення) статистичної гіпотези.

Таблиця 3.11

Результати порівняння сформованості суб'єктності студентів експериментального ЗВО ($n = 20$) та контрольного ЗВО ($n = 20$) за критерієм Манна-Уїтні наприкінці експерименту (2019 р.)

Критерій	Сума рангів – Експер. ЗВО	Сума рангів – Контр. ЗВО	U	p -рівень	Стат. гіп.
Буттєвий	528,0	375,0	144,0	0,056	H_0

Особистісний	612,0	291,0	60,0	0,001	H_1
Діяльнісний	553,5	349,5	118,5	0,011	H_1
Соціально-педагогічний	540,0	363,0	132,0	0,027	H_1

Як видно з табл. 3.10 та 3.11, на початку експерименту у 2015 р. статистично достовірної різниці в кількості майбутніх учителів фізичного виховання із низьким, середнім і високим рівнями суб'єктності між вибірками експериментального й контрольного ЗВО не було. Такі результати були очікуваними, оскільки студенти, які брали участь у дослідженні, не мали суттєвих відмінностей за статтю, віком та іншими параметрами.

На контрольному етапі експерименту між студентами експериментального та контрольного ЗВО за всіма критеріями суб'єктності відзначено відмінності на рівні значущості $p < 0,05$.

Зазначене дає підстави зробити висновок, що процес підготовки студентів у контексті формування професійної суб'єктності відбувався в експериментальному ЗВО більш ефективно, ніж у контрольному.

Позитивну динаміку в розвитку суб'єктності студентів експериментального ЗВО й відсутність такої динаміки в студентів контрольного ЗВО статистично підтверджено порівнянням емпіричних даних за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Результати порівняння рівнів суб'єктності в студентів експериментального ЗВО ($n = 20$) і контрольного ЗВО ($n = 20$) на початку та наприкінці експерименту

Критерії	Сума рангів 2015 р.	Сума рангів – 2019 р.	U	p-рівень	Стат. гіп.
Контрольний ЗВО					
Буттєвий	442,0	461,0	211,0	0,821	H_0
Особистісний	482,5	420,5	189,5	0,443	H_0
Діяльнісний	454,5	448,5	217,5	0,950	H_0
Соціально-педагогічний	462,0	441,0	210,0	0,801	H_0
Експериментальний ЗВО					
Буттєвий	371,5	531,5	140,5	0,046	H_1
Особистісний	310,5	592,5	79,5	0,001	H_1
Діяльнісний	356,0	547,0	125,0	0,017	H_1
Соціально-педагогічний	333,0	570,0	102,0	0,003	H_1

Як бачимо з табл. 3.12, у контрольному ЗВО динаміка формування суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання не має статистично підтвердженого характеру за жодним критерієм. Водночас в експериментальному ЗВО така динаміка спостерігається за всіма критеріями, її можна вважати статистично достовірною на рівні значущості $p < 0,05$.

Отже, результати статистичної перевірки динаміки результативної ознаки вказують на те, що суб'єктність в експериментальному ЗВО мала достовірну динаміку, а в контрольному ЗВО – ні.

Отримані в результаті педагогічного експерименту дані підтверджують результати наших суб'єктивних спостережень щодо майбутніх учителів фізичного виховання з експериментального ЗВО у 2019 р.

Студенти, які навчалися в контрольному ЗВО, були менш активними в навчальній та позанавчальній діяльності, що виражалося в нижчій навчальній успішності за предметами професійного циклу. Їхня навчальна діяльність відрізнялася меншою автономністю. Тобто вона більшою мірою залежала від зовнішнього стимулювання. Ціннісні переконання та установки студентів контрольного ЗВО були менш стійкими й визначеними, ніж у студентів експериментального ЗВО, що виражалося в більшій готовності до погодження з положеннями, які суперечать їх світоглядним орієнтирам. Прояв їхньої особистості при спілкуванні між собою, педагогами та учнями був менш безпосереднім, ніж у студентів експериментального ЗВО. Прояви педагогічного артистизму, емоцій у студентів контрольного ЗВО були не такими частими, як у студентів контрольного ЗВО. У навчальній та позанавчальній діяльності ці студенти виявляли менше творчості. Загалом їхню поведінку можна назвати менш гідною.

Крім того, майбутні вчителі фізичного виховання, які належали до контрольного ЗВО, у більшості своїй не виявляли твердого переконання в правильності вибору професії, не прагнули до професійного успіху особистісного розвитку й, на відміну від студентів експериментального ЗВО, не вказали на принциповість у дотриманні світоглядних орієнтирів.

Нами також було зафіксовано відмінності між респондентами контрольного та експериментального ЗВО в частоті та інтенсивності прояву особистісної педагогічної позиції при виконанні педагогічних завдань. Для майбутніх учителів фізичного виховання з контрольного ЗВО характерна помітно нижча вираженість дій у педагогічних ситуаціях під час квазіпрофесійної діяльності. Вони часто нехтували справедливістю під час вирішення педагогічних конфліктів. Відзначимо також помітну відмінність між студентами контрольного та експериментального ЗВО в здатності зберігати продуктивність психічної та розумової діяльності в напруженій педагогічній ситуації. У майбутніх учителів фізичного виховання з експериментального ЗВО така здатність виявлялася яскравіше.

Майбутні вчителі фізичного виховання з контрольного ЗВО, на відміну від студентів з експериментального, мали нижчий авторитет в учнів закладів освіти, де вони проходили педагогічну практику, а також педагогічних працівників цих закладів.

Отже, із суб'єктивного погляду, для студентів контрольного ЗВО характерний досить низький рівень сформованості професійної суб'єктності.

Таким чином, послідовне виконання завдань експериментальної роботи підтвердило доцільність і ефективність створення обґрунтованих автором педагогічних умов формування суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання у фаховій підготовці. Основні результати педагогічного експерименту полягають у такому:

– порівняння рівнів розвитку суб'єктності в експериментальному й контрольному ЗВО за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) засвідчило, що на початку експерименту розвиток суб'єктності студентів за жодним з критеріїв у контрольному та експериментальному ЗВО не мав статистично достовірної різниці;

– наприкінці експерименту при порівнянні рівнів розвитку суб'єктності в експериментальному й контрольному ЗВО за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) зафіксовано достовірні відмінності між вибірками;

– порівняння рівнів суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання на констатувальному та контрольному етапах експерименту за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) виявило, що в експериментальному ЗВО відбувся достовірний розвиток суб'єктності за всіма критеріями її оцінювання. У контрольному ЗВО статистично достовірної динаміки рівня суб'єктності за жодним критерієм не зафіксовано.

Встановлені факти свідчать, що в експериментальному ЗВО, на відміну від контрольного розвиток суб'єктності в майбутніх учителів фізичного виховання відбувався більш ефективно, підтверджуючи тим самим ефективність розроблених автором педагогічних умов формування цієї професійної якості.

Висновки до третього розділу

Результати роботи з перевірки ефективності розвитку суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в системі післядипломної освіти дають підстави для таких узагальнень.

1. Для виявлення рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання доцільною є емпірично обґрунтована система оцінювання професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, що інтегрує методику «Педагогічні ситуації» Р. Немова, методику «Рівень розвитку суб'єктності особистості» М. Щукіної, авторський особистісний опитувальник, методику оцінювання на педагогічній практиці.

2. Відмінності між професійною підготовкою студентів контрольного й експериментального ЗВО забезпечені модифікацією навчального процесу завдяки поетапному засвоєнню студентами змісту таких одиниць навчального плану, як:

– модуль «Сутність і закономірності становлення професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання» (дисципліна «Вступ до спеціальності», 1-й сем.);

– модуль «Психологічне підґрунтя професійної суб'єктності» (дисципліна «Психологія», 2-й сем.);

– модуль «Педагогічна позиція вчителя фізичного виховання» (дисципліна «Педагогіка», 2-й сем.);

– блок модулів «Підготовка та проведення занять зі спортивних дисциплін» (дисципліни «Гімнастика», «Легка атлетика», «Рухливі ігри», 1–4-й сем.);

– модуль «Організація і проведення спортивно-масових заходів» (дисципліна «СПВ», 6-й сем.);

– практики у 6 та 8-му семестрах.

3. У ході педагогічного експерименту з'ясовано, що на його початку у 2015 р. студенти як контрольного, так і експериментального ЗВО мали переважно низький і середній рівні суб'єктності. Наприкінці експерименту в 2019 р. в експериментальному ЗВО значно зросла кількість студентів із високим і середнім рівнями суб'єктності. При цьому студентів з низьким рівнем стало менше. У контрольному ЗВО кількість студентів з низьким, середнім і високим рівнями суттєво не змінилася.

Основні результати педагогічного експерименту, що свідчать про достовірність зазначених змін, полягають у такому:

– порівняння рівнів розвитку суб'єктності в експериментальному й контрольному ЗВО за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) засвідчило, що на початку експерименту розвиток суб'єктності студентів за жодним з критеріїв у контрольному та експериментальному ЗВО не мав статистично достовірної різниці;

– наприкінці експерименту при порівнянні рівнів розвитку суб'єктності в експериментальному й контрольному ЗВО за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) зафіксовано достовірні відмінності між вибірками;

– порівняння рівнів суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання на констатувальному та контрольному етапах експерименту за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) виявило, що в експериментальному ЗВО відбувся достовірний розвиток суб'єктності за всіма критеріями її оцінювання. У контрольному ЗВО статистично достовірної динаміки рівня суб'єктності за жодним критерієм не зафіксовано.

Таким чином, у своїй сукупності результати педагогічного експерименту засвідчили, що в експериментальному ЗВО, на відміну від контрольного, формування суб'єктності відбувався ефективніше, підтверджуючи тим самим ефективність розроблених автором педагогічних умов цього процесу.

Основні наукові результати розділу опубліковані в праці [191].

ВИСНОВКИ

У дисертації подано практичне вирішення наукової проблеми формування суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання у фаховій підготовці. Отримані результати підтверджують положення гіпотези, а досягнута мета та виконані завдання дослідження є основою для таких висновків.

1. Сьогодні у фаховій підготовці вчителів фізичного виховання першечергового значення набуває формування прагнення до соціального ствердження шляхом втілення змісту свого внутрішнього світу у творчій професійній діяльності. Це прагнення не має сенсу без відповідальності вчителя за свою ідейну позицію, а також прийняття ним культурних норм, адже без цього перетворюється на агресивність як форму самоствердження.

Компетентності, які забезпечують конструктивне втілення особистісного змісту в професійній діяльності, співвідносяться із soft skills, формуванню яких останнім часом приділяють належну увагу в закордонних (США) закладах вищої освіти, що готують майбутніх учителів фізичного виховання до професійної діяльності.

Доведено, що одним із важливих напрямів оптимізації системи фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в Україні є створення та впровадження академічно незалежних, альтернативних освітньо-професійних програм, що задовольняють як суспільні запити, так і потреби здобувачів освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізичне культура). У цих програмах належне місце має бути відведено розвитку soft skills, зокрема тих компетентностей, що забезпечують суб'єктну позицію вчителів фізичного виховання в соціальній дії та взаємодії.

Разом з тим, при існуючому змістовому наповненні дисциплін цілеспрямоване формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання є ускладненим, що дає підстави для постановки відповідної наукової проблеми.

2. Професійна суб'єктність майбутнього вчителя фізичного виховання – це *інтегративна особистісна якість, що характеризує здатність учителя бути суб'єктом педагогічної діяльності й виражається в спроможності формулювати її мету згідно із суспільними імперативами, самостійно планувати, виконувати та корегувати дії з досягнення цієї мети, а також оцінювати результат цих дій, спираючись на власну педагогічну позицію.*

Характеристиками професійної суб'єктності в буттєвій сфері є активність, автономність, цілісність, безпосередність, креативність, гідність; в особистісній – сформованість професійного Я-образу, ідентифікація з професією; потреба в професійному успіху; принциповість у дотриманні світоглядних орієнтирів. До головних характеристик у діяльній сфері зараховано виваженість у педагогічних діях; справедливість при вирішенні педагогічних конфліктів; у соціально-педагогічній – авторитет в учнів та колег.

3. Методична система формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання ґрунтується на суб'єктно-буттєвому підході, розробленому С. Рубінштейном та його послідовниками, ідеях М. Фуко про закономірності становлення суб'єкта в контексті влади; імперативах Болонського процесу; компетентнісному, діяльнісному, рефлексивному, контекстному підходах у професійній освіті; гуманістичній педагогіці та психології; методології емпіричних досліджень у соціології, педагогіці та психології.

Розроблена автором методична система інтегрує педагогічні умови, відповідну модель та методичне забезпечення процесу формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Педагогічними умовами формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання є:

- удосконалення змісту наявних дисциплін змістовими модулями, орієнтованими на формування професійної суб'єктності;
- формування образу привабливого професійного майбутнього;
- створення рефлексивного середовища з метою усвідомлення розбіжностей між бажаним і наявним станом розвитку професійних компетентностей;
- заохочення студентів до прояву своєї особистості в позааудиторний час у соціально значущій діяльності;
- упровадження методик контролю, орієнтованих на оцінювання рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Створення цих умов пов'язане з упровадженням моделі педагогічного процесу, що включає цільовий, процесуальний та результативний блоки, кожен з яких має своє змістове наповнення.

Поетапний характер формування професійної суб'єктності представлений у процесуальному блоці моделі, відповідно до якого передбачено підготовчий, формувальний, контрольний етапи.

Методичне забезпечення формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання включає тематичний план процесу формування професійної суб'єктності; частину освітньо-професійної програми підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, що містить компетентності та програмні результати навчання здобувачів освіти, пов'язані з професійною суб'єктністю; систему оцінювання професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, що інтегрує методику «Педагогічні ситуації» Р. Немова, методику «Рівень розвитку суб'єктності особистості» М. Щукіної, авторський особистісний опитувальник, методику оцінювання на педагогічній практиці.

4. Експериментальна перевірка ефективності методичної системи формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання стала підставою для твердження про обґрунтованість педагогічних умов, зокрема:

– порівняння розвитку суб'єктності в експериментальному й контрольному ЗВО за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) виявило, що на початку експерименту розвиток суб'єктності студентів за жодним з критеріїв у контрольному та експериментальному ЗВО не мав статистично достовірної різниці;

– наприкінці експерименту порівняння розвитку суб'єктності в експериментальному й контрольному ЗВО за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) зафіксовано достовірні відмінності між вибірками;

– порівняння рівнів суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання на констатувальному та контрольному етапах експерименту за критерієм Манна-Уїтні ($p < 0,05$) дало підстави констатувати, що в експериментальному ЗВО відбувся достовірний розвиток суб'єктності за всіма критеріями її оцінювання. У контрольному ЗВО статистично достовірної динаміки рівня суб'єктності за жодним критерієм не виявлено.

Аналіз та інтерпретація результатів педагогічного експерименту підтвердили положення основної гіпотези дисертації.

До перспективних напрямів досліджень належить розробка технологій розвитку професійної суб'єктності педагогічних працівників з урахуванням здатності до навчання й самонавчання, віку, статі, досвіду та інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова В. В. Формирование профессиональной компетентности будущих учителей физической культуры : дисс. ... канд. пед. наук : специальность 13.00.08 «теория и методика профессионального образования». Тирасполь, 2006. 229 с. : ил.
2. Абульханова К. А., Березина Т. Н. Время личности и время жизни. СПб.: Алетейя, 2001. 548 с.
3. Абушенко В. Л. Личность. Новейший философский словарь / [Сост. А. А. Грицанов]. Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. URL : <http://www.philosophi-terms.ru/word0%9B%D0%B8%D1%87%> (дата обращения: 16.06.2019).
4. Агамбен Дж. Что современно? Киев: Дух і Літера, 2012. 78 с.
5. Аменд А.Ф. Теория и практика непрерывного эколого-экономического образования : монография. Челябинск : Факел, 1996. 152 с.
6. Анотація освітньо-професійної програми здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ступеня вищої освіти – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/ Педагогіка, спеціальність 014.11 Середня освіта, предметна спеціальність – 014.11 Фізична культура. ДВНЗ «Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди». Харків, 2017. 4 с.
7. Анотація освітньо-професійної програми здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ступеня вищої освіти – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/ Педагогіка, спеціальність 014.11 Середня освіта, предметна спеціальність – 014.11 Фізична культура. ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2017. 5 с.
8. Асмолов А.Г., Ягодин Г.А. Образование как расширение возможностей развития личности (От диагностики отбора к диагностике развития). *Вопросы психологи.* 1992. № 1. С. 6–13.

9. Байдак В. И. Формирование готовности студентов факультетов физической культуры к невербальному общению с учащимися на уроке: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.04. СПб., 1991. 24 с.
10. Барахтян М.М. Формування у студентів професійних артистичних умінь як компонента педагогічної майстерності : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к.пед.н. : 13.00.01. К., 1993. 20 с.
11. Барков В. А. Отношение учителей физкультуры к физическому воспитанию школьников в зоне радиационного загрязнения среды. *Вопросы теории и практики физической культуры и спорта: Респ. межведомств. сб.* Минск, 1996. Вып. 26. С. 79–81.
12. Бартків О., Дурманенко Є. Суб'єктність педагога. Теоретичний аналіз проблеми. *Молодь і ринок*. 2014. № 11 (118). С. 37–41.
13. Бернс Р. Что такое Я-концепция // Развитие Я-концепции и воспитание; Пер. с англ. М.: Прогресс, 1986. С. 30-66. URL: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/burns0.htm>
14. Бех І. Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2002. Вип. 3. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/3/vupysk_21.pdf
15. Бех І. Д. Справедливість-несправедливість у міжособистісних взаєминах. *Педагогіка і психологія*. 2001. № 2. С. 6–14.
16. Іщук Н. Справедливість як професійно важлива цінність майбутнього вчителя фізичної культури. *Physical Education, Sports and Health Culture in Modern Society*, 2016. 2 (22). 19-22. URL: <https://sport.eenu.edu.ua/index.php/sport/article/view/413>
17. Бицюк В. В. Модель формування професійної суб'єктності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. №4 (327). Травень 2019. Ч.2. С. 36-49.

18. Бицюк В. В. Ознаки професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* №4 (318) травень 2018. Ч.2. С. 30-36.
19. Бицюк В. В. Професійна суб'єктність як орієнтир професійної освіти вчителя фізичного виховання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2017. Вип. 55. С. 87-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2017_55_13.
20. Бицюк В. В. Формування професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання як проблема фахової підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.].* 2017. Вип. 56-57 (109-110). С. 75-81.
21. Бокарева О. Б. Концепция власти и понятие «Власть-знание» в философии Мишеля Фуко. *Международный журнал гуманитарных и естественных наук.* 2019. № 3-1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsepsiya-vlasti-i-ponyatie-vlast-znanie-v-filosofii-mishelya-fuko> (дата обращения: 13.11.2019)
22. Большой психологический словарь / [Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко]. М. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003 672 с.
23. Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посіб. для слухачів закладів фахової підготовки системи вищої освіти / Я.Я. Болюбаш. К. : КОМПАС, 1997. 64 с.
24. Бурдые П. Структура, габитус, практика. *Журнал социологии и социальной антропологии.* Том I, 1998. № 2. URL : <http://www.old.jourssa.ru/1998/2/home.html> (дата обращения: 26.12.2016).
25. Буренко М. С. Формування суб'єктності майбутніх тренерів-викладачів у процесі вивчення циклу професійно-орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2012. 224 с.

26. Вачевський М.В. Теоретико методичні засади формування у майбутніх маркетологів професійних ознак суб'єктності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2008. 41 с.
27. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. К. ; Ірпінь : Перун, 2003. 1440 с.
28. Вербицкий А.А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы : материалы к четвертому заседанию методологического семинара, 16 ноября 2004 г. М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов Московского государственного института стали и сплавов (технологического университета), 2004. 86 с.
29. Вербицкий А.А. Концепция знаково-контекстного обучения в вузе. *Вопросы психологии*. 1987. № 5. С. 31–39.
30. Винницький М. Чим відрізняється «силабус» від РТП іНМК? PhD Києво-Могилянська Академія. Літня школа Профі+ 27.06.2017. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/Силабус-проти-РТП.pdf>
31. Вільхова Т. О. Становлення суб'єктності студента університету: автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.01 загальна педагогіка, історія педагогіки та освіти. Оренбург, 2007. 41 с.
32. Волкова Е. Н. Субъектность педагога (Теория и практика) : Дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Москва, 1998. 308 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/subektnost-pedagoga-teoriya-i-praktika>
33. Воляннюк Н.Ю. Психологічні засади професійного становлення : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.01. К., 2006. 411 с.
34. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа. СПб.: Наука, 1992. URL: <http://psylib.org.ua/books/gegel02/>
35. Глазачев С. Н., Кашлев С. С., Соколова Н. И. Субъектность как профессиональная компетентность педагога. *Вестник международной академии наук (русская*

- секция). 2011. Специальный выпуск. С. 20-25. URL: http://www.heraldrsias.ru/download/articles/04_Kashlev.pdf
36. Глас Д., Стенли Д. Статистические методы в педагогике и психологии [пер. с англ. Л.И. Хайрусовой; общ. ред. Ю.П. Адлера; посл. Ю.П. Адлера, А.Н. Ковалёва]. М. : Прогресс, 1976. 496 с.
 37. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.
 38. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. К. : АПН України, 1995. 45 с.
 39. Грабарь М.И., Краснянская К.А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы. М. : Педагогика, 1977. – 136 с.
 40. Данилко М. Т. Зміст і структура основних видів діяльності вчителя фізичного виховання. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. Х., 2001. № 28. С. 24-32.
 41. Демінська Л.О. Здоров'язберезувальна компетентність майбутнього вчителя фізичного виховання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт). К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. Вип. 10. С. 235–239.
 42. Дерка Т. Особливості професійної діяльності вчителів фізичної культури в США. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Педагогічні науки. 2016. № 2. С. 59-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2016_2_13
 43. Джгун Н. М. Підготовка майбутніх учителів в університетах Китайської Народної Республіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Х, 2012. 20 с.
 44. Диагностика парциальных позиций интернальности – экстернальности личности (Е. Ф. Бажин, Е. А. Голынкина, А. М. Эткинд) / Фетискин Н.П., Козлов В.В.,

Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М., 2002. С.14-19.

45. Довідник кваліфікаційних характеристик професій робітників : Наказ № 2264.К. : Державний комітет України з питань фізичної культури і спорту. Вип. 85. Спортивна діяльність [Чинний від, 17.10.2002]. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.12822.0>.
46. Додаток до Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (пункт 6 розділу І).
47. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
48. Ефремов И. И. Функции и роль авторитета как феномена социальной жизни. Философия и общество. Выпуск № 1 (38)/2005.
49. Ємець О. Активні методи навчання в фізкультурній освіті / О. Ємець. Теорія і методика фіз. виховання і спорту. 2002. № 2-3. С. 56-58. URL: </articles/2002/>
50. Єфіменко П. Б. Педагогічні умови забезпечення різнорівневої професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Х., 2003. 19 с.
51. Журат Ю.В. Педагогічні умови формування професійної суб'єктності у майбутніх учителів початкових класів: автореф. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти. К., 2012. 22 с. URL: <http://www.readera.org/reader/10181583>
52. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 р. № 3808-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР). № 14. 1994. С. 80.
53. Захаріна Є. А. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи: теорія та методика: монографія. Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2012. 439 с.

54. Зданевич Л. Реалізація компетентнісного підходу як одного з інструментів професійної підготовки майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі. *Педагогічний дискурс*. 2015. Вип. 18. С. 90-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2015_18_19
55. Зеленский В. В. Имаго. Толковый словарь по аналитической психологии (с английскими и немецкими эквивалентами). М. : Когито-Центр, 2008. URL : <http://vocabulary.ru/dictionary/11/word/imago> (дата обращения: 17.06.2015).
56. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 40 с.
57. Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека. *Эйдос : интернет-журнал*. 2006. 4 мая. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.htm>.
58. Зоткин А. О. Персональный сайт. Читая М. Фуко (Герменевтика субъекта) <https://sites.google.com/site/zotkin70/citatelskij-dnevnik-1/citaa-m-fuko-germenevtika-subekta>
59. Зубанова Н.Ю. Структура психологічної компетентності спортивного педагога / Н.Ю. Зубанова. *Физическое воспитание студентов творческих специальностей* : сб. науч. тр. X., 1999. № 1. С. 7–9.
60. Зубов Д. В. Субъектность как психолого-педагогическое условие развития интеллектуального потенциала педагога дополнительного образования) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Тамбов, 2009. 137 с.
61. Ігнатенко С.О. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування моральних якостей молодших школярів: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. О., 2007. 235 с.
62. Кант И. Критика чистого разума / Пер. с нем. Н. Лосского сверен и отредактирован Ц. Г. Арзаканяном и М. И. Иткиным; Примеч. Ц. Г. Арзаканяна.

М.: Изд-во Эксмо, 2007. 736 с.

63. Кант И. Сочинения. М., 1966. Т. 1.
64. Карелин А. Большая энциклопедия психологических тестов. М.: Эксмо, 2007. 416 с.
65. Карманчиков А. И. Факторы формирования педагогической ситуации. *Вестник ТГПУ*, 2010. № 12. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/factory-formirovaniya-pedagogicheskoy-situatsii> (дата обращения: 27.04.2013).
66. Карпюк Р.П. Підготовка вчителя фізичної культури до розв'язання професійних ситуацій: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Т., 2004. 20 с.
67. Карченкова М. В. Педагогічні умови формування суб'єктності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. К., 2006. 235 с.
68. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов: введение в психометрическое проектирование. К., 1994. 283 с.
69. Класифікатор професій ДК 003:2010 (На заміну ДК 003-2005) [Чинний]. К. Держспоживстандарт України, 2010. (Національні стандарти України).
70. Климов Е.А. Введение в психологию труда. М.: МГУ, 1988. 197 с.
71. Клопов Р.В. Проблема професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту в педагогічній теорії. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи: збірник наукових праць / за ред. П.В. Дмитренка, Л.Л. Макаренко. К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. № 86. С. 45–51.
72. Коган Л. Н. Цель и смысл жизни человека. М. : Мысль, 1984. 252 с.
73. Коджаспирова Г.Н., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь: для студентов высш. и сред. пед. учеб. заведений. М. : Академия, 2000. 176 с.
74. Кон И. С. Личность и ее самосознание. М.: Политиздат, 1984. 151 с. URL: <http://psylib.org.ua/books/konis01/txt00.htm#ch2>

75. Кондаков И. М. Создание психологических опросников с помощью статистического пакета SPSS for Windows 11.5.0 : учебно-методическое пособие [Электронный ресурс]. URL: <http://www.matlab.mgppu.ru/work/0028.htm> (дата обращения: 16.06.2016).
76. Конох А.П. Сутність та структура професійно-педагогічної компетентності як найвищого рівня суб'єктності. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. 2004. № 12. С. 20–28.
77. Корбен А. Мир Воображения (Mundus imaginalis). *Культурно-просветительский журнал «Дельфис»*. № 73 (1/2013). URL : <http://www.delphis.ru/journal/article/mir-voobrazheniya> (дата обращения: 16.06.2015).
78. Коржова Е. Ю. Психологическое познание судьбы человека. СПб.: Союз, 2002. 321 с.
79. Кошманова Т. С. Розвиток педагогічної освіти у США (1960–2000 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед.наук : 13.00.04. К., 2002. 40 с.
80. Ксенофонтова Е.Г. Исследование локализации контроля личностиновая версия методики “Уровень субъективного контроля”. *Психологический журнал*, Т.20, 2,1999.С. 103–114.
81. Ларіонова Н. Умови формування суб'єктності майбутніх соціальних педагогів у процесі підготовки. *Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць* / [За заг. ред. проф. В.І.Сипченка]. Вип. LXXI. Словянськ :ДДПУ, 2015. С.305-310. URL:<http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/238/1/%D0%9B%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B03.pdf>
82. Ленглер О. А. Субъектность человека: психолого-педагогические основы. *Молодой ученый*. 2012. №11. С. 440–442. URL: <http://www.moluch.ru/archive/46/5654/> (дата обращения: 23.09.2015).

83. Липский И. А. Социально-педагогическая ситуация: сущность, структура, управление. *Научные труды Государственного научно-исследовательского института семьи и воспитания*. М., 2004. Том I. С. 39–47.
84. Елисеев О.П. Локус контроля / Практикум по психологии личности. СПб., 2003. С.413–417.
85. Магруппова А.А. Организационно-педагогические условия формирования у студентов вузов физической культуры готовности к управленческой деятельности : дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Челябинск, 2000. 152 с.
86. Макаренко А.С. Из лекции «Воспитание в семье и школе» 8 февраля 1939 г. Хрестоматия по педагогике : учеб. пособ. для уч. педучилищ / [сост. С.Н. Полянский]. [изд. 2-е, испр. и доп.]. М. : Просвещение, 1972. С. 40–42.
87. Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности. М. : Педагогика, 1972. 336 с.
88. Макаренко А.С. Педагогическая поэма. Харьков : Прапор, 1979. 630 с.
89. Мазин В. Н. Методика определения целевых установок студентов к занятиям оздоровительными видами физической культуры. *Матеріали щорічної науково-технічної конференції серед викладачів, науковців, молодих учених і аспірантів ЗНТУ «Тиждень науки». Секція «Сучасні технології фізичного виховання та спорту»*, м. Запоріжжя, 21 квітня 2009. Запоріжжя, ЗНТУ. С. 337–339.
90. Мазин В. М. Формування культури професійної самореалізації майбутніх учителів фізичного виховання: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2008. 222 арк.
91. Маркелова Т. В. Субъектность как фактор успешности педагогической деятельности офицера Вооруженных сил: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Нижний Новгород, 2000, 145 с.
92. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя. Педагогика. 1990. № 8. С. 82–88.

93. Маркова А. К. Психология труда учителя. Книга для учителя. М. : Просвещение, 1993. 192 с.
94. Марцинковская Т. Д. История психологии : учеб.пособие для студентов высш. учеб. заведений. М. : Академия, 2002. 544 с.
95. Мешко О.І. Особливості суб'єктної складової професійної позиції майбутнього вчителя. URL: <http://vuzlib.com/content/view/993/94/>
96. Мешко Г. М. Мешко О. І. Суб'єктність майбутнього вчителя як важлива складова його професійної позиції. *Український науковий журнал «Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації»*. 2010. № 2. URL: <http://social-science.com.ua/article/252>.
97. Надтока О. О. Підготовка майбутніх тренерів-викладачів до виховної роботи у дитячо-юнацьких спортивних школах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2018. 241 с.
98. Назаров И. Ф. Педагогическая ситуация и ее аспекты // *Стать воспитателем: заметки о педагогическом мастерстве и путях овладения им*. Алма-Ата: Мектеп, 1980.120 с. URL: <http://nazarovilja.id1945.com/pedagogika/pedagogicheskaya-situatsiya-i-ee-aspekty.html> (дата обращения: 23.10.2014).
99. Нестеренко Г.О. Синергетичний вимір самореалізації особистості в умовах трансформації суспільства: Дис. ... канд. фил. наук: 09.00.03. Запоріжжя, 2002. 201 с.
100. Нова Українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Затверджені рішенням колегії МОН України № 10 від 27.10.2016]. Київ, МОН. 2016. 40 с.
101. Олимпийская хартия (в действии с 7 июля 2007 г.). Лозанна / Швейцария: Международный Олимпийский Комитет. 2007. 47 с.
102. Онопрієнко О.В. Формування базових професійних компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури у процесі вивчення фахових дисциплін :

автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Олександр Васильович Онопрієнко. Черкаси, 2009. 20 с.

103. Орловська О. В. Підготовка майбутнього вчителя до виховання толерантності в учнів старшої школи США:
104. Осадчая Т. Ю. Максименко И. Г. Физическое воспитание школьников в США : учеб. пособие для студентов вузов физ. воспитания и спорта. К.: Олимп. л-ра, 2008. 144 с.
105. Освітньо-професійна програма «Фізична культура» здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ступеня вищої освіти – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта / Педагогіка, спеціальність – 014 Середня освіта, предметна спеціальність – 014.11 Фізична культура, спеціалізація – організація спортивно-масової роботи. ДВНЗ Бердянський державний педагогічний університет [Надано чинності: Наказ від 02.06.2018 р. № 65]. Бердянськ, 2018. 11 с.
106. Освітньо-професійна програма здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ступеня вищої освіти – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/ Педагогіка, спеціальність 014.11 Середня освіта, предметна спеціальність – 014.11 Фізична культура. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» [Надано чинності: Наказ від 30.08.2016 р. № 57/06-14/С]. Івано-Франківськ, 2016. 11 с.
107. Освітньо-професійна програма здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ступеня вищої освіти – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/ Педагогіка, спеціальність 014.11 Середня освіта, предметна спеціальність – 014.11 Фізична культура. ДВНЗ «Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського» [Надано чинності: Наказ від 29.06.2016 р. № 88]. Кременчук, 2016. 63 с.
108. Освітньо-професійна програма здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ступеня вищої освіти – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/ Педагогіка,

- спеціальність 014.11 Середня освіта, предметна спеціальність – 014.11 Фізична культура. ДВНЗ «Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського» [Надано чинності: Наказ від 13.02.2018 №33]. Миколаїв, 2016. 17 с.
109. Освітньо-професійна програма здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ступеня вищої освіти – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/ Педагогіка, спеціальність 014.11 Середня освіта, предметна спеціальність – 014.11 Фізична культура. ДВНЗ «Тернопільський національний педагогічний університет імені Водомира Гнатюка» [Надано чинності: Наказ від 30.08.2017 №320-р]. Тернопіль, 2017. 19 с.
110. Павлов И. П. Полн. собр. соч. М. : АН СССР, 1951-1954. Т. 3, кн. 2. 438 с. URL :http://elib.gnpbu.ru/text/pavlov_pss_t3_kn2_1951/go,444;fs,1/ (дата обращения: 23.09.2015).
111. Павлюк Є.О. Аналіз професійного становлення майбутніх вчителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки // Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби України серія: педагогічні та психологічні науки. 2013. № 4(69). С. 191-207.
112. Павлюк Є.О. Концепція підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. №2(8). С. 187-193.
113. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. Основи практичної психології : підручник. К. : Либідь, 1999. 536 с.
114. Папуча В.М. Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя фізичного виховання у процесі фахової підготовки : дис. на здобуття наукового ступеня к.пед.н. : 13.00.04. Запоріжжя, 2010. 273 с.
115. Певна С. Є. Суб'єктна позиція як основа професійного становлення студента // Вісник Дніпропетровського Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2012. № 1 (3). С. 24–30.

116. Пелипчук С. М. Педагогічні умови формування суб'єктності майбутніх юристів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. К., 2006. 233 с.
117. Перепляотчиков Д. О. Підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту до організації діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04, 2011. 20 с.
118. Петунин О. В. Теоретические основы подготовки студентов к профессиональной деятельности учителя физической культуры: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. М., 1993. 36 с.
119. Петунин О. В. Формирование профессионального мастерства учителя физкультуры: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. М.: Просвещение, 1980. 112 с.
120. Плеханова А. В. Особенности субъектности личности руководителей. URL: http://psihologia.biz/psihologiya-psihologiya-obschaya_693/plehanova-osobennosti-subyektности-lichnosti-19786.html (дата обращения: 23.09.2015).
121. Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов: учеб. пособие для вузов. М.: ВЛАДОС-пресс, 2004. 365 с.
122. Подоксенов Д. В. Суверенность, сообщение и смысл в работах Ж. Батая. Альманах современной науки и образования. Тамбов: Грамота, 2011. № 8. С. 37-40.
123. Пономарьов В. О. Формування професійної суб'єктності майбутнього тренера з атлетичної гімнастики у процесі фахової підготовки : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Запоріжжя, 2010. 261 с.
124. Попов О. А. Пример вычисления норм теста. Сайт «Статистика в педагогике и психологии». URL: http://psystat.at.ua/Articles/Norm_calculation.doc. (дата обращения: 23.09.2015).
125. Порадник щодо заповнення відомостей самооцінювання освітньої програми (для закладів вищої освіти). Національне агентство із забезпечення якості вищої

освіти. 2019. 43 с. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/порадник_121119.pdf

126. Постникова В. М. Хозяинов Г.И. Трудности, встречающиеся в работе начинающих тренеров и преподавателей физической культуры. *Юбилейный сборник научных трудов молодых ученых и студентов РГАФК*. М.: 1998. С. 148-152.
127. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1434870000112510>.
128. Про загальну середню освіту: Закон України № 651-XIV від 13.05.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
129. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів: Наказ МОН № 665 від 01.06.13 року. URL: <https://osvita.ua/legislation/other/37302/print/>.
130. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print>.
131. Професійна освіта: Словник: навч. посіб. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін.; За ред. Н.Г. Ничкало. К.: Вища шк., 2000. 380 с.
132. Равен Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие, реализация: пер. с англ. М.: Когнито-Центр, 2002. 396 с.
133. Равен Д. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы: пер. с англ. 2-е изд., испр. М.: Когито-Центр, 2001. 142 с.
134. Радкевич В.О. Компетентнісна основа державних стандартів професійно-технічної освіти. Розроблення Державних стандартів професійно-технічної освіти нового покоління: проблеми та перспективи: матеріали круглого столу, 28 жовтня 2010 р. К., 2010. URL: <http://ipto.kiev.ua/index.php?option=comcontent&task=view&id=69&Itemid=6>

135. Рівні Національної рамки кваліфікацій. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/nacionalna-ramka-kvalifikacij/rivni-nacionalnoyi-ramki-kvalifikacij>
136. Романова Е. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы. 2-е изд. СПб. : Питер, 2003. 464 с.
137. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. СПб.: Питер, 2003.
138. Рябикина З. И. Личность. Личностное развитие. Профессиональный рост. Краснодар: КубГУ, 1995
139. Рябикина З. И., Фоменко Г. Ю. Субъектно-бытийный подход: преемственность традиций. *Человек. Сообщество. Управление*. 2009. № 4. С. 26–37. URL: http://chsu.kubsu.ru/arhiv/2009_4/2009_4_RyabikinaFomenko.pdf (дата обращения: 23.04.2016).
140. Рябченко Л. О. Управління самостійною пізнавальною діяльністю вчителів загальноосвітніх закладів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Х., 2011. 220 с.
141. Салов В.О. Письменкова Т.О. Засоби діагностики як складова стандартів вищої освіти. *Науковий вісник НГУ*. 2011. № 3. С. 132–136.
142. Сарджвеладзе Н.И. Личность и её взаимодействие с социальной средой. Тбилиси: «Мецниереба», 1989. URL: <http://psylib.org.ua/books/sarjv01/txt04.htm>
143. Сватъев А.В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього до професійної діяльності: дис. ... канд. пед. н.: спец. 13.00.04. Запоріжжя, 2013. 564 с.
144. Северіна Т. М. Методична система забезпечення ефективності процесу ціннісної детермінації особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2011. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_2_13.
145. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль “Направленность”. (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). К. : Миллениум, 2004. 521 с.

146. Словарь-справочник педагогических инноваций в образовательном процессе / [сост. Л.В. Трубайчук]. М. : Восток, 2001. 81 с.
147. Спенсер Л., Спенсер С. . Компетенции на работе : пер. с англ. М. : НИРРО, 2005. 384 с.
148. Степанова О.Н. Маркетология спорта: инструментарий социолога (применение методов математической статистики для решения прикладных маркетинговых задач). М. : Советский спорт, 2003. 72 с.
149. Степанченко Н. І. Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах: Дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 629 с.
150. Субъектность / В. А. Петровский. Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах [Ред.-сост. Л. А. Карпенко. Под общ. ред. А. В. Петровского]. М. : ПЕР СЭ, 2006. 176 с. URL : <http://vocabulary.ru/dictionary/852/word/subektnost> (дата обращения: 23.09.2015).
151. Сутула В.А., Кириенко В.А., Жадан А.Б., Ивакин Т.А. Физическая культура: исторические предпосылки возникновения современного спорта. *Физическое воспитание студентов творческих специальностей: Сб. науч. тр. под ред. С.С. Ермакова*. Харьков: ХХПИ, 2000, № 23. с. 34-38.
152. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект). Запоріжжя: ЗДУ, 2003. 442 с.
153. Сущенко А.В. Теоретико-методичні основи гуманізації педагогічної діяльності вчителя в основній школі : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Х., 2004. 422 с.
154. Твардовский К. Образы. Воображение как познавательная возможность: как возможно творческое воображение? М., 2001. URL : http://www.philosophy.ru/library/image/sb_image2001.html (дата обращения: 23.10.2014).

155. Тест на асертивність [Електронний ресурс]. URL: <http://psv.com.ua/test-na-assertivnost/> (дата звернення: 23.09.2016).
156. Тітов І. Г. Розвиток творчої уяви молодших школярів як компонент становлення їхньої суб'єктності: автореф. дис. ... канд. психолог. наук: спец. 19.00.07. К., 2007. 23 с.
157. Тлумачний словник української мови: понад 12500 статей (близько 40000 слів) / за ред. В. С. Калачника. 2-ге вид., випр. і доп. Х. : Прапор, 2005. 992 с.
158. Тонне О. Ш. Професійно важливі якості педагога вищого навчального закладу. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 2015, Вип. 40 (93). С. 513–519.
159. Узнадзе Д. Н. Психология установки. СПб.: Питер, 2001. 416 с. (Серия «Психология-классика»).
160. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси : Изд-во АН Гр.ССР, 1961. 210 с.
161. Уидетт С. С. Холлифорд. Руководство по компетенциям : пер. с англ. М. : НИРО, 2004. 228 с.
162. Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения. М. : Просвещение, 1968. 558 с.
163. Фазлеев Н. Ш. Компетентно ориентированный подход к профессиональной подготовке педагога по физической культуре и спорту. *Теория и практика физ. культуры*. 2005. № 12. С. 9-12.
164. Федик О.В. Формування здібностей до тренерської діяльності у майбутніх учителів фізичної культури: Дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Івано-Франківськ, 2003. 188 с.
165. Федик О.П. Психологічні особливості професійної підготовки студентів до майбутньої спортивно-педагогічної діяльності: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. К., 1999. 16 с.

166. Фидельский В. В. Теория и практика подготовки будущих учителей к физическому воспитанию учащихся: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. – М., 1993. 40 с.
167. Филанковский В.В. Теория и практика формирования профессиональной готовности учителя физической культуры : диссертация ... доктора пед. наук : 13.00.01, 13.00.04. Ставрополь, 2000. 456 с.
168. Фоменко Г. Ю. Личность в экстремальных условиях: два модуса бытия. Краснодар: КубГУ, 2006.
169. Фромм Э. Душа человека. М.: Республика, 1992,
170. Фромм Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики. Минск: Коллегиум, 1992.
171. Фуко М. Воля к истине. По ту сторону знания, власти и сексуальности. М.: Магистериум-Касталь, 1996.
172. Фуко М. Герменевтика субъекта. Пер. с фр. – СПб.: Наука, 2007. 677 с.
173. Хартия основных прав Европейского Союза Торжественная прокламация (Ницца, 7 декабря 2000 года). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524
174. Хозяинов Г. И. Мастерство педагога в процессе образования и обучения: моногр. М.: Физ. культура, 2006. 206 с.
175. Храпова В. А. Регионализм как форма проявления субъектности (феноменологический взгляд на герменевтические исследования М. Фуко). Logos et Praxis. 2017. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/regionalizm-kak-forma-proyavleniya-subektnosti-fenomenologicheskiiy-vzglyad-na-germenevticheskie-issledovaniya-m-fuko> (дата обращения: 13.11.2019).
176. Хромов А. Б. Экспериментальная психология. Методические указания к выполнению контрольного задания для студентов специальности 030301. Курган: Курганский государственный университет, 2010. 40 с.

177. Цимбал О. Ю. Психолого-педагогічні умови формування суб'єктної позиції студента в процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу : автореф. дис ... канд. пед. наук:13.00.04. Черкаси : Б.в., 2011 . 20 с.
178. Чопик Т.В. Класифікація теоретико-методичних основ фахової підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2013. № 6. С. 59-63. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/PPMB_2013_6_12.pdf
179. Шарова Л. М. Формирование профессионально-этической культуры будущего учителя в процессе педагогического общения: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 – Брянск, 2003. 189 с.
180. Шехавцова С. О. Педагогічні умови формування суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки. *Електронне наукове фахове видання «Науковий вісник Донбасу»*. 2014. № 4 (28). URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN28/> (дата обращения: 23.04.2016).
181. Шехавцова С. О. Дослідження стану сформованості суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III (21), Issue: 43. С. 58–61.
182. Шехавцова С. О. Становлення суб'єктності студента до професійно-педагогічної діяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: за матеріалами V Міжнар. наук.-практ. конф. "Ціннісні пріоритети освіти: виклики XXI століття"* : зб. наук. пр. № 20 (231) жовт. 2011. Педагогічні науки. Ч. 3 / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка ; [голов. ред.: Курило В. С. ; редкол.: Савченко С. В. (заст. голов. ред.), Бур'ян М. С. та ін.]. Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2011. С .167-172.
183. Шиян Б. М. Теоретико-методичні основи підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних навчальних закладах: Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 1997. 50 с.

184. Шматко Н. А. Габитус в структуре социологической теории. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 1998. № 2. С. 60–70. URL : <http://bourdieu.name/content/shmatko-na-gabitus-v-strukture-sociologicheskoy-teorii> (дата обращения: 18.06.2015).
185. Щукина М. А. Особенности развития субъектности личности в подростковом возрасте : диссертация ... канд. псих. наук : 19.00.13. Тюмень, 2004. 168 с.
186. Щукина М. А. Субъектный поход к саморазвитию личности: Возможности теоретического понимания и эмпирического изучения. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*, 2014. Т. 11. № 2. С. 7–22.
187. Юнг К.-Г. Человек и его символы [пер. с англ.]. СПб. : Б.С.К., 1996. 216 с.
188. Ядов В. А. О различных подходах к концепции личности и связанных с ними различных задачах исследования массовых коммуникаций. *Личность и массовые коммуникации*. Вып. III. Тарту, 1969. С. 6–13.
189. Ядов В. А. Семенов А. А., Водзинская В. В., Каюрова В. Н. и др. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности: Диспозиционная концепция. 2-е изд. М.: ЦСПиМ, 2013. 376 с.
190. A Guide to Writing Competency Based Training Materials. – Melburn : National Volunteer Skills Centre, 2003. 82 p.
191. Bytsuk V. Results of research about forming professional subjectivity of future physical education teachers. *International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE)*. Volume 6, Issue 10, October 2019, PP 01-06. DOI: <http://dx.doi.org/10.20431/2349-0381.0610008>.
192. Bytsuk V., Mazin V. Pedagogical conditions for formation of professional subjectivity of future physical education teachers. *International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE)*. Volume 6 Issue 7, June 2019, PP 7-13. DOI: <http://dx.doi.org/10.20431/2349-0381.0607002>.
193. Child Trends. Workforce connections: Key soft skills that foster youth workforce success (Июнь 2015).

194. Competency based approach to staffing. – Saskatchewan : Saskatchewan Crop Insurance Corporation. 102 p.
195. Cross-Country Survey on Soft Skills Mostly Required by Companies to Medium/High Skilled Migrants. Methodological approach for a common framework of So Skills at work (Сентябрь 2015)
196. Crozier M. Frieberg E. L'Acteur et le Système: les contraintes de l' action collective. Paris: Éditions du Seuil, 1977. – URL: http://mip-ms.cnam.fr/servlet/com.univ.collaboratif.utils.LectureFichiergw?ID_FICHIER=1295877017933 (the date of treatment: 18.06.2015).
197. Education and Social Progress. Skills for Social Progress The Power of Social and Emotional Skills (March 10, 2015).
198. Kircher, Julia (2012) Subjektbildung in der Wissensgesellschaft. Masterarbeit, University of Vienna. Fakultat für Philosophie und Bildungswissenschaft BetreuerIn: Sattler, Elisabeth
199. Likert R. A Simple and reliable method of scoring the Thurstone attitude scales / R. Likert, S. Roslow, G. Murphy. *The Journal of Social Psychology*. 1934. Vol 5. p. 228-238. doi:10.1080/00224545.1934.9919450 (дата обращения: 23.09.2016).
200. National Board for Professional Teaching Standard. — URL: http://www.nbpts.org/the_standards/standards_by_cert.
201. National Business Education Association. This We Believe About Teaching the Soft Skills: Human Relations, Self-Management, and Workplace Enhancement Policy Statement 67.
202. National Standards for beginning physical education teacher. Reston, VA: NASPE, 1996. 30 p.
203. Siedentop D. Tannehill D. Developing teaching skills in physical education. MountainView, CA: Mayfield, 1999. 380 p.
204. StatSoft Inc. Электронный учебник по статистике. Москва: StatSoft Inc., 2012. – URL: <http://www.statsoft.ru/home/textbook/default.htm>

205. Task Force on teaching as a profession. A nation prepared: Teachers for the 21st century. New York: Carnegie Corporation of New York, 1986. 26 p.
206. The definition of soft skills (Декабрь 2016).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для визначення ознак професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання (для академічного персоналу)

Оберіть у кожному компоненті 3–8 найбільш важливих з погляду професійної підготовки фахових компетентностей та оцініть їх порівняльну значущість у балах від 1 – (мінімум) до 8 (максимум).

№ з/п	Ознаки професійної суб'єктності вчителя фізичного виховання	Бал
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		

Додаток Б

Бланк методики експертної оцінки професійно-педагогічних якостей майбутнього вчителя фізичного виховання

_____ (ПІБ експерта)

_____ (посада)

Шановний Експерте!

Вам належить оцінити рівень розвитку професійно-педагогічних якостей майбутнього вчителя фізичного виховання. Для цього необхідно проаналізувати, що і як робить студент, яких результатів він досягає.

Вам пропонується оцінити низку тверджень, що відображають окремі дії та якості, необхідні для професійної діяльності, використовуючи п'ятибальну шкалу:

5 – дуже високий ступінь вираженості зазначеної у твердженні характеристики. Вона виявляється в більшості ситуацій, є стійкою, цілком відповідає типовим якостям і поведінці. Відповідь експерту – «так».

4 – високий ступінь вираженості характеристики. Вона часто виявляється в педагогічних ситуаціях. Іноді трапляються випадки, коли якості або поведінка не відповідають твердженням. Відповідь експерту – «скоріше так, ніж ні».

3 – середня ступінь вираженості характеристики. У деяких ситуаціях якості й поведінка відповідають твердженням, а в деяких – ні. Відповідь експерту – «середнє значення».

2 – слабка ступінь вираженості характеристики. Вона рідко виявляється в педагогічних ситуаціях. Поведінка та якості лише іноді відповідають твердженням. Відповідь експерту – «скоріше ні, ніж так».

1 – характеристика не представлена в діяльності. Якості та його поведінка не відповідають змісту твердження. Відповідь експерту – «ні».

Відзначайте Вашу відповідь знаком «+» у відповідному стовпчику.

Критерій оцінювання	Оцінка				
	1	2	3	4	5
Рівень психологічної суб'єктності студента до самостійної професійної діяльності					
Чіткість професійно-особистісних цілей					
Сформованість професійно-особистісних цінностей					
Самостійність у набутті професійних знань					

Додаток В
Бланк опитувальника
«Рівень професійної суб'єктності
майбутнього вчителя фізичного виховання»

Стать _____

Вік _____

Інструкція. Вам пропонується низка висловлювань. Прочитайте їх і визначте, наскільки Ви згодні або не згодні з ними. Схарактеризуйте ступінь Вашої згоди в балах: 5 = «Напевно»; 4 = «Згоден»; 3 = «Важко сказати»; 2 = «Не згоден»; 1 = «Зовсім не згоден».

Твердження	Шкала
Я вважаю, що в професії вчителя фізичного виховання найбільш повно реалізуються мої задатки та здібності	1 2 3 4 5
Замислюючись над майбутнім, я чітко уявляю себе в професійній діяльності через 10 років	1 2 3 4 5
Я вважаю, що зможу підтримувати дисципліну на уроці в будь-якому разі	1 2 3 4 5
Я вважаю, що зможу бути наставником для учнів. У мене є, що їм передати	1 2 3 4 5
Вважаю, що праця вчителя фізичного виховання є шанованою та корисною	1 2 3 4 5
Вважаю, що вчитель фізичного виховання має виявляти свою педагогічну позицію в будь-якій ситуації навчального процесу	1 2 3 4 5
Вибір спеціальності, за якою я навчаюсь, є виключно моїм власним рішенням	1 2 3 4 5
Я рідко відчуваю розчарування від своїх рішень	1 2 3 4 5
Не можу переступити через свої принципи навіть заради досягнення матеріального благополуччя	1 2 3 4 5
Я внутрішньо переконаний у своїх діях у тій чи іншій складній ситуації	1 2 3 4 5
Я планую прославитися, стати популярним, відомим, шанованим завдяки своїй професійній діяльності	1 2 3 4 5
Я збираю й систематизую матеріали, які можуть бути корисними в моїй майбутній професійній діяльності	1 2 3 4 5
Переконаний, що професійний розвиток має тривати протягом усього	1 2 3 4 5

МОГО ЖИТТЯ	
Я вважаю, що додаткова освіта мені буде вкрай потрібна	1 2 3 4 5
Вважаю, що зможу стати заможною та шанованою людиною завдяки своїй професії	1 2 3 4 5

Кількість балів, яку можна отримати, – від 21 до 105.

Сума балів є показником того, наскільки сформований ваш особистісний компонент ППК, зокрема:

Менше ніж 50 балів – 1 бал.

50–62 бали – 2.

63–70 балів – 3.

71–80 балів – 4.

81 бал і більше – 5.

Додаток Д

Методика «Педагогічні ситуації» (Р. С. Немов)¹

Методика надає змогу визначити педагогічні здібності студентів на основі того, як вони вирішують проблемні ситуації, що зазначені в цій методиці. Перед початком дослідження студенти отримують таку інструкцію: «Перед вами – низка складних педагогічних ситуацій. Після ознайомлення з кожною із них Вам необхідно вибрати з-поміж запропонованих варіантів такий, який, на Вашу думку, буде найбільш ефективним з педагогічного погляду. Якщо жоден із запропонованих варіантів Вас не влаштує, то можна вказати свій, оригінальний у двох нижніх рядках після всіх перерахованих відповідей. Це, як правило, буде 7-й та наступні варіанти відповідей на ситуацію».

Ситуація 1

Ви почали урок, усі учні заспокоїлися, настала тиша, незабаром у класі хтось голосно засміявся. Коли ви, не встигнувши нічого сказати, здивовано подивились на учня, який засміявся, він, дивлячись вам прямо в очі, заявив: «Мені завжди смішно дивитись і хочеться сміятись, коли ви починаєте вести заняття». Як ви відреагуєте на це? Виберіть та відмітьте мовну реакцію, що найбільше підходить із запропонованих нижче.

1. «Ось тобі і на!»
2. «А що тобі смішно?»
3. «Та, заради Бога!»
4. «Ти що, дурник?»
5. «Люблю веселих людей».
6. «Я рад(а), що створюю тобі веселий настрій».
7. _____

Ситуація 2

На початку занять або вже після того, як ви провели декілька занять, учень заявляє вам: «Я не думаю, що ви, як педагог, зможете нас чогось навчити». Ваша реакція:

1. «Твоя справа – вчитися, а не вчити вчителя».
 2. «Таких, як ти, я, звичайно, нічого не можу навчити».
 3. «Можливо, тобі краще перейти в інший клас або вчитися в іншого вчителя?»
 4. «Тобі просто не хочеться вчитися».
 5. «Мені цікаво знати, чому ти так вважаєш?»
 6. «Давай поговоримо про це більш детально. У моїй поведінці, мабуть, є щось таке, що наводить тебе на подібну думку».
-

¹ Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач: навч. посіб. / Л. О. Мільто. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. С. 132.

7. _____

Ситуація 3

Вчитель дає учню завдання, а той не хоче його виконувати й при цьому заявляє: «Я не хочу цього робити!». Якою може бути реакція вчителя?

1. «Не хочеш – змусимо!»
2. «Для чого ж ти тоді прийшов учитися?»
3. «Тим гірше для тебе, залишайся неуком. Твоя поведінка схожа на поведінку людини, яка на зло своєму обличчю хотіла б відрізати собі носа».
4. «Ти усвідомлюєш, чим це може для тебе закінчитися?»
5. «Не міг би ти пояснити, чому?»
6. «Давай сядемо та обговоримо – можливо, ти й маєш рацію».
7. _____

Ситуація 4

Учень розчарований своїми навчальними успіхами, сумнівається у своїх здібностях і в тому, що йому будь-коли вдасться як слід зрозуміти та освоїти матеріал. Він говорить учителю: «Як ви вважаєте, чи вдасться мені коли-небудь вчитися на відмінно та не відставати від інших учнів у класі?». Що має на це відповісти йому вчитель?

1. «Якщо чесно, сумніваюсь».
2. «О, так, звичайно, у цьому ти можеш не сумніватися».
3. «У тебе чудові здібності, і я покладаю на тебе великі сподівання».
4. «Чому ти сумніваєшся в собі?»
5. «Давай поговоримо та з'ясуємо проблеми».
6. «Багато залежить від того, як ми з тобою будемо працювати».
7. _____

Ситуація 5

Учень говорить учителю: «На два найближчих уроки, які ви будете проводити, я не піду, оскільки хочу піти на концерт (варіанти: погуляти з друзями, побувати на спортивних змаганнях як глядач, просто відпочити від школи)». Як потрібно відповісти йому?

1. «Спробуй тільки!»
2. «Наступного разу тобі доведеться прийти до школи з батьками».
3. «Це – твоя справа, тобі ж складати екзамен (залік). Все одно ти змушений будеш звітувати за пропущені заняття».
4. «Мені здається, що ти дуже несерйозно ставишся до занять».
5. «Можливо, тобі краще взагалі залишити школу?»
6. «А що ти збираєшся робити далі?»
7. «Мені цікаво знати, чому відвідування концерту (прогулянка з друзями, спортивні змагання) для тебе більш цікаві, ніж заняття у школі».

8. «Я тебе розумію: відпочивати, ходити на концерти, бувати на змаганнях, спілкуватися з друзями, дійсно, цікавіше, ніж навчатися у школі. Але я хотів(ла) би знати, чому це так важливо саме для тебе».

9. _____

Ситуація 6.

Учень, побачивши вчителя, коли той увійшов до класу, каже йому: «Ви виглядаєте дуже втомленим». Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Я вважаю, що з твого боку некоректно робити мені такі зауваження».
2. «Так, я погано себе почуваю».
3. «Не хвилюйся за мене, краще на себе подивися».
4. «Я сьогодні погано спав, у мене багато роботи».
5. «Не хвилюйся, це не завадить нашим заняттям».
6. «Ти дуже уважний, дякую за турботу!»
7. _____

Ситуація 7

«Я відчуваю, що заняття, які ви ведете, не допомагають мені», – говорить учень вчителю й додає: «Я взагалі думаю кинути заняття». Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Припини говорити дурниці!»
2. «Нічого собі, додумався!»
3. «Можливо, тобі знайти іншого вчителя?»
4. «Я хотів би знати більш детально, чому в тебе виникло таке бажання?»
5. «А що, як нам спробувати попрацювати разом над вирішенням твоєї проблеми?»
6. «Можливо, твою проблему можна вирішити якимось інакше?»
7. _____

Ситуація 8

Учень говорить учителю, демонструючи надмірну самовпевненість: «Немає нічого такого, що я не міг би зробити, якби захотів. У тому числі мені неважко засвоїти предмет, що Ви викладаєте». Якою має бути на це репліка вчителя?

1. «Ти занадто добре думаєш про себе».
2. «З твоїми-то здібностями? – Сумніваюся!»
3. «Ти, мабуть, відчуваєш себе досить упевнено, якщо заявляєш так?»
4. «Не сумніваюся в цьому, оскільки знаю: якщо ти захочеш, то в тебе все вийде».
5. «Це, мабуть, вимагатиме від тебе великих зусиль».
6. «Надмірна самовпевненість заважає справі».
7. _____

Ситуація 9

У відповідь на зауваження вчителя учень відповідає, що для засвоєння предмета йому не потрібно багато працювати: «Мене вважають досить здібною людиною». Що на це повинен відповісти учитель.

1. «Це не про тебе».
2. «Ті труднощі, які ти до цього часу відчував, і твої знання зовсім не свідчать про це».
3. «Багато людей вважають себе досить здібними, але далеко не всі насправді є такими».
4. «Я радий(а), що ти такої думки про себе».
5. «Це повинно змусити тебе докладати більш зусиль до навчання».
6. «Це звучить так, ніби ти сам не дуже віриш у свої здібності».
7. _____

Ситуація 10

Учень каже вчителю: «Я знову забув принести зошит (виконати домашнє завдання тощо)». Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Ну ось, знову!»
2. «Чи не здається це тобі проявом безвідповідальності?»
3. «Думаю, тобі час ставитися до справи більш серйозно».
4. «Я хотів(ла) б знати, чому?»
5. «У тебе, мабуть, не було для цього можливості?»
6. «Як ти вважаєш, чому я щоразу нагадую про це?»
7. _____

Ситуація 11

Учень у розмові з учителем говорить йому: «Я хотів би, щоб ви ставилися до мене краще, ніж до інших учнів». Як має відповісти учитель на подібне прохання учня?

1. «Чому це я маю ставитися до тебе краще, ніж до всіх інших?»
2. «Я зовсім не збираюся грати в улюбленців та фаворитів!»
3. «Мені не подобаються люди, які заявляють подібні речі».
4. «Я хотів(ла) б знати, чому я маю особливо виділяти тебе серед інших учнів?»
5. «Якби я сказав(ла), що люблю тебе більше, ніж інших учнів, ти почувався б від цього ліпше?»
6. «Як ти думаєш, як насправді я до тебе ставлюся?»
7. _____

Ситуація 12

Учень, висловивши свої сумніви з приводу можливості успішного засвоєння ним предмету, говорить: «Я сказав вам про те, що мене турбує. Тепер ви скажіть, у чому причина цього й що мені робити далі?» Що на це має відповісти учитель?

1. «У тебе, як мені здається, комплекс неповноцінності».
2. «У тебе немає ніяких підстав для хвилювання».

1	4	3	4	2	5	5	-	-
2	2	2	3	3	5	5	-	-
3	2	3	4	4	5	5	-	-
4	2	3	3	4	5	5	-	-
5	2	2	3	3	2	4	5	5
6	2	3	2	4	5	5	-	-
7	2	2	3	4	5	5	-	-
8	2	2	4	5	4	3	-	-
9	2	4	3	4	5	4	-	-
10	2	3	4	4	5	5	-	-
11	2	2	3	4	5	5	-	-
12	2	3	4	5	4	5	-	-
13	3	2	4	4	5	4	5	-
14	2	2	3	4	4	5	-	-

Примітка. Особисті відповіді оцінюються окремо, відповідні оцінки додаються до загальної суми балів. Здатність правильно вирішувати педагогічні завдання визначається за сумою балів, набраною студентами за всіма 14 педагогічними ситуаціями, поділеною на 14.

Якщо студент отримав середню оцінку вище від 4,5 балу, то його педагогічні властивості (за цією методикою) вважаються високорозвиненими.

Якщо середня оцінка перебуває в інтервалі від 3,5 до 4,4 балу, то педагогічні властивості вважаються середньо розвиненими.

Нарешті, якщо середня оцінка виявилася менше ніж 3,4 балу, то педагогічні властивості розглядаються як слабо розвинені.

Додаток Е

Методика «УРСЛ»

Инструкция: Перед Вами список утверждений о том, как люди себя ведут, что-то делают или чувствуют. Пожалуйста, прочитайте внимательно каждое из утверждений и решите, насколько они верны по отношению к Вам. Напротив каждого утверждения поставьте «галочку» в одну из колонок в зависимости от того, насколько часто так с вами бывает: всегда (постоянно), часто, иногда, редко, никогда. Пожалуйста, не пропускайте ни одного утверждения. При возникновении затруднений с ответом, выберите наиболее подходящий вариант.

Утверждения	Всегда, постоянно	Часто	Иногда	Редко	Никогда
Я полон энергии и желания действовать					
Я живу в гармонии с собой – знаю, какую работу хочу выполнять, каких друзей иметь и вообще, что для меня важно.					
Я задумываюсь, как влияют мои поступки на окружающих людей.					
Бывает, что люди предъявляют ко мне такие требования, которые меня возмущают, но я оказываюсь не в состоянии защищать себя, утверждать свое право на собственные желания и мысли.					
Я строго слеую тем правилам, которые считаю справедливыми, и борюсь с теми, которые считаю несправедливыми.					
В жизни я имею очень ясные цели и намерения.					
Мои отношения с окружающими меня людьми вызывают у меня беспокойство и растерянность.					
У меня обо всем есть собственное мнение.					
Я волнуюсь, что не смогу позаботиться о себе, если потеряю важных в моей жизни людей.					
То, что я делаю, и то, что происходит в моей жизни, является достаточно значимым для меня.					
В сложных обстоятельствах я предпочитаю подождать, пока проблемы решатся сами собой.					
Если для достижения моих целей приходится «перешагивать» через других людей, я отказываюсь от таких целей или ищу другие пути их достижения.					
Мое настроение – чувствительный «прибор», меня легко выбить из колеи.					
В ожидании важных событий я стремлюсь заранее представить последовательность своих действий при том или ином развитии ситуации.					

Я думаю, в моей жизни не было бы столько проблем, если бы некоторые люди изменили их негативное отношение ко мне.					
Я самостоятельно принимаю решения.					
Я ловлю себя на том, что ничего не делаю, жду, пока дела решатся сами собой.					
При споре лучше всего удовлетворить интересы всех сторон в их общей точке.					
Мне многое не нравится в моих отношениях с окружающими, но я не в силах что-либо изменить.					
Я – автор своих поступков, своей жизни.					
Я думаю, что во мне нет ничего особенного.					
Если происходит конфликт, то, размышляя, кто в нем виноват, я начинаю с себя.					
Я сравниваю себя с другими людьми и доказываю себе, что я лучше, или, по крайней мере, не хуже других.					
Я не очень-то верю в себя, чувствую себя просто никчемным человеком.					
Мне нравится общаться с необычными людьми.					
Я довольно легко поддаюсь внушению, попадаю под влияние окружающих.					
Я задумываюсь над тем, каковы будут последствия моих поступков.					
У меня такое чувство, что я себя до конца не понимаю.					
В общении с людьми инициатива находится в моих руках.					
Я боюсь одиночества.					
Мне интересно жить.					
Если случается неудача, я анализирую, где же я неправильно поступил.					
У меня бывает такое чувство, что я не соответствую ожиданиям, которые предъявляют ко мне другие.					
Во мне мирно уживаются мои достоинства и недостатки.					
Я чувствую себя некомфортно в ситуации неопределенности.					
В обществе я чувствую себя уверенно, разговариваю спокойно без страха сказать какую-нибудь глупость или обнаружить пробел в знаниях.					
В тяжелые минуты я строю планы на будущее.					
Я легко «заражаюсь» чувствами окружающих: весельем, грустью, раздражением.					
Для меня абсолютно ясно, чего я хочу и к чему					

стремлюсь.					
Необходимость следования правилам вежливости отягощает, раздражает меня.					
Я сомневаюсь, что способен найти призвание и интересные цели в жизни.					
Разумнее делать что-либо привычным способом.					
В общении с людьми мне удастся отстаивать свое право на свободу.					
Бывает, что я застаю себя в ожидании, что люди позвонят или напишут мне.					
Мое мнение имеет вес в глазах окружающих.					
Бывает, про меня говорят, что я «сизу и жду у моря погоды».					
Каждый человек подчиняется каким-нибудь правилам и законам.					
Я сам кузнец своего счастья.					
Мне трудно противостоять мнению друзей, даже если я считаю, что они не правы.					
Думаю, я заслуживаю уважения.					
Мне трудно быть настолько свободным, чтобы быть самим собой.					
Бывает, я требую от людей то, на что сам не способен.					
Меня раздражает, если кто-то думает не так, как я.					
Я боюсь отличаться от других.					
Мне не нравится, когда кто-то одевается не так, как я.					
Я живу настоящим и меня не думаю, каким в действительности окажется мое будущее.					
Я чувствую себя никому не нужным.					
Обстоятельства сильнее нас.					
Окружающие меня люди гораздо более привлекательны, чем я.					
Я боюсь оказаться «белой вороной», поэтому стремлюсь не выделяться и веду себя так, как близкие окружающие меня люди.					
Бывает я ловлю себя на том, что сначала делаю что-то, а потом думаю.					

Номера утверждений	Количество баллов
1, 2, 3, 5, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 25, 27, 29, 31, 32, 34, 36, 37, 39, 43, 45, 47, 48, 50	Всегда – 4 балла Часто – 3 балла Иногда – 2 балла Редко – 1 балла Никогда – 0 баллов
4, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23, 24, 26, 28, 30, 33, 35, 38, 40, 41, 42, 44, 46, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61	Всегда – 0 баллов Часто – 1 балла Иногда – 2 балла Редко – 3 балла Никогда – 4 балла

Распределение утверждений опросника по шкалам

Шкалы	Номера утверждений	Поправочный коэффициент
Активность – реактивность	1, 4, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 26, 29, 38, 46, 48	1
Автономность – зависимость	8, 9, 15, 16, 22, 30, 43, 44, 49, 51, 54	1,18
Целостность – дезинтегративность	3, 12, 18, 22, 34, 52, 53, 55	1,63
Опосредствованность – непосредственность	2, 6, 14, 27, 28, 32, 37, 39, 40, 47, 56, 58, 61	1
Креативность – стандартность	20, 25, 31, 35, 41, 42, 54, 60	1,63
Самоценность – малоценность	10, 21, 23, 24, 33, 36, 41, 45, 50, 57, 59	1,18

Нормативные интервалы для опросника и их интерпретация

	Интервал данных	Краткая интерпретация результатов
Низкий результат	ниже $\mu - 2\sigma$	Испытуемый преимущественно проявляет себя как объект, преобладают объектные стратегии.
Средний результат	в пределах $\mu \pm 2\sigma$	Испытуемый способен довольно эффективно осуществлять субъектное самоуправление, но под давлением людей, обстоятельств или собственных психических состояний он может перейти к использованию объектных стратегий поведения.
Высокий результат	$\mu + 2\sigma$ и выше	Испытуемый преимущественно проявляет себя как субъект, преобладают субъектные стратегии.

Додаток Ж

Бланк методики незалежного оцінювання авторитетності студента стейкхолдерами (учнями та вчителями фізичного виховання) під час педагогічної практики

_____ (ПІБ студента-практиканта)

_____ (ПІБ респондента)

_____ (Статус респондента – вчитель або учень)

Вам належить оцінити авторитетність студента-практиканта.

Інформаційними джерелами слугують аналіз проведених уроків, а також спілкування з ним та результати його педагогічної діяльності.

Вам пропонується оцінити низку тверджень, що відображають Ваше ставлення до нього, використовуючи п'ятибальну шкалу.

5 – дуже високий ступінь згоди з приведеним висловлюванням. Ваша відповідь – «повністю так».

4 – високий ступінь згоди. Ваша відповідь – «скоріше так, ніж ні».

3 – середня ступінь згоди. Ваша відповідь – «не має чіткого ставлення».

2 – слабка ступінь згоди. Ваша відповідь – «скоріше ні, ніж так».

1 – виражена незгода. Ваша відповідь – «однозначно, ні».

Відзначайте Вашу відповідь, обвівши бал у відповідному стовпчику.

Критерій оцінювання	Оцінка				
	1	2	3	4	5
Я поважаю цього студента за його моральні чесноти принципівість, справедливість	1	2	3	4	5
Я не сумніваюся у професійних знаннях цього студента	1	2	3	4	5
Я впевнений, що рішення практиканта обдумані, доцільні та ефективні	1	2	3	4	5
Я готовий виконувати його команди, розпорядження та вказівки	1	2	3	4	5

Класичний
Приватний
Університет

Україна, 69002 тел. (061) 764-57-15
м. Запоріжжя, (0612) 63-99-73
Жуковського, 70 "Б" факс (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

CLASSIC
PRIVATE
UNIVERSITY

70 "B", Zhukovskogo st., tel. (061) 764-57-15
69002 Zaporizhja, (0612) 63-99-73
UKRAINE fax (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

№ _____

“ ____ ” _____ 20 ____ р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи аспірантки
Класичного приватного університету Бицок Вікторії Володимирівни
**«Формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного
виховання в процесі фахової підготовки»**

Запропоновані В. В. Бицок форми і методи формування професійної суб'єктності здобувачів освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Фізичне виховання) впроваджено в освітній процес Класичного приватного університету.

Зокрема, з 2016 року використовуються розроблені авторкою засоби діагностики сформованості професійної суб'єктності студентів.

У відповідності до авторських методичних рекомендацій проводяться семінарські та практичні заняття, спрямовані на стимулювання рефлексії здобувачів освіти, а також підвищення рівню їхньої суб'єктності через інтеріоризацію ними кращих зразків прояву педагогічної позиції найбільш успішних колег у мінливих ситуаціях освітнього процесу.

В освітній процес Класичного приватного університету впроваджено ідею авторки щодо організації студентів у спеціально створені мережеві групи з метою створення контрольованого конкурентного середовища. Реалізовується також ідея щодо обліку громадської активності студентів з визначенням рейтингу за підсумками навчального року. Окрім того, на основі авторських рекомендацій здійснюється супроводження самостійної роботи студентів, спрямування її на формування у них уміння визначати педагогічну позицію, добирати засоби педагогічної дії, а також корегувати свою педагогічну діяльність у відповідності до освітньої мети.

Впровадження теоретичних і методичних напрацювань В. В. Бицок в освітній процес довело їхню доцільність й високу ефективність в аспекті формування та розвитку професійної суб'єктності.

Ректор
Класичного
приватного університету

В.М. Огаренко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025, тел. (0332) 24-10-07, факс (0332) 72-01-23
e-mail: post@eenu.edu.ua, web: http://www.eenu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125102

30.09.2019 № 02-28/04/2559

на № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи аспірантки
Класичного приватного університету Бицюк Вікторії Володимирівни
«Формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного
виховання в процесі фахової підготовки»**

В освітньому процесі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки використовуються теоретичні і методичні напрацювання, обґрунтовані у дисертаційному дослідженні В. В. Бицюк.

Зокрема, в освітній процес включено змістові модулі, спрямовані на формування професійної суб'єктності майбутніх вчителів фізичного виховання.

При розробці програми навчальної практики студентів використано контекстно орієнтовані методичні рекомендації авторки з формування у студентів особистісних якостей, що лежать в основі професійної суб'єктності.

Також в підготовці майбутніх учителів фізичного виховання використано засоби оцінювання професійної суб'єктності, серед яких: авторський особистісний опитувальник та методика експертного оцінювання рівня цієї професійної якості під час виробничої практики здобувача освіти.

Досвід впровадження теоретичних і методичних розробок В. В. Бицюк в освітній процес вказує на їхню ефективність у плані формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Проректор з науково-педагогічної роботи
та міжнародних зв'язків

проф. Н. Павліха

Зелінська Олена 0332 72 0125

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
(УМСФ)

вул. Володимира Вернадського, 2/4, м. Дніпро, 49000
тел./факс: (056) 745-55-96; (0562) 47-17-91
E-mail: university.msf@gmail.com Код ЄДРПОУ 39568620

03.10.2019 № 10-38/01/1398 На № _____ від _____

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційної роботи аспірантки
Класичного приватного університету Бицюк Вікторії Володимирівни
«Формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного
виховання в процесі фахової підготовки»*

Матеріали дисертаційного дослідження Вікторії Володимирівни Бицюк використовуються в освітньому процесі Університету митної справи та фінансів з 2017 р. по сьогоднішній день.

Зокрема кафедрою фізичного виховання та спеціальної підготовки при плануванні освітнього процесу та підготовці до проведення практичних занять, використано:

– матеріали блоку змістових модулів «Підготовка та проведення занять зі спортивних дисциплін»; «Організація і проведення спортивно-масових заходів»;

– контекстно орієнтовані методичні рекомендації з формування у здобувачів освіти професійної суб'єктності.

Для виявлення рівню професійної суб'єктності студентів використовується розроблена В. В. Бицюк діагностична методика, що інтегрує методику експертного оцінювання рівня професійної суб'єктності, а також розроблений авторкою особистісний опитувальник.

Педагогічна ефективність запропонованих Вікторією Володимирівною Бицюк нововведень виявляється у підвищенні рівня теоретичних знань та практичних умінь здобувачів освіти.

*Проректор з наукової роботи,
професор, доктор юридичних наук*

Д.В. Приймаченко

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

вул. Клочківська, 99, м. Харків, 61058, тел./факс: (057) 705-23-01
E-mail: infiz@kharkov.ukrtel.net Код ЄДРПОУ 02928261

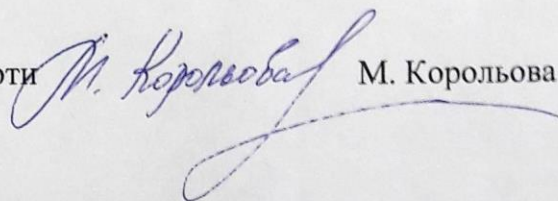
04.11.2019 № 793/01-16

Голові спеціалізованої вченої
ради Д17.127.04
Класичного приватного університету
доктору педагогічних наук, професору
Сущенку Андрію Віталійовичу

Харківська державна академія фізичної культури надає Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки Класичного приватного університету Бицюк Вікторії Володимирівни за темою «Формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки».

Додаток: Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження на 2 арк. в 2 прим.

Проректор
з науково-педагогічної роботи

М. Корольова

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної
роботи Харківської державної
академії фізичної культури

 М. Корольова
 " " 2019 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки Класичного приватного університету Бицюк Вікторії Володимирівни за темою «Формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки»

Комісія у складі:

Голова – завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор І.П. Масляк;

Члени комісії:

доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент І.О. Кузьменко;

доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання, кандидат наук з фізичного виховання та спорту Т.М. Бала,

цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження В.В. Бицюк на тему: «Формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки» використані викладачами кафедри теорії та методики фізичного виховання Харківської державної академії фізичної культури при підготовці і викладанні курсів дисциплін «Теоретико-методичні основи організації фізичного виховання різних груп населення» та «Підвищення спортивно-педагогічної майстерності».

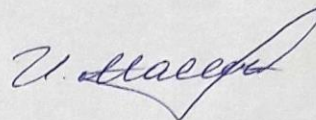
Прізвище, ім'я, по батькові автора впровадження	Найменування пропозиції	Ефект від впровадження
Бицюк Вікторія Володимирівна	Удосконалення змісту фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання (спеціальність 014 Середня освіта (Фізичне виховання)) за рахунок включення провідних положень авторської концепції формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання	Підвищення рівню теоретичної готовності майбутніх вчителів фізичного виховання до виконання професійних ролей і функцій у навчальній та позакласній роботі

	Удосконалення змісту практичних занять за рахунок квазіпрофесійних засобів та методів, спрямованих на стимулювання рефлексії здобувачів освіти з метою активації їхньої суб'єктної позиції	Підвищення рівню практичної готовності студентів до організації освітнього процесу у навчальній та позакласній роботі
	Удосконалення науково-дослідної роботи студентів під час педагогічної практики за рахунок використання ними розробленої авторкою системи оцінювання професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання	Підвищення рівню науково-дослідної компетентності студентів у контексті готовності до професійної діяльності

«___» _____ 2019 р.

Голова комісії

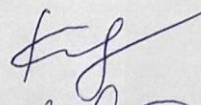
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор

І. Масляк

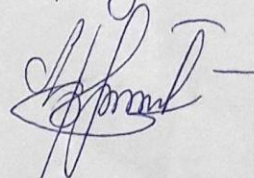
Члени комісії

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент

І. Кузьменко

кандидат наук з фізичного виховання та спорту

Т. Бала

Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи аспірантки
Класичного приватного університету Бицюк Вікторії Володимирівни
«Формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного
виховання в процесі фахової підготовки»

Обґрунтовані Вікторією Володимирівною Бицюк методи формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання впроваджено у 2015-2019 рр. в освітній процес навчально-наукового інституту фізичної культури і спорту ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Так, було використано квазіпрофесійні засоби та методи на семінарських та практичних заняттях, спрямованих на стимулювання рефлексії здобувачів освіти з метою активації їхньої суб'єктної позиції.

Окрім зазначеного, у відповідності до пропозицій авторки була організована взаємодія студентів у спеціально створених мережевих групах. Реалізовується також ідея щодо обліку громадської активності студентів з визначенням рейтингу за підсумками навчального року. На основі авторських рекомендацій здійснюється супроводження самостійної роботи студентів, спрямування її на формування уміння добирати засоби педагогічної дії, а також корегувати свою педагогічну діяльність у відповідності до освітньої мети.

Запропоновані В.В. Бицюк методи та засоби формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання показали свою результативність. Зокрема, результатом упровадження розробок аспірантки стало підвищення потреби студентів в професійному саморозвитку та особистісному зростанні.

Директор
 навчально-наукового інституту
 фізичної культури і спорту
 ДЗ «Луганський національний університет
 імені Тараса Шевченка»

Ю.М. Полулященко Ю.М. Полулященко

Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи аспірантки
Класичного приватного університету Бицюк Вікторії Володимирівни
«Формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного
виховання в процесі фахової підготовки»

Обґрунтовані Вікторією Володимирівною Бицюк методи формування професійної суб'єктності студентів впроваджено у 2015-2019 рр. в освітній процес кафедри управління фізичною культурою та спортом НУ «Запорізька політехніка»

Зокрема, на лекційних, семінарських та практичних заняттях дисциплін «Вступ до спеціальності», «Педагогіка фізичного виховання і спорту», «Спортивно-педагогічне вдосконалення», «Психологія фізичного виховання і спорту» було використано квазіпрофесійні засоби та методи навчання, спрямовані на активацію суб'єктної позиції здобувачів освіти зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт».

На основі авторських рекомендацій здійснюється супроводження самостійної роботи студентів, спрямування її на формування вміння добирати педагогічної дії у залежності від педагогічної ситуації майбутньої професійної діяльності, а також корегувати цю діяльність у відповідності до мінливих умов педагогічної взаємодії.

Окрім зазначеного, у відповідності до пропозицій авторки відбувався облік громадської активності студентів з визначенням рейтингу за підсумками навчального року. Також нею проводилася цілеспрямована робота з організації діяльності студентів у позаурочний час у відповідності до розроблених методичних рекомендацій.

Окремо слід відмітити роботу авторки зі створення і впровадження універсального інструменту виявлення рівню розвитку професійної суб'єктності майбутніх бакалаврів фізичної культури і спорту.

Запропоновані В. В. Бицюк методи та засоби формування професійної суб'єктності майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту довели свою результативність. Зокрема, результатом упровадження розробок аспірантки стало підвищення потреби студентів у професійній самореалізації.

Ефективність запропонованих авторкою методичних інновацій розглянуто на засіданні кафедри управління фізичною культурою та спортом (протокол № 1 від 28.08.2019).

Директор
інституту Управління та права
НУ «Запорізька політехніка»

В.М. Зайцева